

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
PARA VE BANKA PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE AZERBAYCAN
BANKACILIK SİSTEMİ VE YABANCI BANKALARIN
ROLÜ**

103724
103724

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Zaur ALİYEV

Danışman
Doç. Dr. Utku UTKULU

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Yeniden Yapılanma Sürecinde Azerbaycan Bankacılık Sistemi ve Yabancı Bankaların Rolü" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

30 / 07/ 2001

Adı SOYADI: ZAUR ALİYEV

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisan Üstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göreAnabilim/ Anasanat Dalı yüksek lisans öğrencisi Zeynep Aliye...' ninkonulu tezi incelenmiş ve aday 02.../08/2001 tarihinde, saat 10.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 20 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verildi.

BAŞKAN

Doc. Dr. Berna ZANER

B. Zaner

ÜYE

ÜYE
Ut/Ut
Doc. Dr. Utku Utku

Yrd. Doç. Dr. Adil Kozuyur

Adil Kozuyur

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının
Soyadı: ALİYEV

Adı: Zaur

Tezin Türkçe Adı: YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE AZERBAIJAN
BANKACILIK SİSTEMİ VE YABANCI BANKALARIN
ROLÜ

Tezin Yabancı Dildeki Adı: THE AZERBAIJAN BANKING SYSTEM AND
THE ROLE OF THE FOREIGN BANKS ON
THE RESTRUCTURING PROCESS

Tezin Yapıldığı

Üniversitesi: D.E.Ü

Enstitü: S.B.E

Yıl: 2001

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

Yüksek Lisans:

☐

Dili: TÜRKÇE

Doktora:

☐

Tıpta Uzmanlık:

☐

Sanatta Yeterlilik:

☐

Sayfa Sayısı: 105+XIII

Referans Sayısı: 60

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: .DOÇ.Dr

Adı: Utku

Soyadı:UTKULU

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Bankacılık Sistemi
- 3- Azerbaycan'da Yabancı Bankalar
- 2- Azerbaycan Bankacılık Sistemi
- 4- Merkez Bankası
- 5- Banka

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1 Banking System
- 2 Foreign Banks in Azerbaijan
- 3 Azerbaijan Banking System
- 4 Central Bank
- 5 Bank

Tarih: 30 / 07 / 2001

İmza:

ÖNSÖZ

Günümüz ekonomilerinde bankacılık sektörü büyük bir rol üstlenmiştir. Bankacılık, ekonomik yapıyı etkileyen en önemli faktörlerden biridir.

Bu çalışmanın amacı Azerbaycan bankacılık sistemini analiz etmek ve yabancı bankaların rolünü araştırmaktır.

Bu tezin yazılmasında büyük rolü ve katkısı bulunan Sayın Doç. Dr. Utku UTKULU ve Yrd. Doç. Dr. Adil KORUYAN hocalarıma teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Ayrıca yüksek lisans öğrencisi Naib ALEKPEROV'a tezin yazılma suresinde bana gösterdiği manevi destek için teşekkür ederim.

Zaur ALİYEV

30 / 07/ 2001

ÖZET

Tezin adından da belli olduğu gibi, bu çalışmada Azerbaycan bankacılık sistemi ve yabancı bankaların faaliyetleri analiz edilmektedir.

Birinci bölümde bankacılığın tarihsel gelişimi, banka sistemleri ve yapılanma sürecine etki eden faktörler hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde Azerbaycan ekonomisinin bugünkü durumu, eski ve yeni sistemdeki mali yapı, yabancı bankaların sistemdeki faaliyeti ve uygulamalı analiz yapılmaktadır.

Üçüncü bölümde Azerbaycan bankacılık sisteminin sorunları ve yabancı bankaların yapılanma sürecinde ki rolü analiz edilmektedir.

Bilindiği gibi piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bankacılığın önemi büyüktür. Çalışmamız Azerbaycan bankacılık sistemini analiz etmekte ve sistemin gelişmesine yönelik öneriler sunmaktadır. Ümit ediyoruz ki, çalışmamız gelecekte Azerbaycan bankacılık sistemi ve yabancı bankaların faaliyetlerini araştıranlar için yardım sağlayacaktır.

ABSTRACT

In this thesis, I analysed Azerbaijan banking system and the functioning of the system foreign and joint venture banks.

In the first section, the historical background of the banking system has been explained and the factors effecting the restructuring process have been shown.

In the next section, the current state of Azerbaijan economic environment, the financial structure in the old and new systems, the functioning of foreign investment banks in the current system and practical issues have been subject to analyse.

In the third section, the problems of Azerbaijan Banking System have been considered and some advices to eliminate defects to this system have been tried to explain.

As you may know, the transition banks have played an important role in the way to the market economy. We hope that our research will provide great assistance for researchers who work in Azerbaijan banking system and foreign investment banks in Azerbaijan.

YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE AZERBAIJAN BANKACILIK SİSTEMİ VE YABANCI BANKALARIN ROLÜ

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
TEZ VERİ FORMU.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK VE YAPILANMA SÜRECİ: TARİHSEL GELİŞİM

1. BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
1.1. Bankacılığın Tanım ve Önemi.....	3
1.2. Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi.....	4
1.2.1. Tarihteki İlk Bankacılık Uygulamaları.....	5
1.2.2. Günümüz Bankacılığına Geçiş Dönemi.....	5
1.2.3. Çağdaş Bankacılık.....	7
2. BANKACILIK SİSTEMİ.....	8
3. YAPILANMA SÜRECİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER.....	11
3.1. İçsel Faktörler.....	12
3.2. Dışsal Faktörler.....	13
4. YABANCI BANKALAR VE BANKACILIK SİSTEMİ.....	13
4.1. Yabancı Bankaların Gittiği Ülke Ekonomisi ve Banka Sistemi Üzerinde Olumlu Etkileri.....	14
4.2. Yabancı Bankaların Gittiği Ülke Ekonomisi ve Banka Sistemi Üzerinde Olumsuz Etkileri.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİ

1. AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN DÜNÜ VE BÜGÜNÜ.....	16
2. XIX. YÜZYILIN SONU – 1920 DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA BANKA VE MALİ KURUMLAR.....	20
3. SSCB DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA BANKA VE MALİ KURUMLAR.....	23
3.1. 1920 – 1986 Döneminde Bankacılık Faaliyetleri.....	23
3.2. Perestroyka Döneminde Bankacılık Faaliyetleri.....	26
4. BAĞIMSIZLIK SONRA AZERBAYCAN BANKA SİSTEMİ.....	28
4.1. Geçiş Süreci.....	28
4.2. Yapılanma Süreci.....	31
4.2.1. Merkez Bankası.....	31
4.2.1.1. Ulusal Paranın Tedavüle Çıkması ve MB: Bir Ekonometrik Uygulama.....	38
4.2.1.2. Merkez Bankasının Para Politikası Araçları.....	47
4.2.1.3. Merkez Bankasının Faiz Oranları İle İlgili Uygulamaları...	49
4.2.1.4. Merkez Bankasının Bankalarla İlgili Faaliyetleri.....	49
4.2.1.5. Ödemeler Sitemi ve Merkez Bankası.....	51
4.2.1.6. Dış Borç Yönetimi ve Merkez Bankası.....	52
4.2.1.7. Merkez Bankasının Döviz Politikaları.....	54
4.2.1.8. Merkez Bankasının Hazine İle İlgili Uygulamaları.....	55
4.2.1.9. Merkez Bankasının Diğer Kamu Kuruluşları İle İlgili Uygulamaları	55
4.2.2. Bankalar.....	55
4.2.2.1. Devlet Bankaları.....	56
4.2.2.2. Özel Sermayeli Bankalar ve Fonksiyonları.....	63
4.2.3. Diğer Kurumlar.....	69
4.2.3.1. Bankalararası Döviz Piyasası.....	69
4.2.3.2. Azerbaycan Bankalar Birliği.....	71
4.2.4. Yabancı Sermayeli Bankalar.....	75
5. YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİNİN TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAIJAN BANKACILIK SİSTEMİNİN SORUNLARI VE YABANCI BANKALAR

1. BANKACILIK SİSTEMİNİN SORUNLARI.....	85
1.1. Merkez Bankasının Sorunları	85
1.2. Bankacılık Kesiminin Sorunları.....	87
1.3. Sermaye Piyasasının Yokluğundan Kaynaklanan Sorunlar.....	91
2. YABANCI BANKALARIN YAPILANMA SÜRECİNDEKİ ROLÜ.....	91
2.1. Yabancı Sermayeli Bankaların Azerbaycan'a Geliş Nedenleri.....	92
2.2. Ülkenin Yabancı Sermayeli Bankalardan Beklentileri.....	94
2.3. Yabancı Bankaların Azerbaycan Bankacılık Sistemindeki Rolü.....	95
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
KAYNAKÇA.....	101
EK.....	105

KISALTMALAR

ABB	Azerbaycan Bankalar Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AC	Azerbaycan Cumhuriyeti
AHB	Azerbaycan Halk Bankası
AIOC	Azerbaijan International Operating Company
AMB	Azerbaycan Merkez Bankası
BADP	Bankalararası Döviz Piyasası
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
bkz.	Bakınız
DİK	Devlet İstatistik Komitesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	International Monetary Fund
s.	Sayfa No.
SOCAR	State Oil Company of The Azerbaijan Republic
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1	1985 - 1990 Yılları Arasında Azerbaycan'da Fert Başına Gelir.....	17
Tablo 2	1994 -1995 Yılları Arasında Azerbaycan'a Gelen Yabancı Sermaye.....	19
Tablo 3	1919 Yılıının Haziran Ayında Azerbaycan'da Uygulanan Döviz Kuru.....	22
Tablo 4	Merkez Bankaların Bağımsızlık Derecesi.....	37
Tablo 5	Azerbaycan Merkez Bankasının Para Arzı.....	39
Tablo 6	1993-1999 Arasında Azerbaycan'da Para Arzı.....	40
Tablo 7	Azerbaycan Merkez Bankasının Uyguladığı Faiz Oranları.....	49
Tablo 8	Azerbaycan'da Uygulanan Döviz Kurları.....	54
Tablo 9	Agroprombank'ın Hisse Senedi Sahipleri.....	57
Tablo 10	Uluslararası Bankanın Hisse Senedi Sahipleri.....	61
Tablo 11	Emanet Bankın Uyguladığı Faiz Oranları.....	62
Tablo 12	Azerbaycan'da Mevduatların Bankalar Arasında Dağılımı.....	63
Tablo 13	Azerbaycan'da Banka Sayısı (Yıllar İtibariyle).....	64
Tablo 14	Bankaların Asgari Sermaye Tutarı.....	65
Tablo 15	BADP'daki Döviz Satış Hacmi.....	71
Tablo 16	Yıllar İtibariyle Azerbaycan'da Yabancı Bankaların Sayısı.....	76
Tablo 17	Universal Bankasının Yabancı Ortakları ve Sermayedeki Payı.....	81
Tablo 18	Mevduatın Bankalar Üzere Dağılımı.....	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	Azerbaycan'ın Mali Yapısı.....	30
Şekil 2	Azerbaycan Merkez Bankasının Organizasyon Yapısı.....	32
Şekil 3	Azerbaycan Agrar - Sanayi Bankası'nın Örgüt Yapısı.....	59
Şekil 4	Azerbaycan Bankalar Birliğinin Örgüt Yapısı.....	73

GİRİŞ

Azerbaycan, eski Sovyetler Birliği ölkeleri içerisinde bağımsızlığını ilk kazananlardan olup, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi kendisine hedef semişi ve bu konuda çalışmalara başlamıştır. Tabii ki, bir sistemi bir anda terk edip, yeni sistemi kurmaya kalkmak, cesaretli bir adım olmakla beraber, aynı zamanda zor bir karardır. Bunun komünist sisteminden kalma kanunlarla gerçekleştirilmesi imkansız olduğuna göre, serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesi için yeni yasal düzenlemelerin yapılması hızlandırılmıştır. Bu yasal düzenlemelerin içinde bankacılık ve mali kurumlar alanındaki düzenlemelerin önemi kelimelerle ifade edilmeyecek kadar büyüktür. Çünkü, entegre olunmaya çalışan piyasa ekonomisinin temel unsurları, bankalar ve mali kurumlardır. Mali kurumları oluşturmadan piyasa ekonomisine sağlıklı bir geçişi yapmak mümkün değildir.

Ağustos 1992’de kabul edilmişi “Milli Bank Hakkında” ve “Banka ve Banka Faaliyetleri Hakkındaki” kanunlarla Azerbaycan tek seviyeli mali yapıdan, iki seviyeli mali yapıya geçişi ve modern bankacılık sisteminin yasal temellerinin atılması doğrultusunda atmış olduğu ilk adım oldu.

Azerbaycan 70 yıl içinde bulunduğu Sovyet sistemi, tüm konularda olduğu gibi, para ve bankacılık alanında da merkezi bir kumanda mekanizmasına sahip idi. Sistem içinde yer alan ölkelerin mali kurumları merkezden gelen emir ve direktifleri yerine getirmekle sorumlu tutuluyordu.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan’ın dünya deneyimine ihtiyaı vardır. Dünyada bankaların önemi, bankacılığın gelişimi, uygulanan banka sistemleri ve yabancı bankaların gittiği ölkeler ekonomisine olumlu ve olumsuz etkileri hakkında birinci bölümde söz edilmektedir.

Azerbaycan ekonomisinin bugünkü durumu, Sovyetler Birliğinin bugünkü Azerbaycan üzerinde etkisi neler olmuştur, eski sistemdeki mali yapı ile yeni sistemin mali yapısı arasındaki farklılıkların tespiti ve bu alanda ortaya çıkan yenilikler ikinci bölümde yer almaktadır.

Merkez Bankasının günümüzde ne kadar önem taşıdığı ortadadır. Yani, bugün ekonominin canlanması, halkın refah düzeyinin yükseltilmesine kadar kısa bir süre içerisinde etki edebilecek merkez bankacılığının Azerbaycan'da nasıl geliştiği ve hangi düzeyde olduğu, dünya ülkeleri ile karşılaştırılması, Merkez Bankasının yapısı, yönetilmesi, fonksiyonları, kontrol işlemleri ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Ticari bankaların günümüzde rolü oldukça büyüktür. Azerbaycan'da ticari bankaların faaliyetleri, kurulması, yabancı sermayeli bankaların Azerbaycan bankacılık sistemindeki rolü, ticari bankaların işlemleri, denetlenmesi, kanuni sermayeleri konuları ikinci bölümde ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Her bir yeni sisteme geçiş köklü değişiklikler gerektirmektedir. Yani, piyasa ekonomisine geçişin kendisinin bir takım ihtiyaçları vardır. Azerbaycan bugün eski sistemin sıkıntılarını yaşamakta ve yeni sistemin isteklerini karşılayamamaktadır. Fakat bu yolu kendisine hedef edinmiş ve ona doğru ilerlemektedir. Sorunları vardır. Her yeni sistemin aksaklıkları olması normaldir, ancak bu eksikliklerin zamanında giderilmesi gerekir. Bu sorunlar ve yabancı sermayeli bankaların Azerbaycan'daki rolü üçüncü bölümde incelenmektedir.

Azerbaycan piyasa ekonomisine geçiş döneminde, Serbest piyasa ekonomisinin gelişmesinde vazgeçilmez unsurlarından en başlıcası bankacılıktır. Azerbaycan'da bankacılık sisteminin günümüzdeki sorunları ve genel anlamda bankacılık bilgilerinin az olması beni bu konuda tez yazmaya sevk etti.

Bu tezin yazılmasında esas amacımız, genel olarak Azerbaycan Bankacılık Sistemi hakkında bilgi edinmek, ana hatlarıyla konuyu incelemek, sistemdeki sorunları belirtmek, bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmek ve yabancı bankaların ülke ekonomisinde rolünü ortaya koymaktır.

Araştırma teorik çerçeveyi takip ve elde ettiğimiz veriler doğrultusunda ekonomik analiz yardımıyla Azerbaycan'da para arzı ve fiyatların genel seviyesi (TÜFE) arasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

Azerbaycan bankacılık sistemiyle ilgili çok fazla özel yayınlar, kitaplar, araştırmalar ve ekonomik göstergelerin olmadığı için elimize geçen kaynaklar sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK ve YAPILANMA SÜRECİ: TARİHSEL GELİŞİM

1. Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Günümüzde ulaşılmış oldukları uzmanlaşmış konumları ve hizmet etkinlikleri nedeniyle, bankalar ekonomilerin vazgeçilmez kurumlarıdır. Tarihsel süreçte ekonomilerdeki gelişmelere paralel olarak, bankalar ortaya çıkan gereksinime uygun olarak gelişme gösterdiler. Bankaların günümüzde ulaşılmış oldukları yapılanma nitelikleri ve hizmet etkinliklerinde, tarihsel süreç içindeki gelişim aşamalarının etkisi büyüktür. Bu nedenle günümüz bankacılığın yapısal ve işlevsel yönleri ile ortaya koyabilmek için tarihsel süreç içindeki gelişimin aşamalarının kısaca değerlendirilmesi gerekir.

1.1. Bankacılığın Tanım ve Önemi

Tüm dünya dillerinde küçük değişikliklerle ifade edilen “banka” sözcüğünün İtalyanca “banko” kelimesinden geldiği ve daha sonra kelimenin “banka” olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Banko sözcüğünün İtalyanca’daki anlamı masa, sıra ya da tezgah demektir. İlk bankerler sayılan Lombardiya’lı Yahudiler, bankacılık işlemlerini pazarlara koydukları birer masa üzerinde yaparlardı.¹

Bugünkü ekonomik ve ticari ilişkiler içinde çok önemli yer tutan “banka” sermaye, para ve kredi konularına giren her çeşit işlemleri yapan ve düzenleyen, özel ve kamusal kişilerle işletmelerin bu alandaki her türlü gereksinimlerini karşılama faaliyeti ile uğraşan bir ekonomik birimdir. Ancak, günümüzde, bankalar o kadar çeşitli konularda faaliyet göstermektedirler ki, bugünkü niteliklerini tam kapsayan bir tanım vermek muhtemelen olanaksızdır. Banka mevduat toplar, kredi verir, fatura öder, fatura tahsil eder, sanayi kuruluşlarına destek olur, ortak olur. Borsaya fiilen girer, ülkenin kalkınmasını destekler ve yönlendirir.²

Akgüç, ekonomideki işlevler açısından özellikle ticari bankaları kapsayan bir tanım vermiştir. Bu tanıma göre bankalar, kitlerden kaynak toplayan, bu kaynağı

¹ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitapevi, 6. Baskı, 1997, s. 91.

² Servet Eyyüpgiller, **Bankacılığa Giriş**, Ankara, 1985, s. 9.

kredilendirime ve diğ er mali işlemlerde kullanan, bu işlemleri devamlı uğraşı olarak yapan, ekonomide kaydi para yaratan mali kurumdur.³

Bugünkü çağdaş banka, işlemlerinin çok çeşitli ve karmaşık olması, yönetimindeki özerklik ve güçlük nedeniyle klasik çağların bankalarından çok değişik ve seğkin bir kurum niteliğini kazanmış bulunmaktadır. Bunun nedeni, para ve benzeri tüm ödeme araçlarının kullandığı her işlemde bankaların faaliyet göstermesidir.

Özellikle ulusal ve uluslararası boyutta finansman ihtiya ı olan ekonomik birimlerde finansman kapasiteleri olan ekonomik birimleri, geliştirdikleri tekniklerle karşı karşıya getiren bankalar, bunun yanısıra kendileri bir yatırımcı gibi finansman kapasitesi yaratarak ekonominin fon ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra ekonomik gelişmelere ve dünya ticaretindeki gelişmelere paralel olarak,  lkelerin mali sistemindeki yeniden yapılanma ve mali araçlar ile ödeme ara larındaki çeşitlenmeler, bankaların önemini artırmış ve çeşitli banka tiplerinin oluşmasına ortam hazırlamıştır. 1970'li yıllardan sonra gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin ekonomik sistem tercihlerini piyasa ekonomisine dayandırmaları ve uluslararası para ve sermaye piyasalarının etkinleşmesi bankaların sorunu ve önemini artırmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde mali politikanın ilgilenmesi gereken en önemli unsur, tabi ki uygun mali alt yapının oluşturulmasıdır. Bu alt yapının kurulmasında en büyük yük Merkez Bankası ve diğer bankalara düşmektedir. Burada bir ülke ekonomisinin yönetiminde bankaların neden önemli olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi

Dünyanın her yerinde ekonomik yaşamın en yaygın ve vazgeçilmez kuruluşlarından biri olan bankaların tarihsel kökeni eskilere dayanmaktadır. Bankacılığın para kavramı ile birbirine sıkı sıkıya bağlı bir gelişme gösterdiği yadsınamayacak bir gerçektir. Bu gelişme tek yönlü olmamış, ödeme ara larındaki gelişme bankaları, bankalardaki gelişme ödeme ara larındaki gelişmeyi etkilemiştir.

³ Öztin Akg c, **100 Soruda Türkiye Bankacılığı**, Gerçek Yayınevi, Ankara, 1987, s. 7.

1.2.1. Tarihteki ilk Bankacılık Uygulamaları

Tarihte ilk bankacılık örneklerine Sümer ve Babil'de, eski Yunan'da ve eski Roma'da rastlanmaktadır. Sümerlerde M.Ö 3500 yılında kurulan market bilinen ilk banka kuruluşudur.⁴ Market rahipleri ilk borç verenlerdi. Marketlerin harman zamanı ödenek üzere tohum vb. gibi hammadde ve teçhizat alımı için çiftçilere ilk dönemlerde fiziki daha sonralar parasal kredi açtıkları kazılar sonucu saptanmıştır. Kazılardan çıkan belgeler bir hesaptan diğer hesaba transferlerin, tediye ve teslim emirlerinin, mal belgeleri talimatının varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu marketlerin başlıca uğraş konularını ödünç ve mevduat kabulü işlemlerinin oluşturduğunu ve bu marketlerde değişim düzeyinin çok düzenli biçimde örgütlendiğini açıkça göstermektedir. Ünlü Hammurabi kanunlarında da marketlerin ödünç işlemlerini nasıl yöneteceği, borcun vadesinde nasıl tahsil olunacağı, borçlunun hangi mallarının ne yolla borcun tasfiyesinde kullanılacağı yazılmıştır. Ödünç işlemleri sırasında faiz tahsiline de izin verilmekteydi.

Eski Yunan'da Atina Bankerleri özellikle serrafıktan kar etmeye çalışıyorlardı. Bu dönemde Yunan devletlerinde faiz hiçbir kayıtlamaya bağlı değildi. Serrafklar yanında mabetler dahi banka görevini yaparlar, şahısların buraya tevdi ettikleri paralar başkalarına borç veriliirdi. Yunan mabetleri ilk önce serbest idiler, sonralar, yani MÖ. 5 yüzyıldan başlayarak banka mabetleri devletin kontrolüne girmiştir.⁵

Romalılar ise M.Ö. 2. yüzyıla doğru bankacılıkta Yunanistan'da ki deneyimlerden yararlandılar ve kuralları geliştirdiler. Bu yöntemler Romalılar tarafından benimsendi. Romalı asilzadeler arsında kıymetli maden ve para üzerine spekülatif yatırım girişleri yaygın bir hale geldi. Spekülasyona bu kadar fazla rağbet gösteren aristokratlar, bankacılık işlemlerine fazla ilgi duymamışlar. Bankacılığı daha alt sosyal tabakadaki amatör ve tacirler bırakmışlardı.

1.2.2. Günümüz Bankacılığına Geçiş Dönemi

1453'te İstanbul'un fethi ve bunun neden olduğu Rönesans hareketleri ve bir süre sonra yeni kıtaların keşfi, ticaretin okyanuslara kayması, ve gelişmesi bugünkü batı ülkelerinde o zamana kadar geçerli olan hukukunun yerini Roma

⁴ Parasız, a.g.e. s. 91.

⁵ Eyyüpgiller, a.g.e. s. 11.

hukuku almasına neden oldu. Hatta kilise hukuku değişti. Sonuç itibariyle faize bakış deyişti. O zamana kadar yasal sayılmayan faiz, kabul edilmeye başlandı. Bütün bu gelişmeler bankacılığın gelişmesine büyük katkı yaptı⁶.

İspanyolların Güney Amerika'dan getirdikleri altınlarla çok çeşitli sikkeler basması, Avrupa'daki paraların çeşitliği ve ayarların bozuk olması, (tağşiş edilmiş olmaları) paraların birbirine göre değerlerin saptanmasında büyük güçlükler yaratıyordu. O sırada ticaretin en yaygın olduğu kentler Amsterdam ve Hamburg'du ve bu paralar da bu merkezlere geliyordu. Bu para karmaşasına are olarak 1609'da Amsterdam Bankası kuruldu. Banka, sabit nitelik ve değerde hesap parası olarak banka florunu yarattı. Aynı şekilde 1619 yılında Hamburg, 1621 yılında da Hurenburg ve Rotterdam bankaları kurulmuştur. Bu bankalar altın karşılığı kredi veriyor, cari hesap açıyor ve kambiyo işlemleri yapıyordu⁷. 1656 yılında kurulan Stokholm Bankası ilk banknotu çıkarmıştır.

Öte yandan 17 yüzyıl sonlarına doğru İngiltere'de altın ve altın para üzerine işlem yapan kuyumcular (Goldsmiths) aralarında oluşturdukları bir organizasyon (Birlik) ile karşılığı yüzde yüz altın olan sertifikaları (Goldsmiths Notes) ıkardılar. Bu sertifikalar, kıymetli madenlerin taşınmasına büyük kolaylık ve güven getirdiği için yaygınlaşma ortamı buldu. Ancak karşılığı altın olarak çıkarılan bu sertifikalar, yeni satın alma gücü (kaydi para) yaratması nedeniyle, kontrol altına alındı. Sertifika çıkaran kuyumcular aldıkları altının belli bir miktarını hazineye teminat olarak yatırmaları günümüzdeki "Mevdua munzam karşılığı" ve Money banknot uygulamasının tarihte ilk rneği oldu.

19. yüzyılda kadar bankalar ve bankerler daha çok kendi sermayelerini ve kaynaklarını ödünç veren kurumlar olmuştur. Bu yüzyıldan itibaren bankalar, bir yandan ticari senetlerin, özellikle poliçe iskontosu karşılığında banknot ihraç imkanı elde etmeleri, öte yandan kendilerine yapılan tevdiat karşılığında tüccarlara açtıkları kredi cari hesaplarını ekle kullandırmak suretiyle hesap parası düzenine ulaşmaları; piyasaya hisse senedi ve tahvil ihracına aracılık yapmaları ve bu plasmanlarla elde edilen paraları kitle halinde endüstriyel ve ticari girişimlerin kurulması ve işletme ihtiyaçlarına tahsis etmeleri, bankacılığa geniş olanaklar, nüfus ve g sağlamıştır.

⁶ Parasız, a.g.e. s. 92.

⁷ Muharrem Müftüoğlu, **Banka ve Muhasebe**, Gerçek Yayınevi, 1989, s. 3.

1.2.3 Çağdaş Bankacılık

Ekonomi bilimindeki gelişmeler ve yeni doktriner yaklaşımlar, sanayi düzeni sonrası güçlü ekonomilerin ortaya çıkması, ulusal ve uluslararası düzeyde ticaretin artması ve hepsinden önemlisi bu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan uluslararası para sistemi ve yeni ödeme teknikleri, bankaların küçük birimler halinden kurtarıp yeniden yapılanmalarına ve kurumsallaşmalarına neden oldu.

Ekonomilerde o güne kadar kısa süreli işletme sermayesi olarak hareket eden fonlar, orta ve uzun vadeli yatırım sermayesi finansman ihtiyaçlarının ortaya çıkması sonucu, mali sistemlerde yeni piyasaların (para, sermaye piyasaları vb. piyasalar) doğmasına neden oldu. Bu arada, uluslararası ticaretin artması uluslararası ödeme zorluklarını gündeme getirdi. Dolayısıyla bankalar, ulusal düzeyden kurtararak uluslararası boyuta ulaştı. Bunlara paralel olarak bankacılıkta uzmanlaşmaya yönelik gelişmeler gerçekleşti.

Çağımızda da, üst üste gelen savaşların yıkıntılarını kaldırmak, halkın yaşam tarzını iyileştirmek için hükümetlerin paraya olan gereksimler artmıştır. Kentleri imar etmek, hızla ortaya çıkan büyük kitler halindeki sosyal hizmetleri karşılamak, ulaşım şebekelerini kurmak isteyen devlet, zamanımızda mali piyasaların ve bankaların en büyük müşterileri haline gelmişlerdir.

İkinci dünya savaşından bu yana özellikle sosyal ve ekonomik düzende yaşanan gelişmeye bankacılık sektörü de ayak uydurmuştur. Artık bankalar bu dönemden itibaren yatırımların finansmanına direk iştirak etmeğe, orta ve uzun vadeli kredilerin tahsisine başlamıştır.⁸

Günümüzde ise toplam mevduatlarının neredeyse yarısı ekonominin finansmanına tahsis edilmiş ve kaynakların en az beşte biri özellikle yatırımlara ayrılmıştır. Bunun yanında bankacılıkta kullanılan yeni teknikler bulunmuş ve uluslararası bankacılıkta önemli gelişmeler olmuştur. Bugün para ekonomisine girmiş toplumlarda bankaların gücü , hiçbir sektörde bulunmayacak derecede büyük ve etkindir.

⁸ Tezer Öcal ve FarukÖmer Çolak, **Para Banka**, İmge Kitabevi, Ankara, 1988, s. 14.

2. Bankacılık Sistemi

Ekonomilerin ve buna bağılı olarak mali sektörlerin gelişmişlik boyutunda, banka sistemleri az yada çok farklılık gösterir. Bu durum, ülkelerin ekonomik sistem tercihleri, uluslararası mali piyasalarda olan entegrasyon düzeyleri ve benzeri etkiler nedeniyle farklı banka sistemlerinin oluşmasına neden olur. Ancak, banka sistemlerinin daha iyi veya üstün olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak olası değildir. Bunun nedeni ise, her bir ülkeye göre farklılık gösteren ekonomik yapı ve gelişimlilik düzeyine özgür özelliklerin banka sistemleri üzerinde yarattığı etkilerdir.

Çeşitli ülkelerde banka sistemleri birbiriyle karşılaştırıldıklarında az ya da çok farklılık göstermektedir.

Bankaların kendi alanlarındaki diğer bankalarla birlikte oluşturdukları düzen ve ilişkinin bütününe banka sistemi denir. Banka sistemi düzen ve özelliklerine göre altı grupta toplanabilir: ⁹

- a) Küçük Banka – Büyük Banka Sistemleri
- b) Uzmanlaşmış Banka – Uzmanlaşmamış Banka Sistemleri
- c) Devlet Bankaları – Özel Banka Sistemleri
- d) Tümüyle Devlet Bankacılık Sistemleri
- e) Sanayiye Hakim Bankacılık Sistemleri
- f) Bankalara Hakim Sanayi Banka sistemi

- a) Küçük Banka – Büyük Banka Sistemleri

Bankanın büyüklüğü veya küçüklüğü değerlendirme yapılacak ülkenin ölçeklerine göre değişebilir. Ulusal düzeyde küçük sayılabilecek bir banka, bölgesel düzeyde büyük sayılabilir.¹⁰ Bazı ülkelerde, aşağı yukarı her kente bir banka vardı. Yöresel banka olarak, tek veya az şubeli örgütlenme ile faaliyet gösterirler. Bu tip bankaların, merkezi otoritenin sıkı denetim ve yönlendirilmesi ve giderlerindeki azlık nedeniyle işletme masrafları ve para maliyetleri düşük olur.

⁹ Eyyüpgiller, a.g.e. s. 18.

¹⁰ Parasız, a.g.e. s. 98.

Ancak bunlar, öz sermayesinin kısıtlılığı nedeniyle büyük plasman işleri yapmama ve diğer piyasalara girmeme gibi sakıncaları olur.

Büyük banka tipleri ise, daha çok para piyasalarının gelişmiş, sermaye birikimi sürecini tamamlanmış olduğu ülkelerde görülür. Bir merkez otoritenin çevresinde yüzlerce şube ve ajans oluşur. Bu nedenle bir piyasadaki müşterinin diğer piyasalarla ilişkilerini kolayca yürütür. Öz kaynakları çok büyüktür. En büyük plasman alanları onlara açıktı.

b) Uzmanlaşmış Banka – Uzmanlaşmamış Banka

Her alanda olduğu gibi bankacılıkta da iş bölümü ve uzmanlaşmaya öncelik veren ülkeler vardır. Her sektörün finansman ihtiyacı değişik boyutlarda ve değişik yönetim isteyen nitelikte olabilir. Kısa vadeli kredi ile uzun vadeli kredi veren bir bankanın sorunları başka başkadır. Tarım kredisi veren bir bankanın izlemesi ve bilmesi gereken olaylarda değişiktir. Bu nedenle belirli ve sınırlı konularda uzman bankanın avantajı olabilir. Önceden tahmin edilmeyen olaylarla karşılaşacağında daha az riskli ve güvenceli çalışır. Personel eğitiminin sağlanması kolaylaşır. Bu avantajlar uzmanlaşmış bir bankanın daha verimli çalışması sonucunu verir.¹¹

Uzmanlaşmamış bir bankada kredi konusunda kredi dağılımı ile paranın dönüşüm süresi ve dönemleri önceden bilmek olanağı bulunduğundan, para akımı şemaları, plasman planları, para çekmelerine karşı hazırlıklı olmak daha kolay ve yerinde olur. Diğer taraftan olanakları kısıtlı, küçük piyasalar için uzmanlaşmamış banka tipleri daha başarılı olabilir. Bunlar hem uzun vadeli yatırım kredisi, hem kısa vadeli ticari krediler: hem tarımsal kredi hem de sanayi kredisi verme işleriyle uğraşan banka tipleridir.

c) Devlet Bankaları – Özel Bankalar

Devletin bankacılıkla uğraşması genellikle normal koşullarda olamaz. Doğal olarak, kolektivist bir ekonomik ve politik düzen bu düşüncenin kapsamına giremez.¹² Ekonominin anormal derecede enflasyon ve deflasyona uğradığı dönemlerde eğer, devletin bütçe ve maliye politikası yeterli başarı elde edemiyorsa, müdahalesi daha kolay ve kısa sürede etki yapacak bir araç olarak para

¹¹ Parasız, a.g.e. s. 104.

¹² Cavid Memedi, **Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişte Azerbaycan Ekonomisi**, Bakü, 1998, s. 7.

politikasına el atmak zorunda kalır. Bir ülkede, giderek devlet bankaları sisteminin başlaması ve gelişmesi bu sürecin bir sonucu olarak görülebilir. Ya da özel sermaye birikimi henüz oluşmamıştır. Buna yardımcı olmak ve piyasaya ilk hareketi vermek için devlet banka kurar.

Devletin bankacılığa müdahalesi 16. Yüzyılın başlarında görülmeye başlar. 1524’ de İtalya’da Venedik’de çıkarılmış bir tüzükle her banka bünyesinde işlemlerinin yasalara uygunluğunu denetlemekle yetkili bir müfettiş bulunmasından söz edilmekteydi.

Bankacılık, tam bir ticari anlayış ve kişisel karar ve davranışların önem kazandığı bir işletmecilik kolu olduğundan devletin bankacılık sektörüne girmesi bazı bürokratik kurallardan vazgeçmesi gerektirir ki bu her zaman olamaz, maliyetini yükseltir. Bu nedenle de, devlet bankaları genellikle zarar ederler.

Özel bankaların aynı piyasa içinde rekabet etmeleri güçtür. Yöneticilerin çekingenliği, formalitelerin çok ve yavaş işlememekte olması, karlı işlerin özel bankaya, marjinal müşterinin de devlet bankasına gitmesi sonucunu doğurur. Sermaye kaynağı bakımından karma bir bankacılık sistemini oluştururlar.

d) Tümüyle devlet bankacılık sistemi.

Yukarıda değindiğimiz gibi sosyalist düzende bankacılık tümüyle devletin kontrolünde ve tekelindedir. Ancak bu sistemlerde, bankacılık serbest piyasa ekonomisinden farklıdır. Mevduat ve plasman işleri, faiz ve komisyon uygulamaları tamamen değişik şekil ve amaçlarda uygulanmaktadır.

e) Sanayiye hakim bankacılık sistemi.

Gelişmiş ülkelerin pek çoğunda bankalar sanayiye hakim durumdadır. Genellikle büyük sanayi girişimlerini desteklemek için, kuruluş anında pay senetlerinin büyük bir kısmını almak ikincil olarak da likiditelerini uygun düzeyde tutacak şekilde elden çıkarmak. Bankaların sanayinin yönetimine karışmadan mali destekçi pozisyonu olarak başka bir tür hakimiyet sağlama yolu da sanayinin tahvillerini elde tutmaktır.

Bu sisteme en belirgin örnek Japonya’dır. Avrupa’daki benzerleri gibi şube bankacılığı sisteminde çalışmakta olan Japon bankaları, sanayi tahvillerinin yarısını

ve bankalar sistemince çıkarılan tahvillerin üçte birini ellerinde bulundurmaktadırlar.¹³

f) Bankalara hakim sanayi sistemi.

Gelişmekte olan bazı ülkelerde, büyük sanayi kuruluşları, holdingler bankalara hakim olmayı çok isterler. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde sermaye çok kıttır . Bu nedenle kredi bulmak hem güç hem de pahalıya mal olur . Bir bankaya hakim olunca, bu kanalla, kamu fonlarının holding kanalı ile hakim kuruluşlara akması kolaylaşır ve ucuz olur. Bu olguyu en yakından yaşayan ülke Türkiye'dir. Büyük holdingler aşağı yukarı özel bankaların hepsini aralarında paylaşmışlardı, halkın tasarruflarından oluşan mevduatın sanayilerine kanalize olmasını sağlamışlardı.

3. Yapılanma Sürecine Etki Eden Faktörler

Tarihsel süreçte, ekonomik gelişme ile mali sektördeki gelişme, bir birini etkileyen ve bütünleyici şekilde olmuştur.

Ekonomik bir ihtiyaçta ortaya çıkan paranın kullanılmaya başlamasıyla, mali sistem oluşmuş. Para üzerine işlem yapan tarafların ve bunlar arasında kurulan mali ilişkilerin sonucundaki mülkiyet (ortaklık) ve borç ilişkilerini tanımlayan mali araçların ortaya çıkışı, buna paralel olarak bu ilişkiler ve mali araçlar üzerine kurumlara dayalı ihtiyaç, mali sistem bütünleyici olmuştur. Ekonomik yapıdaki değişim ve gelişmeler, mali sistem üzerinde etki yaratarak sistemi oluşturan tüm alt birimlerden başlamak üzere bir yapılanmayı gerekli kılmaktadı.¹⁴

Önceleri para üzerine işlem yapan ve daha sonra para yerine gecen ödeme araçların ortaya çıkışıyla birlikte kurumsal olarak ilk yapılanma örnekleri ortaya çıkmıştır.

Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren mali işlemlerde nitelik ve nicelik yönünden gelişmeler, bu işlemlere aracılık eden kurumların da uzmanlaşmalarını da beraberinde getirmiştir. Öte yandan mali sistemi oluşturan alt piyasaların (para, sermaye vb.) ortaya çıkışı başta mali sistemin bütünlüğünde olmak üzere, sistemde

¹³ C.Tayyar Sadıklar, **Kalkınma Yolunda Japonya Örneği ve Türkiye**, Ankara, 1971, s. 58.

¹⁴ Aliyev İ. H ve İbadov S. A, **Azerbaycan İktisadiyatı**, Arıdağ Yayınevi, Bakü, 1999, s.173.

faaliyet gösteren aracı mali kurumların yeniden yapılanma sürecine hız kazandırmıştır.

Ulusal ve uluslararası düzeyde parasal işlemlerdeki yoğunlaşmalar ve dünya ekonomisindeki gelişmeler yanında teknolojik buluşlar, günümüzde bankaların yoğunlaşmasını ve ülkelerin ekonomik sistem tercihlerine göre farklı dönemlerde gerçekleşmesi beraberinde getirmiştir.

Bu açıklamaların ışığı altında bankaların yapılanma sürecine etki eden faktörleri, içsel ve dışsal faktörler olarak iki başlık altında toplaya biliriz.

3.1. İçsel Faktörler

Ülkelerin ekonomik sistem tercihleri ve ekonomideki gelişmişlik düzeyleri ile ilişkili olan faktörler.¹⁵

a) Ülkenin ekonomik sistem tercihleri

Ülke ekonomilerin piyasa ekonomilerine açık veya kapalı olma düzeyleri, mali yapının ve arada bankalar sektörünün yapılanma sürecine etki eden faktörlerin başında gelir. Sosyalist bir ekonomik yapı ile piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik yapıda yapılanma süreci farklı özellikler gösterir. Özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra doğu blok ülkelerinde görülen geçişte yapılanma sürecindeki değişim net olarak izlenebilir.

b) Ekonomik yapının gelişmişlik ve parasallaşma düzeyi

Banka sektörün yapılanma sürecinde etkili olan faktörlerden en önemlisi, ekonomik yapının gelişmişlik ve parasallaşma düzeyidir. Ekonomik yapının gelişmişlik düzeyi artıkça ve parasallaşma düzeyini yeniledikçe bankacılık sektöründe yeni bir yapılanma kaçınılmaz olmaktadır. Bu gelişme, bir yandan ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu; aynı zamanda ekonomik gelişmenin finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ekonomik politikaların bir gereği olarak ortaya çıkar.

¹⁵ Alıyev ve İbadov, a.g.e. s.174.

c) Teknolojik alt yapı

Bankaların yapılanma sürecinde, iletişim ve bileşim teknolojisinde yeterli alt yapı kurulmamış ise bankacılık alanında yapılanma süreci olumsuz etkilenmektedir. Özellikle günümüzde modern bankacılığın ulaşmış olduğu düzeyde, elektronik bankacılık yaygınlaşmaktadı. Bu düzeyde bir alt yapıya sahip olmayan bir ülkede bankacılık sektörü ne kadar geliştirilmek istenirse istenilsin yapılanma süreci sağlıklı işlemeye bilir.

3.2. Dışsal Faktörler

Bu faktörler, niteliği itibari ile içsel olmakla birlikte dış dünya ile olan ilişkilerin ve uluslararası piyasalara entegrasyon düzeyleri açısından dışsal faktörler olarak tanımlanmıştır.

Bankacılık sektörünün uluslararası para piyasalarına açılmışlık düzeyi yapılanma sürecini etkileyen faktörlerdendir. Ulusal piyasalarda olduğu gibi uluslararası finansal piyasalarda iki alt piyasadır; europa ve eurotahvil. Uluslararası bankalar bu iki piyasada da faaliyette bulunmaktadır. Bu tip ilişkinin söz konusu olduğu finansal piyasalar gelişmiş ülke ekonomileri için geçerlidir.

Bankacılık sektörünün uluslararası para piyasalarına etegrasyon sürecinde büyük yabancı bankaların bu süreçte pozitif etki yaratacağı ve etegrasyon sürecini hızlandıracaktır.

4. Yabancı Bankalar ve Bankacılık Sistemi

20'nci yüzyılın ortalarına kadar ulusal sınırlar dışına çıkarak uluslararası bankacılık işlemlerine yönelmelerinin nedeni, doğrudan dış ticaret işlemlerine bağlıydı. Bundan sonraki yıllarda ve özellikle 1970'li yıllardan sonra dünya ekonomisindeki sermaye hareketlerindeki serbestlik yönündeki gelişmeler ve uluslararası para ve sermaye piyasaların oluşumu, bankaları dış ticaret işlemleri yanında daha aktif bir şekilde uluslararası boyutta çalışmaya yönlendirmiştir.

Bir bankanın kendi ulusal sınırları dışına çıkarak gittiği ekonomilerde yabancı banka statüsünde faaliyet göstermesi ve buna yönelik nedenleri bu faaliyetleri sonucu kendi ülkeleri ve gittiği ülke açısından beklentiler farklı

olabilmektedir. Bu farklılık yabancı bankaların gittiği ülke mevzuatına göre belirlenmektedir. Bir banka kendi ülkesi dışında bir başka ülkeye üç şekilde gidebilmektedir¹⁶. Bunlar;

- a) Şube şeklinde;
- b) Kendi iştiraki olan yeni bir banka kurma şeklinde;
- c) Gittiği ülkede bir şirket (genellikle gittiği ülkede bu şirket bir banka olmaktadır) ile ortaklaşa yeni bir banka kurma şeklindedir.

Hangi türde olursa olsun, yabancı bankanın beklentileri ile yabancı bankayı kabul eden ülkenin beklentileri farklılık gösterir. Konuya araştırmanın özü açısından baktığımızda, yabancı bankaların gittiği ülkenin bankacılık sisteminin yapısı ve genelde ülke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri vardır.

4.1. Yabancı Bankaların Gittiği Ülke Ekonomisi ve Banka Sistemi Üzerinde Olumlu Etkileri

Yabancı banka kabul eden ülkelerin bir bankadan beklentileri şu başlıklar altında toplanabilir:

- a) Hangi şekilde olursa olsun ülkeye gelen yabancı banka bir yabancı sermaye getirecektir.
- b) Yabancı banka, geldiği ülkenin veya (çok uluslu bir banka ise) diğer ülke yatırımcılarının ülkeye yatırım yapmasını sağlayacak ortamı oluşturacaktır.
- c) Yabancı banka teknik altyapı ve yeni banka tekniklerini getirecektir.
- d) Yabancı banka, ülkelerin üçüncü ülkelere ve uluslararası piyasalara açılmasına olanak yaratacaktır.
- e) Yabancı banka, ülke yatırımcılarının dışa açılmasına yardımcı olacaktır.

¹⁶ Fren Kasım, **Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Bankacılık**, Beta yayınevi, İstanbul, 1996, s. .99.

- f) Yabancı banka, özellikle ülkenin bankacılık sisteminin gelişmesi ve uluslararası alanda rekabet gücü kazanmasına yardımcı olacaktır.

4.2. Yabancı Bankaların Gittiği Ülke Ekonomisi ve Banka Sistemi Üzerinde Olumsuz Etkileri

Yabancı banka kabul eden ülkenin ekonomisine ve bankacılık sektörüne olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkilerin de olması muhtemeldir. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- a) Ülke kaynaklarının yabancı bankalar aracılığıyla dışarıya akması,
- b) Geldikleri ülkelerin bankacılık sektörünün gelişmesinde bazı durumlarda negatif etki yaptıkları (gelişmekte olan ülkelerde ulusal bankaların öz sermaye ve deneyim eksikliği nedeniyle yabancı bankalarla rekabet etmesi zordur),
- c) Gelişmekte olan ülkelerde denetim ve yasal düzenlemelerin eksikliklerinden yararlanarak büyük kar elde etmeleri ve bu karların ülke ekonomisine yatırılmayarak dışarıya aktarılması.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİ

1. Azerbaycan Ekonomisinin Geçmişi ve Bugünü

Azerbaycan 1828 yılında Rus imparatorluğunun hakimiyetine geçmiş, 1918-1920 yılları arasında ise bağımsız Türk Cumhuriyeti olarak varlık göstermiştir, fakat 27-28 Nisan 1920 yılında Rus işgaline uğramıştır. 1936 yılına kadar Ermenistan ve Gürcistan ile “Kafkasya Ötesi Federasyon” içerisinde yer alan Azerbaycan, birliğin dağılması ile bu yıldan itibaren “Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti” olarak Sovyetler birliğine dahil olmuştur. Bağımsızlığını kazandığı 1991 yılına kadar da bu birlikte kalmıştır. Azerbaycan zengin yer altı kaynaklara sahip bir ülkedir. Petrol, gaz, alüminyum, çinko, kömür vs. gibi yer altı kaynaklara ve çok verimli topraklara sahiptir.

Azerbaycan SSCB'ye üyesi ülkeler içerisinde kendi kaynakları ve üretimi ile kendini idare edebilen, diğer Cumhuriyetlerden alacak durumunda olan ve ihracatı fazla veren az sayıda ülkelerden biridir. Ülkenin yaklaşık 4.5 milyar ton petrol rezervleri, 300 bin hektar¹⁷ pamuk ekimine ayrılan verimli topraktan yıllık yaklaşık 788 bin ton pamuk üretim kapasitesine, tahmini 450 milyar m3 doğal gaz stokuna, Çin'den sonra dünyanın en büyük ikinci alüminyum yataklarına, aynı zaman gümüş, altın ve mineral su kaynaklarına sahip bulunmaktadır.¹⁸

SSCB içerisinde donar durumunda olan Azerbaycan ekonomisi, birlik bütçesinden üretim ve kaynaklarına göre bir pay almamıştır. Bağımsızlığını kazandığı döneme kadar Sovyet Rusya'ya 1 milyar 300 milyon ton petrol vermiş, sadece 1970 – 1988 yılları arasında 30 milyar Rublelik mal ve diğer araç gereçler göndermiştir. Bugünkü fiyatlarla ifade edildiğinde petrolün bedeli 158 milyar 400 milyon amerikan doları, diğer maların değeri de 1 milyar 500 milyon dolar olarak ifade etmek mümkündür. Sadece bu iki kalem Azerbaycan'ın yıllık gelir bütçesinin 257 katıdır.

¹⁷ 1 hektar = 10 000 m2.

¹⁸ Azerbaycan, **Türk Cumhuriyeti Yayınları Dizisi**, Sahay Yayınları, 1995, s. 22.

Azerbaycan'ın üretimine ve ihracatına eşit bir gelir elde etmemesi nedeniyle de ulusal geliri düşük olmuştur, ülkenin gelirinin 1985 – 1990 yılları arasında gösterdiği gelişme Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1. 1985 – 1990 Yılları Arasında Azerbaycan'da Fert Başına Gelir

YILLAR	Toplam Gelir (milyon dolar)	Toplam Nüfus (milyon)	Fert Başına Gelir (ruble)	Fert başına Gelir (dolar)
1985	10.524	6.6	1.594.5	1008.9
1986	10.162	6.7	1.516.7	959.7
1987	10.774	6.8	1.584.4	1002.6
1988	11.113	6.9	1.605.1	976.1
1989	10.919	7.0	1.559.8	978.1
1990	10.712	7.7	1.391.1	814.6

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 1991.

Gelir düzeyinin düşük olması, tasarruf düzeyini de etkilemiştir. Azerbaycan'da genellikle devlet bankalarında halkın tasarruf miktarı 1989 yılında 2 milyar 633 milyon ruble veya o yılın oranı ile, 5 milyon 266 bin amerikan doları olmuştur.¹⁹

Azerbaycan ekonomisini geçmişinde ve bugününde petrolün çok büyük önemi vardır. SSCB'nin dağılması, savaş ve ekonomik koşullar nedeniyle 1990'lı yıllarının başında darboğaza giren petrol sanayinin yeniden yapılanmasını sağlamak amacıyla 20 Eylül 1994 yılında Petrol Sanayini Geliştirme ve Üretim Paylaşımı Anlaşması, Azerbaycan Devlet Şirketi SOCAR ile yabancı petrol şirketi konsorsiyumu (FOC) arasında imzalanmıştır. Aynı yıl, petrol arama çıkarma, üretim ve paylaşımını gerçekleştirmek için Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AIOC) kurulmuştur. Bu konsorsiyuma Güneşli, Azeri, Çıracak petrol bölgeleri dahildir.

¹⁹ Sinan Oğan, **Azerbaycan Ülke Raporu**, İstanbul Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, 1999, Sayı 12, s. 194.

Konsorsiyumun süresi 30 yıldır. Bu süre içerisinde 511 milyon ton petrol çıkarılması planlanmıştır. Çıkarılan bu petrolün 253 milyon tonu Azerbaycan'a verilecektir. Üretilen toplam petrol getirisinin 157.6 milyar ABD doları Azerbaycan'ın payının ise, 81.7 milyar ABD doları olacağı hesaplanmıştır.²⁰

Konsorsiyum katılımcıları BP - Statoil, SOCAR, AMOCO, Gazprom, Lukoil, Penzoi, Unocal, Mc Dermont, Ramco TPAO ve Delta şirketleridir. Bunun dışında 1994, 1996, 1997 yıllarında toplam 8 tane olmak üzere petrol anlaşmaları daha imzalanmıştır. Bu gelişmeler petrol sanayinin Azerbaycan ekonomisi içerisinde gelecekte de büyük önem taşıyacağı göstermektedir.

1998 yılında petrol üretimi 13.8 milyon ton olarak gerçekleşmiş, petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payı % 75.9 olmuştur. Petrol rezervlerinin Körfez ülkelerine oranla az olmasına rağmen, Azerbaycan dünya petrol piyasasına günde 1-1.5 varil sürebilecek, dolayısıyla dünya petrol arzını ve petrol fiyatlarını etkiliye bilecek. Ülke topraklarının % 60'ında petrol bulunduğunu tahmin edilmektedir. Uygulamaya konulan saha geliştirme planları çerçevesinde Azerbaycan 2005 yılında 40 milyon ton petrol ihraç edebilecektir.

Sistem değişikliğinin zorlukları ve bu arada karşı karşıya kalınan Karabağ ve savaş göçmenleri problemleri ekonomik sıkıntıya düşen Azerbaycan'da bugünde halkın gelir düzeyi düşük bir seviyede bulunmaktadır . Üretim ise büyük gerilemeler göstermiş, toplam milli üretim sabit fiyatlarla 1990 yılında %11, 1991 yılında %7, 1992 yılında %22 oranda azalmış, 1993 %13 oranında azaldığını tahmin edilmiştir.²¹

Avrupa Merkez bankasının raporlarına göre Azerbaycan'da üretimin düşüşü sonucu GSYİH 1989 yılına kıyasla 1999 yılında yaklaşık olarak % 55 düşüş göstermiştir.²² On yıllık dönem içerisinde düşüş Özbekistan'da yaklaşık olarak % 5, Beyaz Rusya'da %20, Estonya'da ise %22'dir. Ekonomik bakımdan büyük potansiyele sahip Azerbaycan'da diğer BTD ülkelerine oranla daha fazla düşüşün en önemli nedeni ise, BDT ülkeleri ile ekonomik ilişkinin kısa süre içerisinde hemen hemen durması ve Ermenistan savaşıdır.

²⁰ Azerbaycan Ekonomisi, A.C Eğitim Bakanlığı, Bakü-Asiya Üniversitesi, Agrıdağ Basım evi, Bakü 1998, s. 320.

²¹ Muhamed Akdiş, Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar, Gafkaz Üniversitesi Yayınları, 1995, s. 6

²² Eski Kommunist Ülkeler, Platin, Aylık Ekonomik ve Aktualite Dergisi, Sayı 11, 1999, s. 96.

1994 yılında sağlanan ateşkes anlaşması sonucu sağlanan siyasi istikrar ekonomik istikrar da zemin hazırlamıştır. 1994 yılında sonra yabancı petrol şirketleriyle yapılan petrol anlaşmaları ülkeye yabancı sermayenin girişini hızlandırmış ve ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesine ortam yaratmıştır. Onu da söylemek gerekiyor GSMH'daki bu artış büyük ölçüde petrol sanayisine dayalıdır.

1994 yılında ve daha sonralar yapılan petrol konsorsiyumu anlaşmaları ülkeye giren yabancı yatırım miktarını artırmak için önemli etken oldu. 1994-99 yılları arasında ülke ekonomisine yapılan yabancı yatırım miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2. 1994-99 Yılları Arasında Azerbaycan'a Giren Yabancı Sermaye (milyon dolar)

Yabancı Sermaye	Yıllar						
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	1994-99
Top.Yab.Serm.Mik	150	376	621	1308	1472	1091	5017
Doğ.Yab.Ser.Yatır.	150	218	540	1155	1430	937	4430

Kaynak:Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı ve Devlet İstatistik Komitesi

1994-99 yılları arası ülkeye yapılan yabancı yatırım miktarı 5017 milyon. ABD Doları olmuş. Petrol sanayisine yapılan yabancı yatırım miktarı 2798 milyon ABD doları olup. Toplam yatırımın %55.7 kadardır.

Azerbaycan son yıllarda hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine doğru gitmektedir. Piyasa ekonomisinin gerektirdiği şartlardan en başlıcası banka sistemindeki düzenlemelerdir ki, ülkede modern şekilde bankacılık konuları uygulaması içerisinde. Bunun yanında devlet mülkiyeti özelleştiriliyor, ticaretin çeşitli dalları geliştiriliyor. Buna rağmen eski kuruluşlar varlıklarını yeni sistemde de korumuşlar, sadece yapı ve düzenlerinde değişimler göstermişler. Bu nedenle Azerbaycan'ın mali yapısını öğrenmek için, eski düzenin işleyişini özetlemek yarar vardır.

2. 19. Yüzyılın Sonu – 1920 Döneminde Azerbaycan'da Banka ve Mali Kurumlar

1860' da Gosbank'ın kurulması ve Tahkimat Kanunun yürürlükten kaldırılmasıyla, çarlık Rusya'sında kapitalist ilişkileri hızla gelişmeye başladı . Çarlık Rusya'sına bağlı olan Azerbaycan feodalizmin çöküşü sonucu Rusya ekonomisi ile hızlı entegrasyona girmiş oldu.

Azerbaycan'da sanayi (petrol sanayi) ve tarımın gelişmesi için yüklü miktarda sermaye gerekiyordu. O dönemde mevcut olan bazı petrol kuyuları yerli burjuvanın elinde idi. Yabancı sermayenin Azerbaycan'a girişi Nobel'in Bakü'ye gelmesiyle başlamıştır. Nobel, Almanya bankalarından birine baş vurarak yüklü miktarda kredi almaya muvaffak olmuş ve bununla da petrol çıkarma işine başlamıştır. İngiliz sermayesinin Azerbaycan'a girişi Hazar kuyuların yerli burjuvadan alınması şeklinde olmuştur . Yabancı yatırımcılardan Rotshild, 1883'de 1.5 milyon sermaye ile "Hazar Petrol Sanayi ve Ticaret Şirketini" kurmuştur.²³

Yabancı sermayenin artması, sanayi ve tarım sektörünün gelişmeğe başlaması, banka ve mali kurumların varlığını kaçınılmaz kılmıştır.

Mali kurumların zayıflığı, tefecilerinde önemini artırmıştır. 1860-1870 yıllarında tefecilerin uyguladığı faiz oranı Bakü'de yıllık olarak %36'lara çıkmıştır. Kırsal kesimde ise bu oran yıllık olarak %60 civarında olmuştur.

Düşük maliyetli kredilere olan talebin artması, Azerbaycan'da mali kuruluşların gelişmesini hızlandırmıştır. Azerbaycan mali sistemi iki yönde gelişmiştir:

- a) Ticari bankaların Azerbaycan'da şube açmaları, karşılıklı kredi kurumlarının ve bankaların kurulması
- b) Mali kurumlar (Gosbank ve Hazine gibi) Azerbaycan'da şube açmaları.

Bu dönemde Azerbaycan'da (Bakü'de) açılan banka ve mali kurumlar aşağıdaki gibidir.²⁴

²³ Zöhrap İbrahimov ve Atik Kerimov, **Denejno - Kreditnaya Sistema Azerbaydjana**, AZ.GOS, EK, İN, Bakü, 1997. s. 5.

²⁴ İbrahimov ve Kerimov, a.g.e. s. 6.

Birinci Karşılıklı Kredi Kurumu (Haziran 1874), Gosbank'ın Şubesi (Temmuz 1874), Genel Kent Bankası (1881), Tiflis Ticaret Bankası (1886), Volga –Kama Ticaret Bankası Şubesi (1890), Azak- Don Ticaret Bankası Şubesi (1896) , Güney Rusya Sanayi ve Ticaret Bankası Şubesi (1897) , Sankt – Peterburg Ticaret Bankası Şubesi (1898), İran Kredi- Hesap Bankası Şubesi (1900), Bakü Kredi Kurumu (1900), Kuzey Bankası Şubesi (1901), Rusya Dış Ticaret Bankası Şubesi (1902) , İkinci Karşılıklı Kredi Kurumu (1902), Sankt- Peterburg Uluslararası Ticaret Bankası Şubesi (1903), Bakü Lombardi (1905), Rusya- Asya Bankası Şubesi (1910), İran Kredi – Hesap Bankasının İkinci Şubesi (1911), Tiflis Ticaret Bankasının İkinci Şubesi (1914) , Azak – Don Bankasının İkinci Şubesi (1915).

1917 Devrime kadar Azerbaycan mali sistemi 28 ticari, 7 ipotek, 8 karşılıklı kredi kurumu, 5 banka idaresi, 13 hazine şubesi, 135 küçük kredi müessesesi ve çok sayıda "emanet kasalarını"²⁵ kapsamaktaydı. Bu rakamsal kaynaklar Azerbaycan mali sisteminin Kafkasya'da en güçlü ve en geniş ağa sahip olduğunu gösteriyor.²⁶

Bakü bankalarının esas müşterileri petrol sanayisiyle uğraşan girişimciler ve diğer kredi kuruluşları idi. Azerbaycan'ın diğer şehirlerindeki (Gence , Şuşa , Şeki vs.) bankaların esas müşterileri ipek, pamuk, yün, üzüm, şarap ve alkol üreticileri idiler.

28 Mayıs 1918'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan ederek yeni döneme girmiştir. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin Meclisi güçlü bir ekonominin oluşturmaya büyük önem vermiştir. Mecliste görüşülüp tartışıldığı 215 kanun tasarısının 82'si mali düzenlemelerden ilgili olup, karara varıldığından sonra Maliye bakanlığına sunulmuştur.

Maliye Bakanlığına verilen ana görev kısa bir zaman içerisinde Birinci Dünya Savaşında kontrolden çıkan para dolaşımının düzene sokulması idi. Bunun içinde üç yönde düzenlemeler getirilmiştir.

- a) Devletin gelirlerini artırmaya, giderlerin ise azaltılmaya çalışılmıştır
- b) Kontrolden çıkmış para dolaşımının düzenlenmesi
- c) Devletin mali yapısını yenilenmesi

²⁵ emanet kasaları = tassarruf fonu.

²⁶ İbrahimov ve Kerimov, a.g.e. s. 7.

1918 yılının başında Azerbaycan'da tedavülde olan para Ruble-"Nikolay" ve "Krenky"ler idi. 1918 yılının Ocak ayında "Bakü Bonoları" adlanan kağıt para tedavüle çıkmıştır. Bu paranın emisyonunu iki kuruluş üstlenmiştir : Bakü Şehirler İdaresi ve Bakü Şurası üstlenmiştir. 1919Eylül ayına kadar iki kuruluş tarafından 172 milyon ve 117 milyon Rublelik bono basılmıştır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti varlığını sona erdirmesine kadar toplam 2.345 milyar manat kağıt para basılmıştır.²⁷

1918 Eylül ayında Azerbaycan hükümeti tedavülde olan "Bakü Bonolarının" değerini tespit edilmesi açısından iki karar aldı. Birinci olarak bu bonoların değerini aynı miktarda Rusya Rublesine endeksleşmesini, ikinci olarak da bir Türk Lirasını 40 Rublelik bonoya endeksleşmesini öngördü.

Tablo 3. 1919 Yılıının Haziran Ayında Azerbaycan'da Uygulanan Döviz Kurları

1000 Rublelik "Krenky"	1850 Manat
500 Rublelik "Romanov"	1600 Manat
100 Rublelik "Romanov"	350 Manat
1 İngiliz Sterlini	310-315 Manat
1 ABD Doları	280 Manat
1 Fransız Frangı	8-10 Manat
1 Türk Lirası (altın)	420 Manat
1 İtalyan Lireti	7 Manat
1 İran Tümeni	125-130 Manat
1 Nobel Hissesi	16500 Manat
1 Rus Altın Çervonsu	420 Manat

Kaynak: İbrahimov . Z. ve Kerimov . A , AZ . GOS . EK . İN. 1997.

²⁷ İbrahimov ve Kerimov. a.g.e. s 9

Maliye Bakanlığı'nın kredilendirime şubesi, Azerbaycan Milli Bankası hakkında kanun tasarısını hazırlayarak parlamentoya sunmuştur ve bu kanun 16 Eylül 1919'da onaylanmıştır. 30 Eylül 1919'da Banka resmi törenle açılmıştır.

Azerbaycan Milli Bankasının kurulmasının, para ve kredi politikasının düzenlenmesinde büyük katkısı olmuştur. 1 Aralık 1919'da bankanın toplam bilanço tutarı 653 milyon Manat, 1920 ise 1.354 milyon Manat'a kadar yükselmiştir. 9 Kasım 1919'da ise Gence'de Azerbaycan Milli Bankasının ilk şubesi açılmıştır.

Maalesef, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti gibi Azerbaycan Milli Bankasının da ömrü uzun olmadı. 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Rus Ordusu tarafından işgaliyle bağımsızlığı sona ermiş oldu. İşgal sırasında Azerbaycan talan edildi ve ülkedeki tüm altın, gümüş ve diğer rezervler ordu tarafından Rusya'nın Heşterhan kentine götürüldü. Ayrıca İngilizler de ülkeyi terk ederek 212 milyon manat değerinde kıymetli eşyayı ülke dışına çıkardılar.

3. SSCB Döneminde Azerbaycan'da Banka ve Mali Kurumlar

3.1. 1920-1986 Döneminde Bankacılık Faaliyetleri

28 Nisan 1920'de SSCB'ye bağlı olarak Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan edildi. Böylece Azerbaycan yeni bir döneme girmiş oldu. 9 Haziran 1920'de çıkarılan "Bankaların Millileştirilmesi Hakkında Kanun" ile bankalar sistemi tümüyle devlet otoritesine bırakıldı. Azerbaycan'da bulunan tüm özel ticari, yabancı ve kamu bankaları, karşılıklı kredi kurumları Azerbaycan Halk Bankaları (AHB) adı altında birleştirilerek kamusallaştırıldı. Kapatılan bu kurumların aktif ve pasifleri AHB'nin oldu.

Bankaların kapatılması ve millileştirilmesi aşağıdaki şekilde gerçekleştirildi.²⁸

- a) Tüm bankalar AHB'nin şubeleri ilan edildi ve bu şubeler 4 şube olacak şekilde birleştirildi.
- b) Kapatılan ve millileştirilen bankaların yönetici ve işçileri geçici olarak

²⁸ İbrahimov ve Kerimov, a.g.e. s. 11.

görevlerinden bırakıldı ve onlardan hemen tüm bilgilerin toplanması istendi.

- c) Bankaların millileştirmesinin sağlıklı yürütülmesi için en yetkili merci olan Halk Bankasına bağlı Mali Komite kuruldu.

16 Ekim 1921'de Gosbank'ın Azerbaycan şubesinin kurulması hakkında Kanun kabul edildi. Ana sermayesinin oluşturulması için Mali Komite tarafından Gosbanka 100 milyon Ruble'lik kredi verilmesi kararlaştırıldı.

1922'de SSCB'de para reformu başladı. Bu yıldan itibaren merkez tarafından çıkarılan kararla Gosbanka para basımı için gerekli yetkiler verildi. 26 Ekim 1922'de %78.24 saf altın (7.74234) içeren 1 altın kuruş tedavüle girmiş oldu. Çıkarılan paraların hacmi ülkedeki mal ve hizmet mübadelesi ile sınırlandırıldı. Bu da paranın değerinin korunması için yapılmıştır.

Para reformu ülke ekonomisini olumlu etkiledi ve banka kaynaklarının artımına neden oldu.

Gosbank, ekonominin tüm sektörünün ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulduysa da, diğer kredi kuruluşların kurulmasına engel olmadı. Bu, banka işlemlerinin ekonominin tüm sektörlerini kapsama açısından önemli idi. 1922 yılının ilk aylarında kurulan kredi kooperatifleri ve kredi mevduat birlikleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu yılda kurulan bankalar olarak Sanayi Ticaret Bankası (Prombank), Elektrokredit Bank, Rusya Ticaret Bankası (16 Aralık 1924' de Dış Ticaret Bankasına dönüştürüldü)²⁹

Dış ticaretin geliştirilmesi, döviz hesapları, döviz alım satım konuları gündeme getirildi. Döviz alım satımının gerçekleştirilmesi için 10 şehirde (Bakü dahil) mal ve döviz borsaları kuruldu. 1925 'de bu borsalarda yapılan işlemlerin %38 döviz, % 62'si devlet bonoları alım satımı olarak gerçekleştirildi.

1926'da Bakü'de 8 kredi kurumu faaliyette idi: Gosbank, Prombank (Sanayi ve Ticaret Bankası), Vneştorgbank (Dış Ticaret Bankası), Vneşkombank (Birlik

²⁹ İbrahimov ve Kerimov, a.g.e. s.17.

Ticaret Bankası), Elektrobank, iki yerel banka olan Bakgorbank (Bakü Kent Bankası), Azselbank (Azerbaycan Ziraat Bankası) ve Karşılıklı kredi krumu.³⁰

1926-1932 yıllarında Sovyet ekonomisinin canlandırılması için dış ticaretle mali ilişkilerin belli bir düzene tabi tutulması çok önemli idi . Sanayileşme için gerekli altyapının oluşturulmasında ithalatın yeri göz ardı edilmeyecek kadar büyük idi. Gerekli kaynakları el altında bulundurması için hükümet altın ve döviz ihtiyatlarını mobilize etmek amacıyla bir takım kararlar aldı (örneğin, özel kişilere altın ve döviz alım satımlarını yasakladı). Ayrıca, Sovyet parasını tüm borsalardan topladı ve yurt dışında Rublenin değerinin belirlenmesi ihtimali ortadan kaldırdı. Rublenin değerini diğer paralar karşısında tespit etmek amacıyla 6 Şubat 1930'da Gosbanka bağlı bir komisyon kuruldu (1936 yılında 1 Ruble = 3 Fransız Frangı işlem yapma yetkisi verildi, 1937 ise 5 ruble 30 kuruş = 1 ABD doları kuru kullanılmaya başladı).³¹

22 Haziran 1941'de Almanya'nın SSCB'ye savaş ilan etmesiyle ülkedeki ekonomik durumunda değişimler yaşandı. Üretim, cephenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmeye başlandı. Ülkenin mali sistemi de bundan etkilendi. Savaş döneminde emisyon % 400 artmıştır.

1945-1952 yıllarında savaş sonrası bozulmuş ekonominin canlandırılması için Gosbanka mali konularda gerekli tüm önlemler alma yetkisi verildi.

1947'de SSCB'de yeni para reformu gerçekleştirildi. Reform sonucunda tedavüle yeni banknotlar sürüldü ve tedavüldeki eski ve sahte paralar toplandı. 7 Nisan 1951 yılında kredi sisteminin yeniden yapılandırılması için bazı kararlar alındı. Selhozbank (Ziraat Bankası), Çekonbank (Emlak Bankası) tüm işlevlerini Gosbanka devredildi.

1970'lerin sonu ve 1980'lerin bankaların ekonomik gelişmedeki rolü pasif olarak kaldı. Bankacılık sektörünün ekonomiye etkisi oldukça zayıflamıştır, bunun böyle olmasının nedeni para kredi sisteminin ve bütünüyle ödemeler sisteminin işleyişindeki eksiklerdi.

³⁰ Cavid Memedli, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Döneminde Azerbaycan Ekonomisi**, Bakü 1998, s.14.

³¹ WOODY Kathelen, **Soviet Banking and Finance**, 1999, s. 39.

3.2. Perestroyka Döneminde Bankacılık

1986'da SSCB yeni bir döneme Perestroyka (Yeniden Yapılanma) dönemine girmiş oldu. SSCB'nin sonunu getirecek Perestroyka reformu ülkenin mali sistemine de etkisini gösterdi. Perestroykadan sonra bankacılık sisteminin reformu, asıl yeniden yapılanma stratejileri ile ilgili olarak iç ve uluslararası ekonomik ilişkileri en iyi biçimde başarmak amacıyla tasarlanmıştır. Eskiden tüm kontrol fonksiyonları Gosbankın tekelinde idi. Gosbankın kredi planı ve nakit planı olmak üzere iki planı söz konusu idi. Ülkedeki finansal kararların Maliye Bakanlığı tarafından yürütülmesine rağmen, banka bütçe fonlarını ayıran ve kullanan konumdaydı. Sovyet bankacılık sisteminde esaslı sayılacak reform, 1987-1988 yıllarında hayata geçirildi. Bu değişimle, Gosbank piyasa ekonomisine var olan merkez bankası hürriyetine kavuştu. Bu kurumun tanımı, yetki ve görevleri yeniden belirlendi.³²

Reformun en belirgin yönü ise bazı görevlerin özel olarak kurulan beş devlet ihtisas bankasına taksimatı idi. Bu bankalar kısa vadeli kredilerin verilmesi, bu kredilerin amaçları doğrultusunda kullanımının denetimi, finansal dokümanların kontrol edilmesi gibi görevleri üstlendiler.

Reform sonucu ülkede aşağıdaki devlet ihtisas bankaları kuruldu:

- a) Agroprombank
- b) Promstroybank
- c) Sberbank
- d) Zhilsotbank
- e) Vneshekonombank

Agroprombank, devlet çiftlikleri (kolhoz ve sovhoslar) ve tarım kooperatiflerini kısa vadeli kredilerle temin etmekle ve tarım tesislerinin kurulmasının finansmanında önemli rol oynamaktaydı.

³² Meral Varış, **BDT'de Finansal Dünü ve Bugünü**. BDT ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Yayın No 1992/11, s. 95.

Promstroybank, genellikle sanayi ve inşaat sektörünün kalkındırılması için geniş çaplı yatırımların finansmanında etkili olan banka idi.

Sberbank, genel olarak ahalinin mevduatlarını, yani kişisel mevduatların toplanması ve bunların ekonomiye kazandırılması amacıyla kurulmuştur.

Zilsotbank, (bir nevi Türkiye'deki Emlak Bankası gibi) konut, altyapı, belediye hizmetlerinin finanse edilmesi görevini üstlenmiştir.

Vneştorgbank dış ticaretin finansmanı için kurulan bankadır.

Yeni çıkarılan Bankalar Kanunu ile 1988 yılının Ağustos ayından itibaren devlet ticari ve sanayi kuruluşlara, ticari ve kooperatif bankalar kurma izni verilmiştir. 1 Ocak 1989'da istatistik verilere göre ülkede on ticari banka faaliyet gösteriyordu. 1989 Mayıs ayında ise Gosbanka kayıt yaptıran yeni banka sayısı 51'e ulaşmıştır. Bu bankalar çeşitli sektörlerde yer olan hizmet birimleri tarafından oluşturuldu. Oluşturulan bu bankalar devlet ihtisas bankalarından çok Batı bankalarına benzemektedir.³³

Bu dönemde kurulan ticari bankaların sahipleri ya bakanlıklar, yada bakanlıklara bağlı olan devlet kuruluşları idi. Dolayısıyla, bu bankaların bağımsız hareket etmeleri kısıtlanmakta ve sadece bakanlıkla ilgili projelerin hayata geçirmekte etkili olabilmekteydiler.

1990 yılında ülkede gelişen ekonomik ve siyasi reformların etkisiyle mali piyasalarda hareketlik artmış oldu. Yeni kabul edilmiş kanunla bankalara ve şahıslara çeşitli faaliyet alanları da açılmış oldu. 18 Aralık 1990 Yasası ile bankacılık sisteminde piyasa ekonomisine doğru hızlı bir yöneliş başladı. Ayrıca, cumhuriyetlere kısmı da olsa mali özerklik tanındı.

³³ Uludağ, İlhan, **SSCB'deki Türk Cumhuriyetlerin Sosyo- Ekonomik Analizleri ve Türkiye ile ilişkileri**. İTO, İstanbul s 145

4. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Bankacılık Sistemi

4.1. Geçiş Süreci

Azerbaycan bağımsızlığı ile birlikte piyasa ekonomisine geçme çalışmalarını da başlatmıştır. Mayıs 1991'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından piyasa ekonomisinin temel kurallarına geçişi mümkün kılan "Ekonomik Bağımsızlığın Temelleri" hakkındaki kanunları onaylamıştır. Hazırlanan 22 kanun 5Aralık 1991- Şubat 1992 yılları arsında onaylamıştır. Bir süre sonra ise 1992 yılı 7Ağustosta Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe giren "Milli Banka Hakkında Kanun" ve "Bankalar ve Banka İşlemleri Hakkında Kanun"lar, Azerbaycan'ın piyasa ekonomisi prensiplerine uygun modern ve rekabetçi bankacılık sisteminin yasal temellerin oluşturulması doğrultusunda atılan ilk adım oldu. Banka faaliyetleri hakkında kanunun yürürlüğe girmesi ülkenin tek kesimli bir bankacılık sistemini terk ederek iki kesimli bankacılık sistemine geçmiştir. Bu sisteme göre 4 ayrı devlet bankası ve özel ticari bankalar piyasada yerini almağa başlamıştır. Milli Bank (Merkez Bankası), Agrar – Sanayi (Tarım – Sanayi) Bankası, Sanayi – İnvestisya (Sanayi – Yatırım) Bankası, Emanet (Tasarruf) Bankası, ve Beynelhalk (Uluslararası) Banka devlet bankaları olarak kurulmuşlar, bundan ayrı olarak ticari bankaların faaliyetleri de serbest bırakılmıştır.

1 Ocak 1994 tarihi itibarıyla Azerbaycan kendi Milli parasını Manatı³⁴ yegane yasal geçerli para olarak ilan etmiştir. Döviz piyasasında ki gelişmeleri yerleştirmek amacıyla da 1993 yılının Ağustos ayında "Bakü Bankalararası Döviz Borsası" kurulmuştur, Rusya Rublesinin ve Amerikan Dolarının alış verişi yapılarak Manatın istikrarını korunması hedeflenmiştir.

Azerbaycan yetkilileri bütçe dışında yer alan ve geniş bir sosyal güvenlik içeren çeşitli fonlar kurmuşlardı. Şu an çok büyük işlerliye sahip olmayan bu fonlar daha ileride mali sistemin çok önemli uzvileri olmaları muhtemeldir . Bu fonlar 1991 yılında oluşturulan Emlak Fonu, Sosyal Sigorta Fonu, İstihdam Fonu gibi 3 ana fondan oluşmaktadır. Bu fonlardan ikisi birleşerek Sosyal Sigorta Fonu oluşturmuşlardı. Ayrıca 1993' de Özel Teşebbüsü Koruma Fonu da kurulmuştur.³⁵

³⁴ 1 Manat =10Ruble

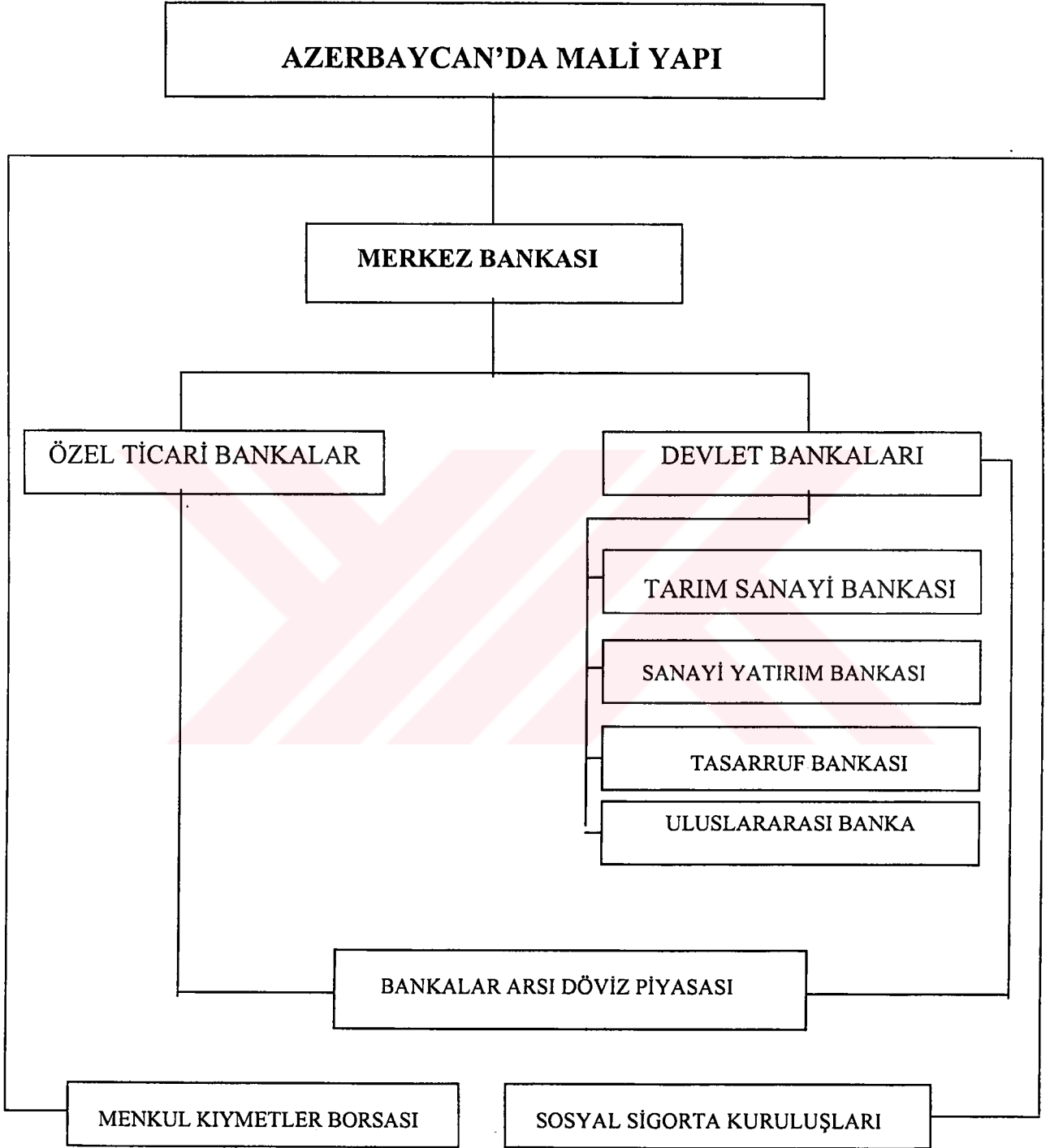
³⁵ IMF, *Azerbaijan Economic Review*, September, 1994, s. 13-30.

Merkez planlı ekonomilerde fiyatlar da diğer ekonomik faktörler gibi merkez otoriteler tarafından belirlenmekteydi. Sosyalist ülkeleri özellikle enflasyondan kurtulmak amacıyla mal ve hizmetlerin fiyatlarını üretim fiyatlarının altında ve suni olarak düşük tutmuşlardı. Temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına da subvansyon uygulamışlardı. Ancak yeniden yapılanma süreci ile dünya fiyatlarına uyma zorunluluğu da kendini göstermiştir. Ocak 1992'de üretici fiyatlarının %90 ve tüketici fiyatlarının da % 80 serbest bırakılmıştır. Gaz, elektrik, devlet taşımacılığı, haberleşme ve temel tüketim maddeleri içeren 17 mal grubu dışındaki mallarda fiyat kontrolü kaldırılmıştır.

Azerbaycan'ın mali yapısı Şekil 1'de görülmektedir. Azerbaycan mali yapısı: Azerbaycan Milli Bankası (Merkez Bankası) ve 4 ihtisas bankası ile çok sayıda ticari bankalardan oluşmaktadır.

Şekil 1. Azerbaycan Mali Yapısı.

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, 1996

4.2. Yapılanma Süreci

4.2.1. Merkez Bankası

Azerbaycan Merkez Bankası 11 Şubat 1992 tarihinde Başkanlık Kararnamesi ile kurulmuş ve modern anlamdaki faaliyetine başlamıştır.

Azerbaycan Merkez Bankası, sermayesinin tamamı devlete ait olmak üzere 400 milyon Ruble sermaye (1996'da 15 milyar Manat'a çıkarmıştır) ile kurulmuş tüzel kişiliktir. Merkez Bankası, SSCB dönemindeki Sanayi – İnşaat Bankası ile Tarım - Sanayi Bankası esasında kurulmuş ve iki bankanın aktif ve pasiflerinin 1 Ocak 1992'ye kadar Merkez bankasına devredilmesiyle faaliyete başlamıştır.³⁶

Merkez Bankası kendi faaliyetlerinde hiçbir çıkar gütmemede ve tüm vergilerden muaftır (Merkez Bankası Teşkilatları da dahil olmakla). Fakat harcamalarını kendi gelirleri ile karşılamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyetinin MB'sı uluslararası mali ve kredi organizasyonlarında, yabancı devletlerin merkez bankaları ile karşılıklı ilişkilerde Azerbaycan Cumhuriyetini temsil etmekte, uluslararası kredi organizasyonlarının faaliyetlerinde iştirak etmektedir.

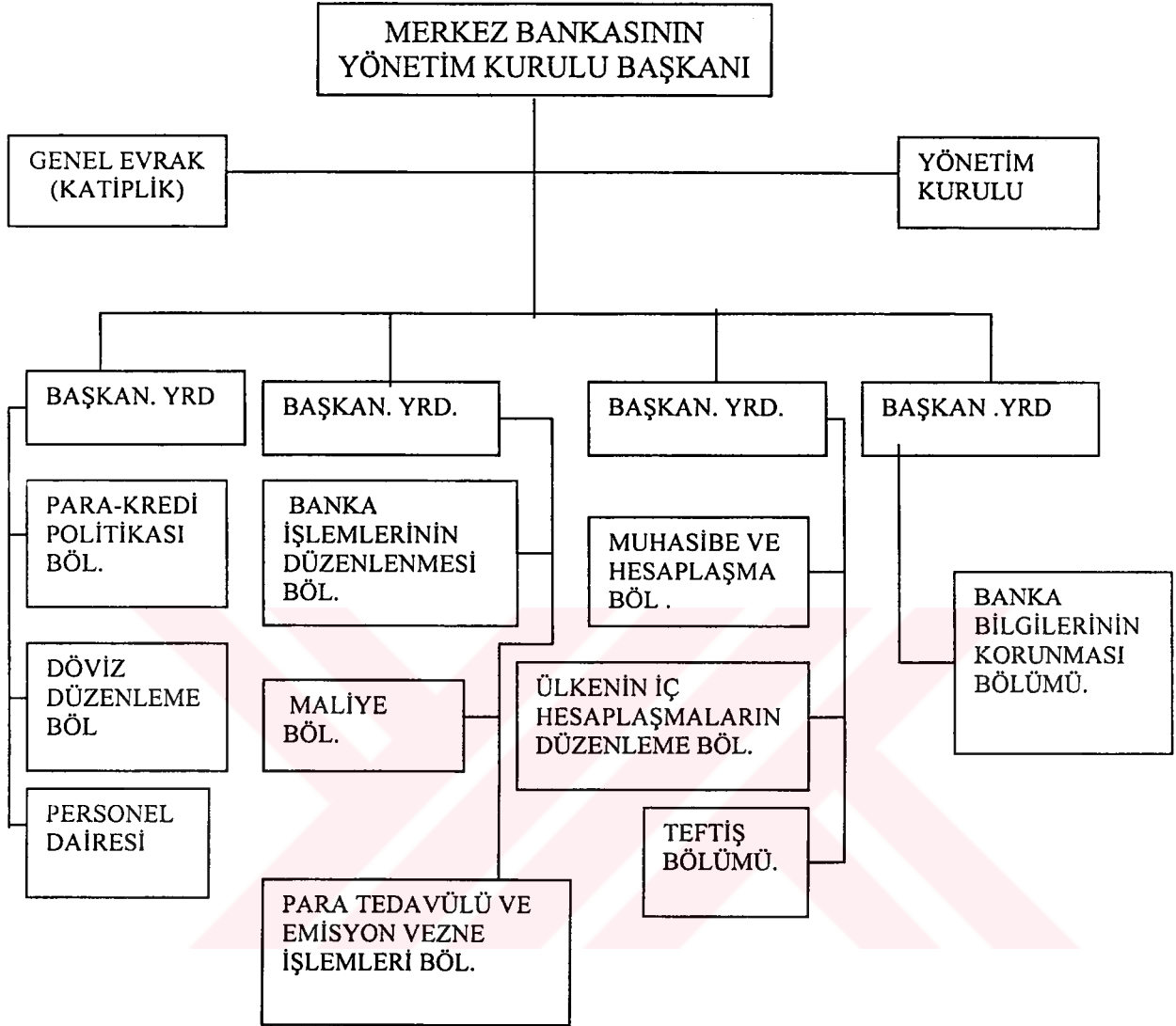
Merkez Bankası, 7 kişiden oluşan bir yönetim kurulu tarafından yönetilir. Yönetim kurulu, Başkan, dört yardımcı ve dışardan seçilen iki kişide oluşur. Yönetim Kurulu üyeleri, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın önerisi üzerine Azerbaycan Milli Meclisi tarafından 5 yıllık süre ile tayin edilmektedir. Yönetim Kurulunun başkanı ise yalnız Cumhurbaşkanı'na 5 yıl süreyle atanır.³⁷

Merkez bankasının, organizasyon yapısı aşağıda Şekil 2'de gösterilmektedir.

³⁶ 11.02.1992 Tarihli ve 566 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

³⁷ Saleh Mamedov, **Banka İşleri**, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü, 1997, s. 12.

Şekil 2. Azerbaycan Merkez Bankasının Organizasyon Yapısı.

KAYNAK: Saleh Mamedov, Banka İş, Azerbaycan Neşriyatı, 1997, s. 5.

Merkez Bankası, genel müdürlük seviyesinde 10 birimden oluşmaktadır (Şekil 2):

a) Para Kredi Politikası Bölümü

Merkez Bankasının para – kredi politikası bölümü, para değerinin istikrarını korunması, enflasyonun ve ekonomik darboğazlığının önlenmesi, hedeflenen ekonomik amaçların gerçekleşmesi için gerekli olabilecek para ve kredi politikalarının belirlenmesi konularında bilgi toplamakta ve öneriler sunmakta. Para – Kredi politikası bölümü, Merkez Bankası'na Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne sunulan para – kredi politikasının temel yöntemler projesinde belirlenen hedeflere ulaşması için yapılması gerekenleri tespit etmektedir.

b) Döviz Düzenleme Bölümü

Döviz düzenleme bölümü, döviz değeri ile ilgili gelişmeleri takip etmek ve milli paranın yabancı paralar karşısındaki değerini haftanın Salı günleri itibarıyla ilan etmek, dövizin değeri konusundaki muhtemel gelişmeleri takip etmek, döviz büroları ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak, milli paranın dış değerini korunması için gerekli politikaları önermek gibi işlemleri yapmaktadır.

c) Banka İşlemleri Düzenleme Bölümü

Banka işlemlerinin düzenleme bölümü, bankaların kuruluşu, bankaların kullanacakları belgelerin ve hesap sistemlerinin belirlenmesi, bankalarla Merkez Bankası arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, bankaların faaliyetlerini takip edilmesi gibi görevleri üstlenmektedir.

d) Maliye Bölümü

Bu bölüm, Merkez Bankası ve ona bağlı olarak faaliyet gösteren 12 bölgesel merkezin kendilerine ait finansal problemlerin, ücret konuları, tamir – bakım – ısıtma – aydınlatma giderleri, banka personeli için gerekli fonların oluşturulması ve kullanılması gibi görevleri yerine getirmektedir.

e) Para Tedavülü ve Emisyon – Vezne İşlemleri Bölümü

Para tedavülü ve emisyon vezne işlemleri bölümü, piyasaya sürülecek para miktarının öngörülen zaman içinde piyasaya çıkmasının temini, Merkez

Bankası ile diğer bankalar arasındaki para kabulü ve para ödemesi konularının düzenlenmesi gibi görevleri yapmaktadır.

f) Muhasebat ve Hesaplaşma Bölümü

Merkez Bankasının devlet hazinesi ve kasası olması konumu dolayısıyla devlet kuruluşları ile yapmış olduğu işlemlerin muhasebeleştirilmesi, denkleştirilmesini, bütçeye konulmuş olan ödemelerin yapılması ve takip edilmesi bu bölüm tarafından yapılmaktadır.

g) Devlet Hesaplaşmalarının Düzenlenmesi Bölümü

Banka sistemi ile Merkez Bankası arasındaki hesaplaşmalar sisteminin düzenlenmesi, Merkez Bankasının diğer şubelerle ve diğer ülke bankalarıyla yapacağı işlemlerin şeklinin ve üslubunun belirlenmesi, banka ve Merkez bankası işlemleri konusunda en yeni ve en uygun uygulamaların hayata geçirilmesi konusunda ki çalışmaları ve önerileri yapılması amacıyla oluşturulmuştur.

h) Teftiş Bölümü

Teftiş bölümü, bankaların bankacılık ile ilgili yasal düzenlemelere ve Merkez Bankasının direktiflerine uygunluğu açısından denetlenmesi gibi görevleri yürütmektedir. Bankaların güvenilir ve sağlam kurumlar olarak kalmaları, kendileri hakkında düzenlemelere uymalarına bağlı bulunmaktadır. Bu açıdan, Teftiş bölümü mali, işlemler yönüyle bankaları denetime tabi tutmaktadır.

i) Personel Dairesi

Merkez Bankası'nda çalışan personelin özlük hakları ile ilgili konuları takip etmekte, personelin daha iyi ve verimli çalışması konusunda düzenlemeler önermekte ve ihtiyaç duyulan kadroları belirlemektedir.

j) Banka Bilgileri Korunması Bölümü

Bu bölüm, Merkez Bankasının bilgilerinin hangilerinin ve derecede gizli olduğunu, açıklana bilecek bilgilerin türlerini, kimlere ne tür bilgiler ulaştırılması gerektiğini belirleyen ve bunların uygulamasını yönlendiren bir bölümdür.

Merkez Bankası'nın piyasa ekonomisindeki rolü oldukça büyüktür. Piyasa ekonomisinin uygulandığı tüm ülkelerde merkez bankasının işi aynı prensip üzerine kurulmuştur ve görevleri de hemen-hemen aynıdır. Dünya çapında merkez bankalarının işi verimli olup olmaması, onların bağımsızlık derecesine bağlıdır.

1992'de kabul olunmuş "Merkez Bankası Hakkında Kanunla" Azerbaycan Merkez Bankasına tam bağımsızlık tanınmıştır. Fakat, 1996 yılında Merkez Bankası hakkında yeni kanun kabul edildi ve bu kanuna göre Merkez Bankasının sorunluğu Cumhurbaşkanı'na bağlanmıştır.

Devletin para sistemine müdahalesi çok eski dönemlerdeki uzansa da merkez bankalarının fonksiyonu 20. yy'a kadar yalnızca emisyon hacmini ayarlamaktan ibaretti. Özellikle 1923 Ekonomik Buhranını izleyen ve emisyonların altın karşılığı bağının (altın konvertibilitesi) koparıldığı bu dönemde Merkez Bankasına ilgi ve müdahalesinde dikkate değer artış gözlenmektedir. Bu dönemde Merkez Bankasının geleneksel rolüne (emisyon hacmini ayarlama) yeni ilaveler yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Son 20 – 30 yıllık dönemde devletin para ve kredi politikalarını kullanma şeklindeki değişiklikler Merkez Bankasının fonksiyonlarını önemli ölçüde artırmış ve Bankanın hükümetle olan ilişkilerinin ön plana çıkarmıştır. Günümüzdeki işlemleri ile değerlendirildiğinde merkez bankaları artık "bankaların bankası" şeklinde formüle edilen görünümünden ziyade tüm finansal sistemi etkileyen devletin bankası konumundadır. Merkez Bankasının bugünkü bu çok yönlü işlev ve rolü sayesinde finansal piyasalarda bankalar düzenli ve etkili bir kredi sistemi yürütebilecekler, ekonomide para ve kredi kaynaklarını düzenli ve dengeli kullanabilecekler ve özellikle para politikası araçları araçlarını devreye sokarak ekonomik yaşama pozitif yönde etki edebileceklerdir.³⁸

Merkez bankasının özerkliği ekonominin gelişmesi için önemlidir. Siyasi otoritenin para politikasını uygularken siyasi nedenlerle ekonomiye zarar vermesi, toplumda hükümetin elindeki bu aracın her zaman olumlu yönde kullanılmadığı düşüncesini yaratmıştır. Bundan sonra Merkez Bankasının hükümetten bağımsız olması düşünülmeye başlanmıştır. Hükümetin emisyon yetkisini elinde bulundurmasının yaratacağı endişelerin yanında elbette bir takım avantajlar da vardır. Sorun oldukça hassas olan bu yetki paylaşımını iyi yapabilmektir. Paraya

³⁸ Coşkun C. Aktan, Utku Utkulu ve Selahattin Togay, **Nasıl Bir Para Sistemi?**, İMKB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 108 – 109.

gücünü veren elbette devlettir, devletin itibarıdır. Ancak, burada amaç, ekonomiyi, siyasi zaaf ve kolaycılıktan (kolay para bulma yolu!) kaynaklanan hükümet kaynaklı para yaratma faaliyetinden korumaktır. Gerçekten de ilgili literatürde, Merkez Bankası bağımsızlığının en önemli nedeni olarak hükümetin para politikası araçlarını kısa vadeli çıkarları için kullanırken yapması muhtemel hatalar gösterilmektedir. Bağımsız Merkez Bankalarının ise daha uzun vadeli ilkeler çerçevesinde davranacağı düşüncesi hakimdir.³⁹

Türkiye’de yasalarla Merkez Bankasına bağımsızlık tanınsa da, uygulamada bazı çelişkiler vardır. Yasalara göre TC Merkez Bankası fiyat istikrarını sağlamakla hükümlü olup faaliyetlerinde bağımsız hareket edebilecektir. Buna rağmen, Banka kendisine yasa ile verilen bu gücü çoğu kez kullanamamaktadır ve bu da kredibilitesine ve kendisine duyulan güvene gölge düşürmektedir. Para politikasının yürütülmesi konusunda TC Merkez Bankası ile Hazine arasında ciddi bir yetki karmaşası vardır. 1983 yılında Hazine’nin Dış Ticaret Genel Müdürlüğü ile birleştirilip, Başbakanlığa bağlanması ve sonra 1994 yılında bağımsız bir müsteşarlık haline getirilmesi para politikasının oluşturulması ve uygulanmasında yetki karmaşasını başlatmıştır. Para ve kredi politikalarının uygulanması görevi her iki kurumun koordinasyonu sonucu oluşturulacak politikalarla yerine getirilecektir. Üsteli bu çift başlılık hem para politikasının yürütülmesinde hem de para politikası araçlarının seçiminde söz konusudur. Bu nedenle TC Merkez Bankası yapılan son düzenlemelerle para politikası üzerindeki hükümlerini yitirmiş gözükmektedir.⁴⁰

³⁹ Coşkun C. Aktan, Utku Utkulu, Selahattin Togay, a.g.e. s.114.

⁴⁰ ayrıntılı bilgi için bakınız: Coşkun C. Aktan, Utku Utkulu, Selahattin Togay, a.g.e. s. 173 – 159.

Tablo 4. Merkez Bankaların Bağımsızlık Derecesi.

Ülkeler	İngiltere Bankası	Bundes Bank	ABD Federal Rezerv Bank	Fransa Bankası	Yeni Zelanda Rezerv Bankası	İtalya Bankası	İsviçre Bankası	Japonya Bankası	TCMB	AMB
Kredi faizlerini belirleyebilir	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Döviz piyasasına müdahale edebilir	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır
Enflasyon oranını ve para parametrelerini belirleyebilir	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet	Hayır

Kaynak: Mamedov, Saleh , TCMB Coşkun C. Aktan, Utku Utkulu, Selahattin Togay, Nasıl Bir Para Sistemi Kitabından Uyarlanmıştır

Azerbaycan Merkez Bankasına bağımsızlık tanınmasının yanı sıra bütünlükle bankacılık işlemlerinin işleyişinin denetimi sistemi de yaratılmalıdır.

Azerbaycan Merkez Bankasının görevleri şöyle sıralana bilir:

- Milli parayı tedavüle sürmek (para emisyonu)
- Para – kredi politikalarını tespit etmek
- Döviz tanzimlenmesi
- Bankaların denetlenmesinin koordinasyonu
- Devletin döviz ve altın rezervlerini muhafıza etmek
- Bankalar arası senet esasında ki hesaplaşmaları uygulamak
- Bankaların kredilendirilmesini sağlamak
- Hükümetin mali müşavirliği yapmak

- i) Milli paranın değerini ve faiz oranlarının istikrarını korumak için gerekli para politikalarını uygulamak ve belirlemek

4.2.1.1. Ulusal Paranın Dolaşıma Çıkması ve Merkez Bankası: Bir Ekonometrik Uygulama

SSCB parası Ruble, uluslararası konvertibilitesi olan bir para değildi. Bu para ancak SSCB ölkelerinde kullanılabiliyordu. SSCB çökmesinden sonra bağımsızlığına kavuşmuş ölkelerin dış dünya ile ticaretleri de artmıştır ve konvertibl paranın olmaması nedeniyle bu ölkeler ticareti takas usulü ile yapmak zorunda kalmışlardır. Fakat takas usulünün zorlukları ve malların değerinin saptanması, ölkeleri kendi paralarını yürürlüğe koymaya zorlamıştır.

Azerbaycan bağımsızlığını elde ettikten sonra, milli parasını dolaşıma sürülmesi çalışmalarını da hızlandırmıştır. Bu çalışmalar 1992'nin ilk yarısına kadar küçük oranlarda olmak üzere piyasaya Ruble sürülmesiyle başlamış. Bu Rubleler Rusya Merkez Bankasına %21 servis ücreti ödenerek alınmıştır.⁴¹ Rublenin piyasaya az miktarda sürülmesi, yani piyasa ihtiyaçlarını karşılamaması sonucu 4 milyar Ruble hacminde maaş ve ücret ödenmemiş ve piyasada büyük miktarda nakit darlığı olmuştur. Bu problemin çözülmesi için Azerbaycan yetkilileri, 15 Ağustos 1992'de ulusal para birimi olan Manatı 1'lik, 5'lik ve 250'lik banknotlar şeklinde Fransa'da bastırarak piyasaya sürmüşler.⁴² Böylece ilk milli para olan Manat (1Manat = 100 kepek) belli bir süre Ruble ile dolaşımda kalmıştır.

Manat ile Ruble değişim oranı 1Manat = 10 Ruble olarak kabul edilmiş ve Ruble yavaş yavaş piyasadaki kalkmaya başlamıştır , 1992 sonunda dolaşımdaki para miktarının sadece %7'sini Manat oluşturuyordu. 1993 Mayıs'ta artık bu oran %70 idi. Bu arada Rusya Federasyonunun Haziran 1993'deki bir kararı ile Rubleleri dolaşımdan kaldırma girişimleri Azerbaycan yetkililerin Manatı tek para birimi olarak kabulü konusundaki çalışmalarını hızlandırmıştır. 14 Haziran 1993'de yayınlanan kararname ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tek para biriminin Manat olduğu ilan edilmiş ve dolaşımdaki Rubleler 1 Manat = 10 Ruble hesabıyla toplanmıştır. Elinde 10000 Ruble'den fazla bulunduranlar için bir yıl vadeli %50 faizli Manat mevduat hesabı açılmıştır. Şirketler ve diğer kurumların ellerinde bulunan Rubleler ise miktar

⁴¹ IMF, *Azerbaijan Economic Review*. May, 1992, s. 28.

⁴² IMF, *Azerbaijan Economic Review*. September, 1994, s. 84.

nazara almaksızın Manata çevrilmiştir. 1993 yılı 27 Haziran – 7 Ağustos arasındaki süreçte yaklaşık 46 milyar Ruble Manata dönüştürülmüştür. Bu Manata çevirme işlemleri 1 Ocak 1994 tarihine kadar sürmüştür.⁴³

Manat'ın Azerbaycan sınırları içinde geçerli tek para birimi olarak kabul edilmesi ve uygulanması piyasada Manat'a olan talebi artırmıştır. Gerek piyasa ihtiyaçları ve gerekse de kamu ihtiyaçları için piyasaya sürülen Manat miktarı 1992 sonu itibarı ile 197 milyon iken 1994 Ocak ayı itibarı ile 2330 milyon Manat'a kadar yükselmiştir. Manat'ın dolaşımdaki miktarının artması enflasyonun hızlanması ve üretim düzeyinin düşmesi gibi nedenlerle Manat ile diğer yabancı paralar arasındaki değişim oranlarında önemli değişiklikler olmuştur. 1 Ocak 1994' de 1 Manat = 10 Ruble = 0.5 ABD Doları iken, 1 Ocak 1996'da 1 ABD Doları, 4500 Manata kadar yükselmiştir.⁴⁴ Sonradan hükümet ve Merkez Bankasının uygulamış olduğu politikalar sonucu bu parite günümüzde 1 ABD Doları = 4200 Manat civarında küçük değişimlerle seyretmektedir.

1 Ocak 1994 yılına kadar Manat ve Ruble birlikte kullanıldığı için bu iki para piyasaya birlikte sürülmüştür. Tablo 5' de Azerbaycan Merkez Bankasının emisyon miktarını göstermektedir.

Tablo 5. Azerbaycan Merkez Bankasının Para Arzı (Milyar Manat)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ruble	1.657	3.799	-	-	-	-
Manat	197	42.616	243.400	279.700	616.100	816.600
Toplam	1.854	38.817	243.400	279.700	616.000	816.600

Kaynak: Azerbaycan Devleti İstatistik Komitesi, 1998.

1 Manat = 10Ruble olarak hesaplamıştır

Rublenin 1993 (-) gösterilmesi piyasadan toplandığını ifade eder

⁴³ IMF, **Azerbaycan Economic Review** September, 1994, s. 85.

⁴⁴ Akdiş, Muhammet, **Kamu Maliyesi**, 1995, s.11.

1993 yılında yapılan emisyon sebepleri , Merkez bankasının “ Para Politikasının Temel Yönleri Projesi”nde şu şekilde anlatılmıştı⁴⁵

- Perekende emtia devir hacminin yarı yarı azalması
- Tüketim mallarının üretimi azalması
- 1993’ de ahalinin çalışma ve ücret alma imkanlarının azalması
- Bütçe açığının artması
- Devletin ticaret hacminin ve dolayısıyla devlet gelirlerinin azalması
- Savaş mültecilerine yapılan ödemeler ve askeri masraflar

1994 yılından sonra ülkede kısmen sağlanan siyasi istikrar ve ekonomiyi yeniden yapılanma çalışmaları, yabancı sermayenin ülkeye hızlı girişi, yasal düzenlemelerdeki reformlar emisyon rakamlarındaki artışın hızını azaltmıştır. Kısmi bir denge sağlanmasına rağmen, bu dengenin sağlıklı şekilde oturması için özellikle finans sisteminin, merkez bankacılığı ve diğer mali kuruluşların geliştirilmesi gerekmektedir.

Tablo 6. 1993 – 1999 Arasında Azerbaycan’da Para Arz (Milyar Manat)

Yıllar	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Para arzı	65.52	372.38	858.38	1119.74	1524.08	1134.47	1357.35

Kaynak: IMF, IFS, Ekim 2000.

Tablo 5 ve Tablo 6 Azerbaycan Merkez Bankası para arzı verileriyle IMF’nin açıkladığı veriler arasında önemli fark olduğu görülmektedir.

Aşağıda Azerbaycan ekonomisinde para arzı ve fiyatların genel seviyesi (TÜFE) oranları arasında Granger nedensellik ilişkisi araştırılacaktır. Bu araştırmaya geçmeden önce Granger nedensellik ilişkisine yönelik teorik açıklamalara değinmekte fayda vardır.

⁴⁵ Azerbaycan Respublikası, 1994 yılı Pul-Kredit Siyasetinin Lahiyesi Bakü, s. 34.

Granger nedensellik testini oluşturabilmek için aşağıdaki adımlar takip edilir. X_t ve y_t değişkenlerini dikkate alalım. x_t y_t 'nin veya y_t x_t 'nin Granger nedenselliğini araştırırken, ilk olarak aşağıdaki koenteegrasyon denklemleri tahmin edilir:

$$x_t = a_0 + b_0 y_t + \mu_t$$

$$y_t = a_1 + b_1 x_t + \mu^1_t$$

a_0 ve a_1 sabit ; μ_t ve μ^1_t hata terimlerini verir. Bu iki denklem uzun dönemli ilişkiyi gösterir.

x_t ve y_t arasında uzun dönemli ilişki olabilmesi için bu iki değişkenin düzey seviyesinde durağan olmaması ve birinci dereceden durağan olmaları gerekir. Uzun dönemli ilişkinin diğer önemli koşulu bu regresyonlardan elde edilen hata terimlerinin durağan olmasıdır. Sonraki adım ise kısa dönemli model oluşturmaktır. Bunun için kısa dönem modeli olarak aşağıdaki denklemi oluştururuz:⁴⁶

$$\Delta x_t = a_0 + b_0 \Delta y_{t-1} + \mu_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta y_t = a_1 + b_1 \Delta x_{t-1} + \mu'_{t-1} + \varepsilon'_t$$

Eğer bir seri durağansa, o serinin ortalaması ve varyansı zaman boyunca sabit ve iki zaman dönemi arasındaki kovaryansın iki zaman dönemi arasındaki uzunluk veya gecikmeye bağlı olduğu seridir. Yani,

$$\text{ortalama: } E(y_t) = \mu$$

$$\text{varyans: } \text{var}(y_t) = E(y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{kovaryans: } y_k = E[(y_t - \mu)(y_{t+k} - \mu)]$$

durumunda serinin durağanlık koşulları sağlanır.⁴⁷

Durağanlık testi birim kök testi veya korelogram testi kullanılarak yapılabilir.

⁴⁶ Utku Utkulu, "How To Estimate Long – Run Relationships In Economics: An Overview Of Recent Developments", **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt 12, sayı II, 1997, s. 42

⁴⁷ Domar N., Gujarati, **Basic Econometrics**, Third Edition, Mc Graw Hill, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 713.

Durağanlığın sağlanma yöntemleri ise şöyle gösterilebilir.⁴⁸

- 1) Logaritma alma
- 2) Fark alma
- 3) Trendden arındırma.

x_t ve y_t arasındaki Granger nedensellik ilişkisi aşağıdaki testlerle yapılır:

$$x_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i y_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j x_{t-j} + u_{1t}$$
$$y_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \sigma_j x_{t-j} + u_{2t}$$

Eğer y_t x_t 'nin Granger nedenidirse, o zaman σ_j 'nin istatistik olarak anlamlı olmaması, λ_i 'nin ise istatistik olarak anlamlı olması gerekir.

Eğer x_t y_t 'nin Granger nedenidirse, o zaman σ_j 'nin istatistik olarak anlamlı, λ_i 'nin ise anlamlı olmaması gerekir.

x ve y değişkenlerinin bütün katsayıları anlamlıysa iki taraflı Granger nedensel ilişkisinin olduğu, anlamlı değilse bu ilişkinin olmadığı sonucuna varılır.⁴⁹

x_t ve y_t arasında uzun dönemli ilişki varsa o zaman Hata Düzeltme Mekanizmasını (HDM) kullanarak, herhangi yönde Granger nedensellik olduğunu test edebilmek için yukarıdaki genel Granger nedensellik testine uzun dönemli ilişkiden elde edilen hata terimi bir dönem geciktirilerek dahil edilir. Yani HDM olarak Granger nedensellik testi aşağıdaki şekli alır;

$$\Delta x_t = a_0 + b_0 \beta_{t-1} + \sum_{i=1}^m c_{0i} \Delta x_{t-i} + \sum_{j=1}^n d_{0j} \Delta y_{t-j} + e_t$$
$$\Delta y_t = a_1 + b_1 \beta'_{t-1} + \sum_{i=1}^q c_{1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{j=1}^r d_{1j} \Delta x_{t-j} + e'_t$$

⁴⁸ Erkan Işığöç, **Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi, Türkiye'de Para Arzı Ve Enflasyon Üzerine Ampirik Bir Çalışma**, Bursa, 1994, s.48.

⁴⁹ Damador N., Gujarati, a.g.e. ,s. 620.

β_{t-1} ve β'_{t-1} uzun dönemli ilişkiden elde edilen hata terimlerini Δ ise birinci farkları göstermektedir. Eğer y_t x_t 'nin Granger nedenidirse, sadece d_{02} 'nin değil aynı zamanda b_0 'ın da anlamlı olması gerekir. HDM aynı zamanda kısa dönem ilişkisi gösterir.⁵⁰

Optimal gecikme uzunluğu sonuç üzerinde etkili olduğundan, keyfi davranmak yerine, Hendry'nin general – to – specific yöntemi uygulanabilir.⁵¹

Ekonometrik Analiz.

Kullandığımız Değişkenler:

MONEY veya P: Para Arzı
CP :TÜFE endeksi (1995:I=100)
Kullanılan veriler EK 1'de gösterilmiştir.

Kullandığımız Değişkenler:

MONEY veya P: Para Arzı
CP: TÜFE endeksi (1995:I=100)

Para Arzı ve TÜFE Arasında Uzun Dönemli İlişki.

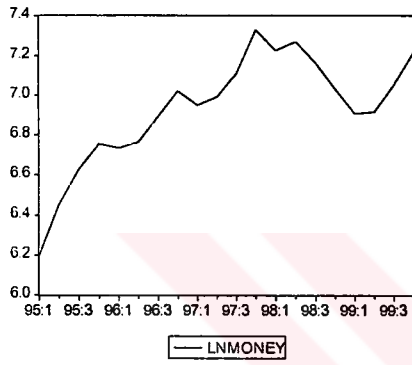
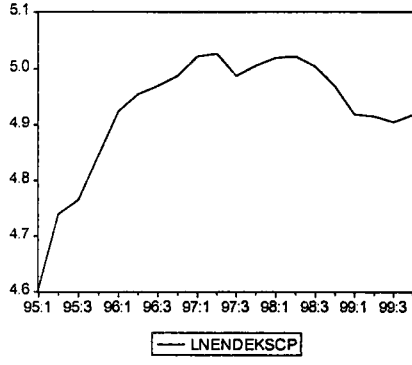
CP = 2,58 +0,34 Money + u_t
s.h. (0,32) (0,05)
t.st. 8,1 7,4

$R^2=0,75$
Adj. $R^2=0,74$
D.W=0,61
F st.=54,1

Para arzı ile TÜFE arasındaki uzun dönem ilişkisi incelendiğinde hem sabit terim, hem de para arzının istatistik olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Fakat gerçekte uzun dönem ilişkinin var olup olmadığını (regresyonun sahte olup olmadığını) bilinmesi için bazı testlerin yapılması gerekir. Bunun için para arzı ve enflasyonun 1. dereceden farklarının durağan ve uzun dönem ilişkiden elde edilen hata terimlerinin ise düzey seviyesinde durağan olması gerekir.

⁵⁰ Subrata Ghatak, Chris Milner, Utku Utkulu, "Trade Liberalisation and Endogenous Growth: Some Evidence For Turkey", **Economics Of Planning** 28: 147- 167, Netherland, 1995, s. 155.

⁵¹ Coşkun Can Aktan, Utku Utkulu ve Selahattin Togay, a.g.e., s. 86.

Değişkenlerin durağanlık testleri.

Hendry'nin general -to spesifik yöntemi kullanılarak gecikme sayısı belirlenmiştir. D'ler değişkenlerin 1. farklarını göstermektedir.

CP'nin ADF Test istatistiği

CP'nin ADF Test İstatistiği	%1	%5	%10
-2,05	-3,86	-3,04	-2,66

$$R^2=0,73$$

$$ADJ R^2=0,70$$

$$D.W.=2,07$$

$$F st.=21,68$$

Düzey halinde ADF test istatistiğinde CP'nin durağan olmadığı sonucuna varılır.

D (CP) 'nin ADF test İstatistiği	%1	%5	%10
-3,63	-3,63	-2,85	-2,66

$$R^2=0,45$$

$$ADJ.R^2=0,42$$

$$D.W.=1,83$$

$$F \text{ st.}=13,2$$

Birinci farktan CP'nin durağan olduğu görülmektedir.

Para Arzının ADF Testi.

MONEY'nin ADF Test istatistiği	%1	%5	%10
-1,88	-3.86	-3.04	-2,66

$$R^2=0,29$$

$$Adj.R^2=0,21$$

$$D.W.=1,81$$

$$F \text{ st.}=3,21$$

Düzen seviyesinde Para arzının durağan olmadığı görülür.

D(Money)'nin ADF Test istatistiği	%1	%5	%10
-3,01	-3,86	-3,04	-2,66

$$R^2=0,36$$

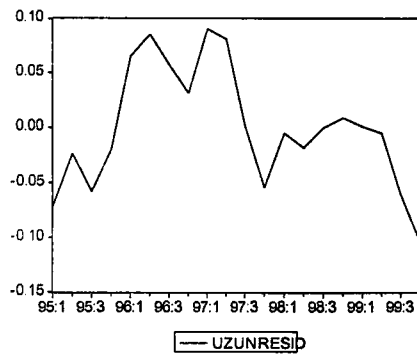
$$Adj.R^2=0,32$$

$$D.W.=2,00$$

$$F \text{ st.}= 9,03$$

Birinci farktan para arzının durağan olduğu görülür.

Uzun dönem regresyondan elde edilen hata teriminin ADF Testi.

ADF UZUNRESİD'in Test istatistiği	%1	%5	%10
-2,54	-4,67	-3,73	-3,30

$$R^2=0,64$$

$$\text{Adj.}R^2=0,46$$

$$D.W.=2,06$$

$$F_{st}=3,60$$

Hata teriminin de düzey seviyesinde durağan olmadığı görülür.

Para arzının ve TÜFE'nin birinci farklardan durağan olmadığı görülmektedir. Hata terimi de düzey seviyesinde durağan olmadığından para arzı ile TÜFE arasında uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna varılır. Bu sebeple standart Granger nedensellik testine u_t hata teriminin gecikmeli değerini dahil etmeyeceğiz.

Granger Nedensellik Testi (Hata Düzeltme Modeli)

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BAĞIMLI DEĞİŞKEN
	D(CP)
Sabit Terim	-0,003 (-0,54)
U_{t-1}	YOK
ΔCP_{t-1}	0,24 (1,11)
ΔP_{t-1}	0,12 (2,48)
ΔP_{t-2}	0,13 (2,29)
R^2	0,70
D.W.	1,56
Standart Hata	0,02
F st.	10,13

Δ 'lar değişkenlerin 1. farklarını göstermektedir. Parantez içindeki değişkenler t istatistiklerini göstermektedir. Bütün değerler logaritmik olarak alınmıştır. U_t hata

teriminin modele dahil edilmemesinin sebebi değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmamasıdır. Eğer değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olsaydı o zaman hata teriminin bir dönem gecikmeli değerini standart Granger nedensellik testine dahil etmemiz gerekirdi. Hata teriminin modele dahil edilmemesi modeli standart Granger nedensellik testine dönüştürmüştür. Modelden de gördüğümüz gibi para arzının bir dönem gecikmeli değerinde meydana gelen yüzde bir artışın enflasyon oranını yüzde 0,12 artırdığı görülür. Katsayı %5 seviyesinde anlamlıdır. Para arzının iki dönem gecikmeli değerinde meydana gelen yüzde bir artış para arzını yüzde 0,13 artırmaktadır. Bu bulgulardan şu sonuçlar çıkarılır:

Para arzı ile fiyatlar genel seviyesi arasında nedensellik ilişkisi vardır. Bu nedensellik bağıının varlığı özerk enflasyonun önlenmesinde Azerbaycan MB'na olan ihtiyacı göstermektedir. R^2 değerinin 0,70 olması enflasyonla mücadelede sadece para arzındaki artışların önlenmesinin yeterli olmayacağı, başka politikaların da devreye sokulması gerektiğini göstermektedir. Bulduğumuz sonuçlar özerk Merkez Bankası konusu destekler niteliktedir. Bir kısıta dikkat etmek gerekir: Elimizdeki veriler 1995-1999 yıllarına aittir. Daha sağlam analiz yapılması için gözlem sayısı yetersizdir.

4.2.1.2. Merkez Bankasının Para Politikası Araçları

Merkez Bankası para politikalarını, her yıl devlet bütçesi ile birlikte onaylanan "Para Politikasının Temel Yönleri" adını taşıyan ve Milli Meclis tarafından kabul edilen esaslar çerçevesinde yürütmektedir.⁵²

Merkez bankasının bilinen geleneksel para politikası araçları vardı. Bunlar açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık oranları, reeskont oranı, genel dispoñtibilite oranları ve selektif kredi politikasıdır. Azerbaycan Merkez bankası, ticari ve mali piyasa tam yerleşmemiş olması ve bu alanda yasal düzenlemelerin yapılmaması gibi nedenlerle açık piyasa işlemleri, genel dispoñibilite oranları gibi araçları uygulamamaktadır, sadece zorunlu karşılık oranları, selektif kredi politikası ve kısmen de reeskont politikası araçlarıyla para arzını ve faiz oranlarını etkilemektedir.

Azerbaycan Merkez Bankası, para politikası kurallarını belirlemeye yetkili kılınmışsa da, pratikte para politikasının belirleyici rol üstlendiği iddia edilemez. Örneğin, Maliye Bakanlığı tarafından ihtiyaç duyulan yıllık kredi miktarı, yasal

⁵² Azerbaycan Respublikası Merkez Bankası Yönetmeliği md. 162.

karşılık oranı ve kredilerin sektörel dağılımı konusunda karar verici organ, Milli Meclisin ilgili çalışma komitesidir. Maliye bakanlığı yıl içinde ilave kredi talep edebilir ve Merkez Bankası bunu kabul etmek zorundadır. Bunda eski sistemin güdüleyici ekonomik yapısının özelliklerinin devam ettirilmesinin önemli pay vardır, kısaca, Azerbaycan Merkez Bankasının para politikasını belirlemede yetkilerini kullanma serbestliği bulunmamaktadır, bu ise para arzının artmasına ve sonuçta ekonominin artan oranlı enflasyonist yapıya sürüklenmesine yol açmaktadır.

Merkez Bankası, kredi hacmini ve faiz oranlarını denetlemek amacıyla banka mevduatlarına zorunlu karşılık oranı uygulamaktadır. Bu karşılıklar Haziran 1993 tarihinden itibaren Manat üzerinden olan mevduatlar için %12, Döviz mevduatları için ise %5 olarak belirlemiştir. 1995 yılından ise bu oran, tüm mevduatlar için %15 olarak belirlemiştir.⁵³ Dört devlet bankasının ilk yıllarda zorunlu karşılık uygulaması dışında bırakılmıştır, bankacılık kesimini ve bütünlükle ekonomik dengeyi olumsuz etkilemiştir.

26 Eylül 1996'da Azerbaycan Merkez Bankasının çıkarmış olduğu yönetmenlik, zorunlu karşılık oranını aşağıdaki formülle hesaplanacağını belirtmiştir.

$$Z:K:O = (X1 + X2 + \text{*****} + X30 + X31) * 0.15 / 30(31) \text{ gün}$$

Burada, $(X1 + X2 + \text{*****} + X30 + X31)$, 1 ay için bankaların toplam mevduatları

Z:K:O ise zorunlu karşılık oranıdır

Merkez Bankasının banka sistemi üzerinde yeterli denetimi sağlayabilmesi için zorunlu karşılıklarını yatırmayan bankalara cezai şartlar öngörülmüştür. Merkez Bankası 1 Ocak 1994 tarihi itibarıyla yeni bir düzenlemeye girmiş, uygulama dışı bırakılan devlet bankalarını da zorunlu karşılık kapsamına alırken, karşılıklarını yatırmayan bankalara ödeme emirleri göndererek bankaları bu karşılığın ödemesi için zorlamaya başlamıştır.⁵⁴ Ayrıca karşılık oranları konusunda cezai artırmış ve Mayıs 1995 döneminden sonra karşılık olarak yatırılması gereken miktarın %50'si oranında ceza şartı getirmiştir. Bu zorunluluğun ceza caza uygulanmasına rağmen yerine getirilmemesi halinde ise bankanın faaliyet izni iptal süreci başlatılmaktadır.

⁵³ AKDİŞ, a.g.e. s. 18.

⁵⁴ IMF, „Azerbaijan Economic Review, March, 1993, s. 34.

4.2.1.3. Merkez Bankasının Faiz Oranlarıyla İlgili Uygulamaları

Azerbaycan Merkez Bankası, kural olarak, faiz oranlarını belirleyici bir konumunda değildir. Her banka mevduatlara ödeyeceği veya kredilerden tesis edilecek faiz oranlarını serbestçe belirlemektedir. Azerbaycan'da , bankalar kanunu, bankaların birbirleriyle anlaşarak faiz oranları konusunda her hangi bir tekel oluşturmaları yasaklanmış ve rekabeti teşvik etmektedir. Merkez Bankası ise ticari bankalara verdiği kredilere uyguladığı faiz oranlarını değiştirmekle bankaların faiz oranlarını kontrol etmektedir. Bununla birlikte, faiz oranları, kredi dağılımını etkileyici özellik göstermektedir. Çünkü, kamu kuruluşları, düşük faizli krediyi devlet bankalarından aldığı gibi, özel bankalardan da alabilmektedirler. Bunun nedeni ise bankaların, Merkez Bankasından aldıkları kredileri kullanıcılarına + 10 faiz oranı ile vermek durumundadırlar.

Tablo 7. Azerbaycan Merkez Bankasının Uyguladığı Faiz Oranları.

Yıllar	01.12.92	01.10.93	01.01.94	01.01.95	01.01.96	01.01.97	01.01.98	01.01.99
Faiz oranları (%)	12	50	100	250	80	20	19	14

Kaynak:Azerbaycan Merkez Bankası, 1999.

Tablo 7'de faiz oranları varolan krediler değil, yeni krediler uygulanmaktadır. Görüldüğü gibi, piyasadaki gelişmelere paralel olarak Merkez Bankası 1995 yılına kadar faiz oranlarını değiştirmek amacıyla faiz oranları sürekli artmış, 1995'ten sonra ise faiz oranları azaltılmıştır ki, buda İMF etkisi sonucudur.

4.2.1.4. Merkez Bankasının Bankalarla İlgili Faaliyetleri

Bilindiği gibi, Merkez Bankası, serbest piyasa ekonomisinde bir ülkede bankalara kurulma izni veren, onların faaliyetlerini düzenleyen ve denetleyen bir kurumdur. Ülkedeki mali ve ekonomik politikaların uygulanmasında, bankaların ve banka faaliyetlerinin söz konusu politikalara uyum sağlamasını temin eden Merkez Bankasının büyük önemi vardı.

Merkez Bankası, ticari bankaların kuruluşu için esas sermaye dışında bir takım kriterler ve rasyolar da istemekte, bankaların tüm işlemleri için gerekli

düzenlemeleri yapmakta, bunları zaman - zaman geliştirerek bankaların, hem tasarruf mevduatları sahipleri açısından, hem de piyasalar açısından güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Merkez Bankasının uyguladığı temel kural ve kriterler şunlardır.⁵⁵

- Asgari sermaye tutarının belirlenmesi
- Bankaların öz kaynak gücünü koruması açısından, banka öz kaynakları ile aktif toplamı arasındaki maksimum oranın tespiti
- Gerçek ve tüzel kişilere verilecek kredi limitlerinin belirlenmesi
- Bankaların yükümlülüklerini zamanında yerine getire bilme kabiliyetinin devamının sağlanması açısından likidite oranının belirlenmesi
- Kredi ve mevduat faizleri arasında sınırın tespiti
- Ticari bankaların kambiyo işlemleri yapabilmelerine izin verilmesi
- Ticari bankaların dış ülkelerle olan ilişkilerinin sınırlarının belirlenmesi
- Bankaların mevduat sigortası, yedek akçeler oluşturmak gibi kararlarla ilgili kuralların tespit edilmesi
- Bankalar hakkında her tür bilginin bankalardan istenmesi ve alınması
- Bankaların denetiminin yapılması
- Kanun ve Merkez Bankasını direktiflerini yerine getirmeyen ve mali bünyesi zayıflayan bankaların devir edilmesi, birleştirilmesi, tasfiye ve kuruluş iznin iptal gibi kararların verilmesi

Merkez Bankası ile diğer bankalar arasındaki ilişkiler şöyle sıralanabilir⁵⁶

- Borç talep edenler karşılıklı anlaşma esasına göre kredi vermek
- Muhabir bankaların hesaplaşmalarını, bankalar arası hesaplaşmaları yapmak , bankalara kasa hizmetini sunmak

⁵⁵ Akdiş, a.g.e. s20.

⁵⁶ Akdiş, a.g.e. s. 21.

- Devlet kıymetli kağıtlarını, çeklerini, tahvillerini almak ve satmak
- Tahvil ve kıymetli kağıtlar karşısında bankalara kısa ve orta vadeli kredi vermek
- Döviz veya dış ülke vasıtalarını almak ve satmak

Görüldüğü gibi Merkez Bankası, bankaların iç faaliyetlerine karışmamakla birlikte, bankaların kuruluşundan tasfiyesine veya kuruluş iznin iptaline kadar tüm konularda düzenleyici ve denetleyici bir görev üstlenmektedir. Bankalar ve bankacılık işlemlerinin denetimi Merkez Bankası bünyesindeki "Bankacılık Faaliyetinin Düzenlenmesi Bölümü" ve "Teftiş Bölümü" tarafından yapılmaktadır.

4.2.1.5. Ödemeler Sistemi ve Merkez Bankası

Azerbaycan ödemeler sistemi aşırı ve gereksiz kontrole dayanan bir yapıya sahiptir. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra ilk yıllarda mevcut muhasebe, ulaştırma ve haberleşme sisteminin durumu istikrarlı bir ödeme sisteminin kurulmasını aksatmıştır ki, bununda sonucunda uzun süren gecikmeler ve zamanında ödenmeyen kredi bakiyeleri görülebilir. Söz konusu aksaklıklarda eski SSCB dönemine ait planlı ekonominin ve bu ekonomiye özgü olan ödemeler sisteminin büyük etkisi vardır. Bu sistem 10 Ocak 1992 tarihinden itibaren safha safha kaldırılmaya başlandı⁵⁷.

Azerbaycan'da en fazla kullanılan ödeme şekli nakit paradır. Tüm ödemelerin % 90'ı bu şekilde yapılmaktadır: işverenler işçilere maaşlarını bu yolla ödemekte, mal ve hizmet bedellerini ödenmesinde de bu yol kullanılmaktadır. Özel sektördeki işlemlerin büyük kısmı da sadece nakitle yapılmakta olup, böylece para sektör dışına çıkmamaktadır.

Nakitsiz ödemeler içinde en büyük pay ödeme emirlerine aittir. Çekle ödemeler ise sistemde çok kısıtlı bir yere sahiptir. Mal ve hizmet ödemelerinde veya firmaların ücret ödemeleri için bankalardan nakit para çekmek amacıyla kullanılan bu araç, bankalar sisteminin uyguladığı aşırı kontrol ve kısıtlamalar nedeniyle, diğer ülkelerden farklı olarak, Azerbaycan'da rahatça kullanılmamaktadır. Bu ise, piyasayı olumsuz etkilemekte çünkü, Merkez Bankası yeterli para arzı oluşturamamaktadır.

⁵⁷ Memedli, a.g.e. s. 67.

Ödemeler sisteminin yapısı üç aşamalı olarak ortaya çıkmaktadır. Yapının temelinde müşterilere, müteşebbislere ve devlet kuruluşlarına hizmet eden her türlü bankalar bulunmakta, ikinci aşamada, Merkez Bankası, Merkez Bankasının Nacivan Şubesi, Tarım Sanayi Bankası, Sanayi Yatırım Bankalarının bünyelerinde bulunan hesaplaşma merkezleri yer alır. Bu merkezler, kendi alanlarıyla ilgili kuruluşlara takas ve hesaplaşma hizmetleri sağlar. Sistemin başında Bakü'deki Bilgi İşlemleri Merkezi yer almaktadır. Bu merkezin iki fonksiyonu vardır: takas hizmetleri vermek ve Bakü'de faaliyet gösteren bankaların müşteri hesaplarının muhasebesini yürütmek. Ülke içi ve ülke dışı ödeme vasıtalarına ait muhasebe ve takas hizmetleri sunmak. Bunun sonucunda devlet bankalarına ait muhasebe kayıtları gerçekleştirilmiş ve diğer devletlerle ilgili muhabir hesapları da güncelleştirilmiş oldu.

Anlaşma yapılan ülkelerle ilgili ödeme işlemleri, belirlenen bir merkez tarafından gerçekleştirilmekte ve haberleşmede mektup kullanılmaktadır.

Ödemeler sisteminin eksikliklerinin gidermek amacıyla bazı düzenlemeler yapılmış ve şu anda bile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Yapılan düzenlemelere örnek olarak: Tarım Sanayi Bankası ve Sanayi Yatırım Bankasının Merkez bankasındaki hesaplarına karşılık bulundurmalarının, söz konusu bankaların kendi bilgi işlem merkezinin kurarak ödeme işlemleriyle ilgili bir şekilde sistem içinde aktif olmalarını, Merkez Bankasının BDT ülkelerinde muhabir hesapları açtirmasını gösterebiliriz.

Ayrıca IMF, Azerbaycan'ı ve Merkez Bankasını ziyareti sırasında Avusturya Merkez Bankasının muhasebe ve ödemeler sistemi ile ilgili öneriyi Merkez Bankası yetkililerine sunmuş ve bu öneri üzerinde çalışmalar devam etmektedir.⁵⁸

4.2.1.6. Dış Borç Yönetimi ve Merkez Bankası

Dış borçların yönetimi ve dış borçlarla ilgili kanunların tümü Merkez Bankası tarafından karara bağlanmaktadır. Öncelikle ülke dışından içine dahil olacak tüm özel sermaye hareketleri ve bu arada parlamento tarafından yıllık tavan miktarı belirlenmiş bulunan devlet borçlanmaları Merkez Bankasının onayı ile gerçekleşebilmektedir.

⁵⁸ IMF, *Azerbaijan Economic Review*, September, s. 14.

Gelecekte yapılacak sermaye transferleri ve dış borçlanmalar dışında, Azerbaycan devletinin geçmişe yönelik olarak da Rusya ile uzun dış borç pazarlıkları olmuştur. Azerbaycan G-7 ülkelerinin 28 Ekim 1991 tarihi kararı ile önceki Sovyetler Birliğine ait olan borçlarını içeren kararı imzalamamıştır. Bu kararlar, Azerbaycan'ın önceki döneme ait alacakları olduğu gibi borçları da bulunmaktadır⁵⁹.

Azerbaycan yetkililer uzun süre "sıfır sonuçlu" bir anlaşma imzalamak için direnmişler ve en sonunda böyle bir anlaşma imzalamışlar. Ancak , önceki Sovyet dönemi devletleri ile olan ve Azerbaycan Merkez Bankasının muhabir hesaplarında görünen borç ve alacak bakiyelerinin bu devletlerle yavaş-yavaş giderilmesini öngörülen anlaşmalar, gerek ruble miktarı ile gerekse de bu miktarın dolara çevrilmesi ile ilgili karşılıklı mutabakatın bulunmaması yüzünden, şu ana kadar sadece Özbekistan ile yapılmıştır. Diğer eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile yapılmamıştır.

Azerbaycan'ın 1993 yılı sonu itibarıyla dış borcunun sadece 50 milyon amerikan doları olduğunu,⁶⁰ sonralar sürekli artarak 1996'da 552.2 milyon dolara ulaştığı görülmüştür⁶¹, 1997 yılında işe bu miktar %0.4 oranında düşerek 555 milyon dolar olmuştur.⁶² Dış borcun GSMH' daki payı ise %13.9' dur.⁶³ Bunundan başka, yukarıda bahsedilen Eski Sovyet Cumhuriyetleri ile olan anlaşmaların yapılması halinde yaklaşık 70 milyon dolaklık ilave dış borç yükünün geleceğini tahmin edilmektedir. 1 Ocak 2000 yılına kadar imzalanan anlaşmalara Azerbaycan'ın dış borcu 1 milyar 900 milyon dolar olup, kullanılan kısmı ise 975 milyon dolardır.⁶⁴

Azerbaycan, gerek stratejik bir madde olan petrolü ve gerekse diğer ihrac ürünleri ile , kendi kendisine yetebilecek ve uzun dönemde dış borçlanmalara gerek duymayacak bir kapasiteye sahip bulunmaktadır. Şu anki borç rakamları ve dış borçlanma ihtiyaçları geçiş dönemine ait olan sıkıntılar nedeniyle oluşmuştur.

⁵⁹ IMF, *Azerbaijan Economic Review*, September, s. 90.

⁶⁰ IMF, *Azerbaijan Economic Review*, September, s. 90.

⁶¹ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, Ülkenin Sosyal İktisadi Veziyeti Hakkında, 1996, s. 3-6.

⁶² Azerbaycan Merkez Bankasının Yönetmenliği, md. 8.

⁶³ IMF, *Azerbaijan Economic Review*, September, 1994, s. 24.

⁶⁴ Azerbaycan DİK kayıtları, 01.01.2000.

4.2.1.7. Azerbaycan Merkez Bankasının Döviz Politikaları

Azerbaycan'da döviz kuru mekanizması 1993 yılı boyunca oldukça değişik bir görünüme sahip olmuştur. Yılın başlarında dolar ve diğer döviz değerleri, Moskova İnterbankın çapraz kurlarına göre belirleniyordu. Bu şekilde belirlenen kur resmi kur olarak kabul ediliyordu. Piyasa kuru ise Uluslararası Banka ve diğer bankalar tarafından belirleniyordu.

24 Mayıs 1994 tarihinde Merkez Bankası Ruble ve Manatın kurunu belirlemek amacıyla döviz işlemleri yapma yetkisine sahip bankaların ortalama oranlarını esas almaya başladı. Avustralya Dolar, Avusturya Şilini, Belçika Frankı, Kanada Doları, Hollanda Guldeni, Filanda Markası, Fransız Frankı, Alman Markı, İtalyan Lireti, Japon Yeni, Norveç Kronu, İngiliz Sterlini, İsveç Kronu, İsviçre Frankı, Türk Lirası ve Amerikan Dolarından meydana gelen 16 para birimini konvertibl etti ve bu paraların resmi kurları Uluslararası banka tarafından açıklandı.

Döviz kuru belirlemesindeki bu düzensizliklere son verilmesi amacıyla 15 Ekim 1994 tarihinde Bankalararası Döviz Piyasasını oluşturulmasına karar verildi ve döviz kuru BADP'de belirlenmeye başlandı. Döviz işlemleri yapma yetkisine sahip bankalarla Uluslar arası Banka döviz piyasasında aktif rol üstlenmiştir. Bu piyasa dışında döviz alım satım işlemleri bankalar Kurulunca yasaklanmıştır.⁶⁵ Bu Yasak Milli Meclisin 28 Mart tarihli kararıyla da teyit edilmekte ve bu yasaya uymayanlara ağır cezalar uygulanmaktadır.

Tablo 8. Azerbaycan'da Uygulanan Döviz Kuru (Dolar/Manat)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Dolar /Manat	169	926	1149	4414	4320	3950	3840	4200

Kaynak : Azerbaycan Merkez Bankası,1999.

1995 yılından itibaren Azerbaycan Merkez Bankası, izlediği döviz kur politikasını değiştirerek, sabit kur politikası izlemeye başlamış ve sonuç da Dolar/Manat paritesi sabit kalmaya başlamıştır. Merkez Bankasının uyguladığı sabit kur politikası günümüze kadar sürmektedir.

⁶⁵ 27.06.1994 Tarihli ve 251No'lu Bankalar Kurulu Kararı.

Döviz kurunun böyle sabit kalmasını da sadece Merkez Bankasının politikası değil, aynı zamanda uzun vadeli düşük faizli kredi ve petrol anlaşmalarında etkisi olmuştur.

4.2.1.8. Merkez Bankasının Hazine İle İlgili Uygulamaları

Azerbaycan'da gelişmiş ülkelerdeki yapılarına uygun bir hazine kurulmamıştır. Bu nedenle de hazine fonksiyonlarının bir kısmını Maliye Bakanlığı, bir kısmını İktisat Bakanlığı, bir kısmını da Merkez Bankası tarafından yerine getirilmektedir. Merkez Bankası tarafından yürütüldüğü hazine fonksiyonları özetle şöyle sıralanabilir:

- Devlet borçlarının ve faizlerinin ödenmesini sağlamak
- Devlet gelir ve giderlerini tahmin ederek, gider açıklarını belirlemek.

4.2.1.9. Azerbaycan Merkez Bankasının Diğer Kamu Kuruluşları İle İlişkileri

Azerbaycan Merkez Bankası, kamu gelir ve harcamaların toplandığı ve ödemelerin yapıldığı kasa konumundadır. Bu nedenle, tüm devlet ödemeleri Merkez Bankasından yapılmaktadır. Ayrıca, ülkedeki kamu kuruluşların nakit ihtiyaçlarını karşılamakta, bu kuruluşlara ihtiyaçlarına göre kredi vermektedir. Bundan başka Azerbaycan Merkez Bankası, Milli Meclisin belirlediği limitler çerçevesinde Maliye Bakanlığına kredi açabilir ve karşılık olarak da devlet kıymetli kağıtlarını satın alınabilir.⁶⁶

Merkez Bankası, devlet ve diğer kamu kuruluşlarının dövizle olan paralarının kasası görevini de yapmaktadır. Her bir devlet kuruluşunun Merkez Bankasında bir hesabı bulunmakta ve bu hesapla ilgili devlet kuruluşlarının döviz mevduatı ile, bu mevduatın milli para cinsinden karşılığı gösterilmektedir. Merkez Bankası, bu varlıkları ilgili kurumların taleplerine göre ödemekte veya başka ülkelere transfer etmektedir.

4.2.2. Bankalar

Serbest piyasa ekonomisinin kurulmasında ve yerleşmesinde bankacılık sektörü hayati önem taşıyor. Çünkü bankalar, tasarruflarını ödünç verenlere,

⁶⁶ Azerbaycan Merkez Bankasının Yönetmenliği, md. 8.

bunları yatırıma dönüştürecek olanlar arasında bir nevi köprü görevini yapmaktadırlar. Bu nedenle, yatırım – tasarruf sürecinin kalbi konumundadırlar.

Eski sistemde tasarrufların toplanması ve kredilerin dağılması yalnız merkezi otorite tarafından belirleniyordu. Banka kredileri ise siyasi tercihler esasında şekillenmiş yatırım planlarının gerçekleşmesi için kullanılıyordu.⁶⁷

Piyasa ekonomisine geçişte bankacılık sektörünün bu durumunun değişmesi ön plana çıktı. Bu nedenle de, Azerbaycan'da modern anlamdaki bankaların kurulması için alt yapı oluşturuldu. Bankalar ve bankacılık faaliyetleri tam anlamıyla 1992'de "Bankalar ve Bankacılık faaliyetleri Hakkında Kanun"un çıkarılmasından sonra başladı. "Merkez Bankası Hakkında Kanun"la aynı zamanda yürürlüğe giren bu kanun devlet ve özel sektör bankacılık şeklinde iki kesimli bir bankacılık yapısı oluşturulmuş oldu.

4.2.2.1 Devlet Bankaları

Azerbaycan'da devlet ihtisas bankaları ilk olarak 1988 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. O dönemde SSCB'de kurulan Agroprombank, Promstroybank, Sberbank, Vneshekonombank ve Zilsotbank gibi devlet bankaları Azerbaycanda şubelerini açarak faaliyette bulunmuşlardır. Bankalardan Zilsotbank adını taşıyan ve konut yapımı üstlenen bankanın şubesi 1990 yılında tasfiye edilmiş, diğerleri ise bağımsızlıktan sonra Azerbaycan Bankaları olarak faaliyete başlamışlardır.⁶⁸

Agroprombank.

Agroprombank (Tarım Sanayi Bankası) , banka kurucularının 26 Ekim 1992 tarihli genel toplantısında alınmış kararla oluşturulmuş ve kuruluş sermayesinin büyük çoğunluğu devlete ait olmakla Merkez Bankasından aldığı izin esasında faaliyetini sürdürüyor. Bu banka Azerbaycan'ın en itibarlı bankalarından biridir. Bankanın kuruluş sermayesi 9039.2 milyon manattır ve sermaye paylaşımı aşağıdaki gibidir.⁶⁹

⁶⁷ WORLD Bank, *Azerbaijan Country Memorandum* ,July, 1993, s. 65.

⁶⁸ IMF, *Azerbaijan Economic Review*, May, s. 28.

⁶⁹ Azerbaycan Merkez Bankası Yayınları, 1992 No 14, s. 12.

Tablo 9. Agroprombank'ın Hissedarları

Hisse Sahipleri	Ödenmiş Sermaye (milyon manat)	Toplam İçindeki Payı(%)
Maliye Bakanlığı	5803.8	64.2
Tarım Bakanlığının Kurumları	282	3.1
Devlet Sigorta Komersiya Şirketi	171.1	0.2
Sanayi İnvestisiya Sehimdar Komersiya Bankası	105.3	1.2
Sehimdar Komersiya Emanet Bankası	124.6	2.4
Gerçek Kişiler	47	0.5
Diğer Kurumlar	2659.4	29.4
Toplam	9039.2	100

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, 1994.

Tarım Sanayi Bankası, çok aşamalı örgüt yapısına sahip olmakla beraber, çok geniş çapta faaliyet gösteriyor. O çok sayıdaki ve geniş muhabir hasaplı ağı vasıtasıyla dünya bankalar sistemiyle bağlar oluşturmuş ve bu bağların genişletilmesi işlemleri sürüyor.

Tarım Sanayi bankası, 37764 sayıdaki müşterilerine çeşitli banka hizmetleri ve diğer hizmetler veriyor, onların taleplerini etkin ve verimli şekilde temin ediyor

Banka müşterilerine aşağıdaki hizmetleri sunuyor⁷⁰

- Manat'la ve dövizle hesaplama – kasa hizmeti
- Kredi işlemleri

⁷⁰ Azerbaycan Merkez Bankası, 1993, s. 16.

- Kredi şeklindeki yatırımlar
- Senetler üzerine işlemler
- Bankalar arası krediler üzere açık artırım işlemleri
- Karşılıklı döviz işlemleri, uluslararası hesaplaşma
- Hukuki ve gerçek kişilerden mevduatların kabulü işlemleri (hem Manat, hem de döviz)

Bankalar örgütü, modern taleplere uygun merkez örgütü 11 idaresinden ve ülkenin tüm bölgelerine kapsayan 65 bölüm ve şubeden oluşmaktadır.

Şekil 3. Azerbaycan Agrar – Sanayi Bankasının Örgüt Yapısı

Kaynak: Agrar - Sanayi Bankasının Belgeleri, 1995.

Tarım Sanayi Bankası uluslararası ilişkilerini, Türkiye, ABD, Japonya, Almanya, İsviçre, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Moldova ve Avusturya'nın ilgili bankalarında açılmış muhabir hesapları vasıtasıyla sürdürüyor. Banka günümüzde Pakistan, İran, İsrail, Polonya, Özbekistan, Gürcistan, Türkmenistan, Çek Cumhuriyeti, Latviya, Birleşik Arap Emirleri ve Almanya'nın Ziraat Bankalarıyla iş ilişkilerini kurmaya devam ediyor.⁷¹

Tarım Sanayi bankası, Azerbaycan Bankalar Birliğinin üyesi, Azer Türk Bankın Azerbaycan Türkiye müşterek bankasının, Bakü Bankalararası Döviz Borsasının, Başak – İnam Azerbaycan Türkiye müşterek sigorta şirketinin, Sanayi Yatırım Bankasının ve Emanet Bankasının Kurucularından biridir.

Sanayi – Investisiya Bankası

Sanayi – Investisiya Bankası, Azerbaycan'da sanayinin gelişmesini hızlandırmak amacıyla devlet sanayi işletmelerine kredi veren bankadır. Küçük sanayi işletmelerine ve devlet kuruluşlarına düşük faizli kredi vererek sanayinin teşvikini amaç edinmiştir. Normal olarak belirlemiş oranın altında bir oranla (%2-3 gibi) krediler verebilmekte, bu da bankanın kar amacından daha çok sanayini teşvik etmek amacına hizmet etmektedir.

Bankanın sermayesinin % 81 devlet kurumlarına, bununda % 39.2' si Maliye Bakanlığına aittir.

Beynəlhalk Bank ((Uluslararası Banka)

Azerbaycan Beynəlhalk Bankası (Uluslararası banka), 1990 yılında eski SSCS Vneşekonombank'ın Azerbaycan Cumhuriyeti Şubesi şeklinde oluşturulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyetinin 10 Ocak 1992 tarihli 154 No'lu fermanıyla hisse senetlerinin çoğunluğu devlete ait Sehimdar Komersiya Bankasına dönüştürülmüştür. 1992 yılı Aralık ayında banka işlemleriyle uğraşmak için izin alınmıştır.⁷²

Devletin döviz işlemlerini yönlendirmek, dış ticareti geliştirmek, döviz kurunun istikrarını korumak ve devletin dış işlemlerini yürütmek gibi görevleri

⁷¹ Musa Musaev, **Azerbaycan 21. Asrın Astanasında**, Azerbaycan İlimler Akademisi Yayınları, Bakü, 1999, s.522-525.

⁷² Azerbaycan Merkez Bankası Belgeleri, 1993.

bulunan banka, ülke dışında muhabir hesaplar açabilmektedir. Türkiye’de ise 10 bankada muhabir hesapları vardır. Kuruluşunun ilk yıllarında mevduat kabul etmesi ve kredi vermesi yasaklanmıştır, sonradan ise devlet kuruluşlarına dövizle kredi verme yetkisi tanınmıştır.

Uluslararası Banka sadece döviz işlemleri yapmamaktadır 1993 yılından başlayarak Bakü İterbank Döviz İşlemleri Piyasasının kurucusu ve üyesidir. 1995 yılından itibaren SWIFT’in üyesidir. 1994 yılından başlayarak Europay İternational, 1997’den itibaren ise VISA İternational’ın üyesidir.⁷³

Yabancı bankalar BADP’da işlemlerini ancak Uluslararası banka aracılığıyla yürütmektedirler. Ayrıca kuruluşunun ilk yıllarında devletin döviz rezervlerinin muhafazasını da yapmaktaydı.

Uluslararası Bankanın tahakkuk edilmiş sermayesi 20000 milyon Manat, ödenmiş sermayesi 11393 milyon Manattır. Banka sermayesinin hissedarları arasında paylaşımı:

Tablo 10. Uluslararası Bankın Hisse Senedi Sahipleri

Hisse Senedi Sahipleri	Ödenmiş sermayedeki Payı %	Tahakkuk Edilmiş Sermayedeki Payı %
Banka Çalışanları	14,4	14,4
Maliye Bakanlığı	13,2	50,2
Gerçek Kişiler	6,9	6,8
Ticari Bankalar (6 Banka)	6,5	6,5
Diğer Kişiler (14 Müessese)	59,0	22,1

Kaynak : Azerbaycan Beynelhalk Bankasının Raporları, 1997.

⁷³ Azerbaycan Uluslararası Bankasının Raporla, 1997, s. 3.

Emanet Bankası

Emanet bankası, eski SSCB döneminde mevcut olan Sberbankın Azerbaycan Şubesi olup, 11 Şubat 1992'den itibaren bağımsız bir banka olarak faaliyetini devam ettirmektedir . Banka çok geniş şube ağına sahiptir: 1400 Şubesi ve 5300 çalışanı bulunmaktadır.

Emanet bankası, halkın mevduatlarını toplayarak, bunları küçük işletmelere, hane halkına ve özel banklara kredi olarak vermektedir. Mevduata ve kredilere uyguladığı faiz oranları devlet tarafından belirlenmektedir.

Tablo 11. Emanet Bankasının Uyguladığı Faiz Oranları

Yılar	Mevduat Faiz Oranı	Kredi faiz Oranı
1992	12	20
1993	50-100	110
1994	50-250	33-300
1995	50-100	60-125
1996	30-40	30-50

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası Bülteni, 1996.

Azerbaycan'da 1996 Aralık ayı verilerine göre toplam mevduatın % 85.9 Emanet Bankasının payına düşmektedir .⁷⁴ Ama bu hiç de bankanın durumunun iyi olduğunun göstergesi değildir. Çünkü, 1995 yılında banka mudiler karşısında sorumluluklarını yerine getirememiştir ve hükümetin ayırdığı fonlar sayesinde iflasın eşiğinden dönmüştür.

Mevduatların büyük bir hissesinin Emanet Bankasında tutulmasının esas nedeni çok geniş şube ağına sahip olmasının sonucudur. Ayrıca, bu bankadaki tüm mevduatlar devlet tarafından garanti altına alınmıştır. ⁷⁵

⁷⁴ Azerbaycan Merkez Bankasının Belgeleri, 1996.

⁷⁵ Allahverdiyev A, **Muasir Kredit Sisteminde Emanet Bankasının Rolü ve Yeri**, Azerbaycan İlimler Akademiyası Yayınları., Bakü, 1998, s. 556.

Tablo 12. Azerbaycan'da Mevduatların Bankalar Arasında Dağılımı (%)

Bankalar	01.01.1995	01.12.1996
Emanet Bankası	94,5	85,9
Tarım Sanayi Bankası	1,5	11,5
Sanayi Yatırım Bankası	0,4	0,5
Beynelhalk Banka	-	-
Devlet Bankalarının Toplam Payı	96,3	98,0
Özel Ticari Bankalar	3,7	2,0
Toplam	100	100

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 1997.

Emanet Bankası uluslararası ilişkilerini de genişletiyor. Bu bakımdan, Almanya, Rusya, Türkiye ve diğer yabancı ülkelerin bankalarıyla muhabir ilişkileri kurmuştur.

Özetle, devlet ihtisas bankaları faiz oranları ve döviz kurlarını tespit etmekte tekel oluşturmuş durumundadır. Bu dört banka, Azerbaycan bankacılık sisteminin toplam aktiflerinin %90, mevduatların %96 ve kredilerin %90 elinde bulundurarak oligopol piyasa görüntüsünü arz etmektedir.

4.2.2.2. Özel Sermayeli Bankalar ve Fonksiyonları

Azerbaycan'da ilk ticari bankacılık faaliyeti 1991'de Azakbank ve İlkinbankın kurulmasıyla başlamıştır. Bu yıllarda kurulan ilk ticari bankaların sermayeleri devlet kuruluşlarına ait olup, 1992'de "Bankalar ve Bankacılık Hakkında Kanun"un kabul edilmesinden sonra özel ticari bankalar faaliyete başlamıştır.

Merkez Bankasının ticari bankalara ilk yıllarda açtığı düşük faizli krediler, sermaye yeterli olmayan bankaların hızla artmasına neden olmuştur.

Tablo 13. Azerbaycan'da Bankaların Sayı (Yıllar İtibarıyla)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Toplam
Yılın başında	-	122	164	210	180	136	99	79	66	-
Yeni açılan	122	50	61	5	3	1	-	-	1	243
Kapatılan	-	8	15	35	47	38	20	13	-	176
Yılın sonu	122	164	210	180	136	99	79	66	67	67

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası Raporları, 2000.

Nitekim, Azerbaycan'da serbest piyasa ekonomisine yeni gecen ve daha mali kurumlarının çoğunun oluşturmayan bir ülkede ticari bankaların sayısı, tabloda görüldüğü gibi, 1995 210'a kadar yükselmiştir. Bu bankaların mevduat toplamı Azerbaycan'daki tüm mevduatların ancak %3.7'sini oluşturduğuna göre, onların sermaye yeterliliğinin olmadığını iddia edebiliriz. Bu bankaların denetimi ve gözetimi yapılmadığından yasa dışı yüksek karlar elde etmeleri söz konusu olmuştur.

1995 yılında Merkez bankası bankaların faaliyetleri ve denetimi konusunda bazı düzenlemelere gitmiş ve bu yıldan itibaren özel ticari bankalara açılan düşük faizli kredileri durdurmuştur. Bankalar için asgari sermaye tutarını yıllar itibarı ile Merkez Bankası tarafından artırılmıştır.

Tablo 14. Bankaların Asgari Sermaye Tutarı

Yıllar	Asgari Sermaye Tutarı
01.08.1994	30Milyon Manat
01.01.1995	40 Milyon Manat
01.01.1996	50.000 ABD Doları
01.01.1997	300,000 ABD Dolar
01.01.1998	1.000.000 ABD Doları
01.07.1998	1.250.000 ABD Doları
01.01.1999	1.500.000 ABD Doları
01.01.2000	5.000.000 ABD Doları

Kaynak : Azerbaycan Merkez Bankası Bülteni 2000.

Alınan bu önlemler sayesinde banka sayısı 1996 yıl sonu itibari ile 136'ya kadar azalmış, günümüzde ise sayı 67'ye indirilmiştir.

Her bir ülkede bankaların kurulmasının kendi özgü özellikleri vardır. Bankalar diğer kurumlardan farklı bir konuma sahiptir ve onların faaliyeti binlerce ve hatta milyonlarca insanın çıkarı ile bağlı bulunmaktadır. Bu sebepten bankaların kayıt, izin alma işlemleri ve faaliyetleri farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Yeni yönetmeliye göre, bir ve ya birkaç gerçek ve tüzel kişi, yönetmenlikte bütün teşkilatı ve hukuki formada banka kurabilir. Sehimdar Cemiyet (Anonim Ortaklık) şeklinde kurulurken ortakların sayısı 3' den az olmamalıdır

Azerbaycan'da özel bankaların kurulması için Merkez Bankasının izni gerekmektedir. Bu izin için bazı şartlar yerine getirilmelidir.⁷⁶

⁷⁶ 14.04.1998. Tarihli ve 23 Sayılı, Azerbaycan Cumhuriyeti Banka ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun, md 3. s. 16.

- Siyasi teşkilatlar ve özel amaçla kurulmuş fonlar banka kurmak için başvuruda bulunamazlar:
- Banka kurucularının toplam sayısı en az 3 kişi olmalıdır
- Kurucuların sermaye içindeki paylarına hiçbir sınır konulamaz.

Bu şartların yanında yeni kurulacak olan banka, Merkez Bankasına bazı belgeler sunmalıdır.⁷⁷

- Bankanın kuruluş izninin verilmesi belirten dilekçe
- Bankaların kuruluş sözleşmesi ve tüzüğü
- Tüzel kişiliyi olan kurucuların son 3 yıla ait mali durumunu gösteren bilanço ve kar/zarar hakkındaki raporun doğruluğunu ispatlayan denetim kurulu raporu
- Bankaların müdür ve yardımcıları ile ilgili bilgiler

Merkez Bankası, 30 gün içinde dilekçeyi incelemeli ve sonucu başvurana bildirmelidir. O, aynı zamanda kredi kurumu için muhabir hesabı ve kuruluş sermayenin belirlenmiş asgari miktarının bu hesaba yatırılmasından sonra, 3 gün içinde banka kurma izni verilmesi hakkında karar çıkarır ve yalnız bundan sonra söz konusu banka faaliyete başlar. Fakat Merkez Bankası belirli objektif sebepler yüzünden (bu sebepler kanunda gösterilmiştir) bankaya izin vermekten kaçına bilir. Bu konuda Merkez Bankasının gerçekleştirilmiş kararı izin için başvurana yazılı şekilde bildirilir.

Azerbaycan'ın ticari bankaların ve genellikle tüm kredi kurumlarının yönetim prensipleri, Azerbaycan Cumhuriyetinin "Bankalar ve Bankacılık Hakkında"ki kanun ile belirlenmiştir.

Bankaların en yüksek yönetim organı, pay sahiplerinin genel toplantısıdır. Bu organ, banka faaliyetinin temel yönünü belirler, onun tüzüğünü kabul eder ve değişiklikler yapar, Gözetmenler kurulunu, Mali Denetim Komisyonunu ve Yönetim

⁷⁷ Azerbaycan Merkez Bankası, **Kredi Kuruluşları, Onların Şubeleri, Lisenzialaştırması ve Faaliyetinin Teşkilî kayıtları**, 1996, md. 3.

Kurulunun üyelerini seçer, yıllık raporları onaylar, kar dağıtımını ve zararın ödenmesi kurallarını tespit eder ve diğer görevleri yerine getirir. Genel toplantı, oy hakkının %75' den fazlası sahip hissedarlar iştirak ettikte yetkili sayılır.⁷⁸

Gözetmenler Kurulu üyeleri, pay sahipleri arasında 4 yıl süreyle seçilir ve onların sayısı 3 kişiden az olmamalıdır. Kurulun basit oy çoğunluğuyla kabul edilir. Gözetmenler Kurulu, bankanın faiz politikasını belirlenmesi, teminatsız kredi verilmesi ve benzer problemlerin çözülmesi görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Mali Denetim Komisyonu üyeleri, genel toplantıda 4 yıl süre ile seçilir ve üye sayısı 3 kişiden az olmamalıdır. Komisyon, banka yasalarının uygulanmasını ve aynı zamanda bankanın maliye-muhasibe işlemlerini denetler. Yönetim Kurulu bankayı yönetir ve onun faaliyetinden dolayı sorumluluk taşır. Yönetim Kurulunun üyeleri de genel toplantıda 4 yıllık süre için seçilir ve onunda sayısı 3 kişiden az olmamalıdır.⁷⁹

Serbest piyasa ekonomisinde bankaların yerine getirmesi gereken tüm fonksiyonlar, Azerbaycan'da yasal düzenlemeler çerçevesinde nazara alınmıştır.

Azerbaycan'da özel bankalar için hedeflenen fonksiyonlar başlıkları ile şunlardır⁸⁰

- Mevduat toplamak ve kredi vermek
- Müşterilere ve muhabir bankalara kasa hizmeti yapma
- Menkul kıymetler ve senetlerin alım satımı
- Teminat mektuplarının verilmesi
- Döviz ve kıymetli metal ve taşların alım satımı
- Aracılık ve danışmanlık hizmeti yapmak vs.

Azerbaycan banka sisteminin modern anlamda tam yerleşmemiş olması ve başka nedenlerden dolayı, hedeflenen bu bankacılık yapısı ve işlemleri

⁷⁸ Memedov.a.g.e. s. 51.

⁷⁹ Memedov. a.g.e s. 53.

⁸⁰ Azerbaycan Merkez Bankası, **Kredi Kuruluşlarının, Onların Şubelerinin Lisensiyalaştırması ve Faaliyetinin Teşkilî**, 1996 md 4.

gerçekleştirilmemektedir. Özel bankalar, bu sayılan fonksiyonlardan sadece bir veya bir kaçını yerine getirmektedirler.⁸¹

Özel ticari bankaların denetimi Merkez Bankası tarafından yapılmaktadır, Azerbaycan'da kredi kurumlarının yıllık finansal faaliyeti Merkez Bankasının belirlediği muhasebeci tarafından denetlenir ve denetim sonuçları Merkez bankasına bildirilir.⁸² 1995' den bu yana denetim ve gözetim daha da artırılmıştır.

Merkez Bankası, bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi ve güvenilirliğinin sağlanması amacıyla bankalardan aşağıdakilerin uygulanmasını istemektedir.⁸³

- K1, olarak gösterilen Öz kaynaklar/ aktif toplamı oranının 0,1'den büyük olmaması
- K2, likit aktifler / bir aya kadar banka ödemeleri olarak hesaplanan likidite oranının 0,1'den küçük olmaması
- K3, ödeme süresi altı aya kadar olan banka aktifleriyle aynı süreli banka borçlarını gösteren kısa süreli likit oranının 0,4' den küçük olmaması
- K4, ödeme süresi on iki aya kadar olan banka aktifleriyle altı aya kadar olan banka borçlarını gösteren kısa süreli likidite oranının 0,8'den küçük olmaması
- K5, ödeme süresi on iki aydan uzun veya süresiz olan banka aktifleriyle on iki aydan uzun süreli banka borçlarını gösteren kısa süreli likidite oranının 0,8'den büyük olmaması
- K6, bankanın bir müşterisine verdiği en büyük kredinin miktarı / öz kaynak oranının en fazla 0,25 olması
- K7, bankanın büyük kredi riskleri Toplamı / Bankanın öz kaynakları oranının 8'den Çok olmaması

⁸¹ Akdiş, a.g.e. s. 38.

⁸² Memedov, .a.g.e. s. 79.

⁸³ Memedov, .a.g.e. s. 80.

- K8, kişisel tasarruflar toplamının / bankanın öz kaynakları oranının 1'den çok olmaması
- K9, bir mudinin maksimum risk miktarı 0,3' den büyük olmaması
- K10, banka iştirakleri / banka öz kaynakları oranının 0,4' den çok olmaması
- K11, bankanın hissedarlarına verdiği maksimum kredi ve teminatları en fazla 0,1 olması

En son olarak da yeni bankalar kurulması için asgari 5000000 Dolar sermayesinin olması, mevcut bankaların ise sermayesinin 1500000 Dolara çıkarması zorunluluğu getirilmiştir.

Türkiye'de olduğu gibi, Azerbaycan'da da bankaların Merkez Bankasına sunduğu bilgileri açıklanmamaktadır. Yukarıda verilen oranların rakamsal değeri Azerbaycan Merkez Bankası tarafından saklanmaktadır.

Denetim mekanizmasının organizasyon aksaklıkları ve denetim araçlarının zayıf olması, bu alanlarda istenilen sonucu elde edilmesini engellemektedir.

4.2.3. Diğer Kurumlar

Azerbaycan tek kesimli bankacılık sistemini terk ederek iki kesimli bankacılık sistemine geçişle birlikte diğer mali kurumlarında oluşturulmasına önem vermekte ve bu alanda çalışmalarını devam ettirmektedir. Azerbaycan'da diğer mali kurumlar söz konusu olduğunda iki kurum hakkında söz etmek mümkündür. Bunlardan biricisi Bankalar Arası Döviz Piyasası, bir diğeri ise Azerbaycan Bankalar Birliği.

4.2.3.1. Bankalararası Döviz Piyasası (BADP)

Bakü Bankalararası Döviz Piyasası, 21 Haziran 1993 yılında Merkez Bankası, Sanayi Yatırım Bankası, Tarım sanayi Bankası ve Emanet Bankası tarafından oluşturulmuştur.

26 Temmuz 1993 yılında BADP, Adalet Bakanlığının kararıyla tescil edilmiştir. BADP'nin kurulma amaçları aşağıdakilerdi:

- Sürekli piyasa satışlarının organize edilmesi yoluyla döviz işlemlerini gerçekleştirmek
- Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerini belirlemek
- Devletler arası ödeme mekanizmasını oluşturmak
- Ulusal paranın konvertibilitesini temin etmek
- BADP’da imzalanmış sözleşmeler üzere ulusal ve yabancı paralar üzerinden ödemeler gerçekleştirmek
- Bankalar arası krediler üzere satışların ve açık artırmanın teşkilini sağlamak
- Kıymetli kağıtlarla yapılan piyasa işlemlerini organize etmek
- Kıymetli kağıtlar piyasasında depozitolu hizmetler sunmak
- Piyasa işlemlerinin “future sözleşmeleri” vasıtasıyla gerçekleştirilmesini sağlamak.

BADP’da bankalar alış ve satışlarını Merkez Bankasının belirlediği kur üzerinden spot olarak yapılır. Bu borsada satış miktarı ve kur tamamen Merkez Bankasının kontrolündedir. Yapılan satışlar, bankaların Beynelhalk Bank veya Merkez Bankasının hesaplarına aktarılmaktadır. Bu durum çoğu ticaret bankaların döviz işlemleri yapma yetkisine sahip olmamasına karşın, yabancı bankalar borsa işlemlerini devlet sermayeli Azerbaycan Uluslararası Bankası aracılığıyla yürütmek zorunda bırakmaktadır. Merkez bankası döviz rezervlerini tutarken, Uluslararası Banka , ihracat – ithalat finansmanı, döviz ticareti ve diğer uluslararası aktiviteler konusunda temel kuruluş haline getirilmiştir.⁸⁴

Kuruluş ve gelişme döneminde, ülkede döviz piyasasının oluşturulması, bankalar arası ve fon piyasanın faaliyete başlaması konusunda BADP’nin büyük katkıları olmuştur.⁸⁵

⁸⁴ T.C. Bakü Büyükelçiliği, Ekonomi Müşavirliği, 1998, **Azerbaycan Ülke Raporu**, s. 17.

⁸⁵ Fikret Amirbekov, **Bakinskaya Mejbankovskaya Birja**, Bakü, 1998, s. 41.

Tablo 15. BADP'daki Döviz Satışlarının Hacmi ve Yapısı

		ABD Doları	Ruble	Diğer Dövizler	Toplam
1994	Mln.ABD Doları	13.10	0.08	0.00	13.10
	Toplam içindeki Payı (%)	99.41	0.59	0.00	100.00
1995	Mln. ABD Doları	279.10	2.14	0.81	282.05
	Toplam içindeki payı (%)	98.96	0.76	0.28	100.00
1996	Mln. ABD Doları	611.144	4.18	0.23	616.16
	Toplam içindeki payı (%)	99.23	0.73	0.04	100.00
1997	Mln. ABD Doları	666.20	04.68	0.48	671.36
	Toplam içindeki payı (%)	99.26	0.70	0.07	100.00

Kaynak : Bankalar Arası Döviz Piyasası, Bakü 1998.

4.2.3.2. Azerbaycan Bankalar Birliği

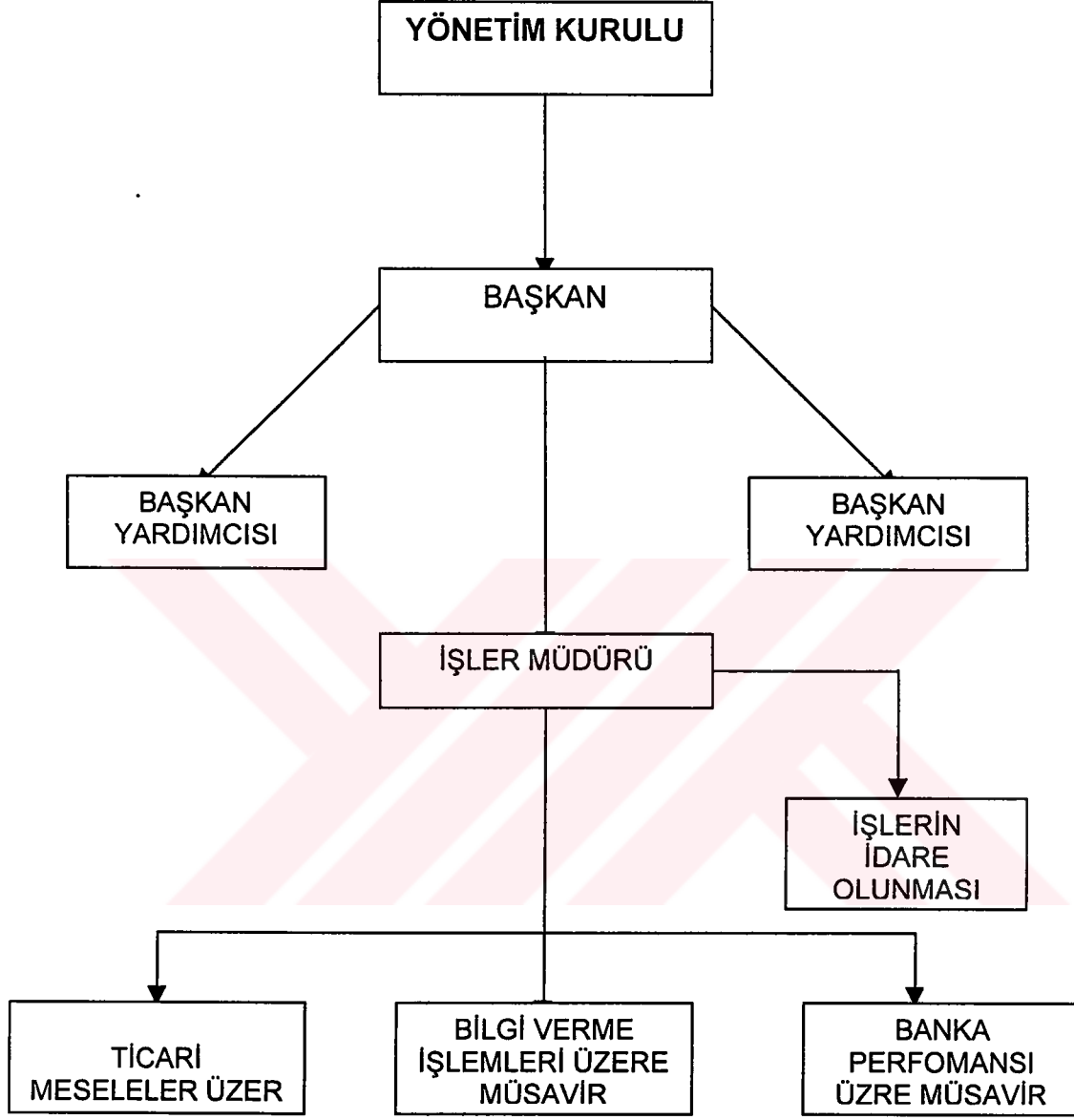
Azerbaycan Bankalar Birliği (ABB), 1990 yılında mevcut olan özel bankalardan "Unversal Bank", "İktisat bank", "Vostoçnyı Bank", "Toğrul Bank", "Hazri Bank", "Azdemiryol Bank", "Deka-Bank", "Azerneqliyat Bank", "Aman Bank" ve "Bakkopbank" tarafından kurulmuştur.

Azerbaycan Bankalar Birliği, Azerbaycan sınırları içerisinde bulunan özel ticari, kooperatif bankaların kendi istekleri üzerine katıla bilecekleri bir kurumdur ve tüzel kişiliğe sahiptir. Birlik hiç bir hükümet organ ve kurumuna bağlı değildir, tam serbest bir kurumdur ve kendi aktiflerinden dolayı tüm varlıklarıyla sorumludur. Azerbaycan Bankalar Birliği, yelerinin görev ve sorumluluklarından dolayı sorumlu tutulamaz. Fakat yeleri birliğin aktiflerinden dolayı yatırmış oldukları sermaye ile sınırlı olarak sorumlu tutula bilir.⁸⁶

Birliğin en yüksek organı, ye banka temsilcilerinin yıllık konferansıdır. Konferans arasındaki dönemde ise birliğin faaliyetini bankalar Birliğinin başkanı yürütmektedir. Azerbaycan bankalar Birliğinin rgt yapısı aşağıdaki verilmektedir.

⁸⁶ Azerbaycan Bankalar Birliğinin 25.02.1991 Tarihli Yönetmenliği, md. 1.

Şekil 4. Azerbaycan Bankalar Birliğinin Örgüt Yapısı.

Kaynak: Azerbaycan Bankalar Birliği.

Azerbaycan bankalar Birliğine üye olmak isteyen bankalar, yıllık konferanslarda alınan karar doğrultusunda birliğe kabul edilir. Birlik üyeleri yıllık olarak üyelik hakkı ödemelidir. Azerbaycan Bankalar Birliğinin yıllık üyelik hakkı 6000000 Manattır.⁸⁷

Azerbaycan bankalar Birliğinin temel görevlerini şöyle sıralamak olar:⁸⁸

- Üye bankaların koordinasyonu, büyük hacimli ve uzun süreli program ve projelerin gerçekleştirilmesi için bankaların güçlerini birleştirmek.
- Azerbaycan'daki bankacılık faaliyetleri ile ilgili yasal ve normatif aktiflerin hazırlanması ve uygulanmasına katkıda bulunmak
- Üye bankaları bilgiyle temin etmek
- Üye bankaların faaliyetlerin tanzimi
- Devlet organlarında, çeşitli cemiyetlerde ve uluslararası organizasyonlarda üye bankaları temsil etmek
- Üye bankalar için kadro hazırlığı
- Üye bankaların hak ve çıkarlarının korunması
- Üye bankalar için sosyal-kültürel ve diğer kurumların oluşturulması

Başlangıçta 10 banka tarafından kurulan Azerbaycan Bankalar Birliği üye sayısı sürekli artmaktadır. Birliğin temel amacı, bankacılık sektörünün gelişmesiyle ilgili sorun ve zorlukların araştırılması, öğrenilmesi ve ülkenin lider bankalarıyla birlikte bu problemlerin çözüm yollarının aranmasıdır.⁸⁹

Bilindiği gibi, para – kredi politikasının ve bankacılık sektörünün gelişmesinin temel yönleri, Azerbaycan Cumhuriyetinin “Milli Bank hakkında” kanuna göre Merkez Bankası tarafından hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Böyle bir ortamda Azerbaycan Bankalar Birliği bir danışman rolünü üstlenmiş konumundadır. Ülke ekonomisi üzerinde büyük etkiye sahip özel ticari bankaların sayısı artmaktadır

⁸⁷ Azerbaycan Bankalar Birliğinin Yönetmenliği, 1998.

⁸⁸ Azerbaycan Bankalar Birliğinin Yönetmenliği 1998. md 2/2.

⁸⁹ Nuriyev Z, Tolko u Silnıh Bankov Mojet Bıt Silnaya Assosasiya, Bakı i Biznez, No.3,1998, s. 19.

ki , buda bankacılık sektörünün mevcut problemlerinin çözülmesinde Azerbaycan Bankalar Birliğine belirli etkinliklere sahip olma imkanı verecektir.

4.2.4. Yabancı Sermayeli Bankalar

Azerbaycan'da tüm bankalar gibi yabancı bankalarında kurulması için Merkez bankasının izini gereklidir. Bu izinin verilmesi için bazı şartlar konulmuştur:

- Yabancı sermaye ile banka kurmak istendiğinde, yabancı yatırımcılardan birinin banka olması zorunludur
- Yabancı bankaların ve yabancı banka şubelerinin müdür veya yardımcılarında biri Azerbaycan vatandaşı olmalıdır

Ayrıca aşağıdaki bilgilerin Merkez bankasına sunulması gerekmektedir:⁹⁰

- İlgili banka hakkında yetkili kurum kuruluş kararı
- İlgili bankanın tüzüğü
- İlgili bankanın son üç yıla ait bilançoları (eğer yabancı banka Azerbaycan'da şube açmak istiyorsa)
- İlgili bankanın bulunduğu ülkedeki banka gözetimi yapan kurumun uygunluk belgesi
- Banka kuracak yabancı kişiler hakkında yetkili bankanın teminatı.

Bu belgelerin Merkez bankasına takdiminden 30 gün sonra Merkez Bankası aldığı kararı açıklamak zorundadır.

Azerbaycan Merkez Bankası yabancı bankaların faaliyette bulunmaları için onları teşvik etmekte ve yabancı bankaların aşağıdakilerin yapılmasında yardımda bulunmaları taktirde, Azerbaycan bankacılık sektörü, yabancı sermayeli bankalarının sayısını artırmada karlı çıkacaktır.⁹¹

- Merkez Bankasının politikasını gerçekleştirmekte katkıda bulunmak

⁹⁰ Azerbaycan Merkez Bankası, **Kredi Kuruluşlarının, Onların Şubelerinin Lisensiyalaştırması ve Faaliyetinin Teşkili**, 1996, md. 2/2.

⁹¹ Memedov, a.g.e s. 87.

- Özel ticari bankacılık sektörünün güçlendirilmesi
- Bankaların uluslararası mali piyasalara çıkışının sağlanması ve özelleştirme sürecinin hızlandırılması
- Petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi
- Bankacılık alanında teknoloji ve yeniliklerin tatbiki
- Özel sektör banka hizmetlerin hızla gelişen taleplerinin uluslararası düzeye kaldırılması

Azerbaycan'da yabancı sermayeli veya yabancı sermayenin iştiraki ile kurulan 12 banka faaliyette bulunmaktadır. Yabancı bankalar, hem %100 yabancı sermaye ile hem de müşterek olarak kurula bilir.

Tablo 16. Yıllar İtibariyle Azerbaycan'da Yabancı Bankaların Sayısı

Bankalar	01.01.1996	01.01.1997	01.01.1998	01.01.1999	01.01.2000
Yabancı Sermayeli Bankalar	11	13	13	12	12
% 100 Yabancı Sermayeli	4	4	5	5	5

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası 2000

Yürürlükte olan mevzuat hem Azerbaycan'da banka kurmak isteyenler, hem de hazırda faaliyette bulunan yabancı bankaların faaliyetini kısıtlamaktadır. Örneğin, Azerbaycan'da bulunan yabancı bankaların sermayesi, tüm bankaların sermayesinin %30 aşamaz. Yerli bankaların sermaye yeterliliği çok az olduğu için yabancı bankalarda sektöre düşük sermaye ile girmek zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca, yabancı bankalar BADP'na üye olamazlar ve buradaki tüm işlemlerini Uluslararası Banka aracılığıyla yapmak zorundadırlar. Yürürlükteki mevzuata göre banka bir kişiye (özel ve tüzel) sermayesinin %25'den fazla kredi veremez ve topladığı mevduatlar sermayesinin %200 aşamaz. Yabancı bankaların sermayesinin az olması ve yukarıda belirlenen hususlar bu bankaların faaliyetlerini kısıtlamaktadır.

Nitekim, bu nedenle Azerbaycan'da faaliyet gösteren "British Bank Of The Middel East" , 1997 yılını 2.14 milyon Manat zararla kapatmıştır.⁹²

a) Azer-Türk Bank

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ile Azerbaycan Cumhuriyeti Agrar-Sanayi bankasının %46-46 ortaklığı ve 1.000.000 ABD Dolarlık sermaye ile kurulan Azer -Türk 11.07.1995 tarihinde faaliyete başlamıştır. Bankanın iki küçük ortağı daha vardır: Doğu Bankası (%4) ve Turan Bank (%4). Bu ortaklıkta Agrar Sanayi Bankası Yönetim kurulu Başkanlığını, Ziraat Bankası ise yönetim fonksiyonunu üstlenmektedir.

Hazırda sermayesi 1.500.000 ABD Dolarına çıkarılan banka, müşterilerine çağdaş anlayışla sunduğu hizmet nedeniyle hem yurt içinde hem yurt dışında itibarını artırmıştır hem de aktif yapısını güçlendirmiştir. Bankaca yapılmakta olan işlem ve hizmetlerden bir kısmı ana başlık halinde aşağıda belirtilmiştir.⁹³

Şahıs hesapları: Azerbaycan vatandaşı olup olmamasına bakmaksızın özel şahıslar adına Manat ve yabancı para üzerinden hesap açılmaktadır. Hesaplara yatırılan paralar istenilen anda ödenilmekte, Manat ve yabancı para ödemeleri hiçbir gecikmeye neden vermeden anında yerine getirilmektedir, özel şahıslar adına açılmış bulunan hesaplara Azerbaycan'daki bankalar ile yurt dışındaki bankalardan havaleler gönderilmekte, gelen havaleler ise aynı günde ödenilmektedir.

Firma hesapları: firmalar (tüzel kişiler için Manat ve yabancı para hesapları açmaktadır). Firmaların konferasyon işlemleri aksamadan ve gecikmeye yol vermeden yürütülmekte ve bir gün içerisinde tamamlanmaktadır. Firmaların hesaplarında bulunan veya hesaplarına nakit olarak yatırılan yada havale yoluyla gelen yabancı paralar istek doğrultusunda Manata konverte edilmekte, havaleler müşteri talimatlarına uygun olarak aynı gün gerçekleştirilmektedir.

Muhabir ilişkiler: T.C. Ziraat Bankasının Türkiye ve yabancı ülkelerdeki tüm şubeleri bakımından muhabirleridir. Ayrıca, Amerika, Rusya, İspanya, Almanya, Kanada, Romanya, İsrail, Norveç, İsveç, Danimarka, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi ülkelerde bulunan büyük ve itibarlı bankalarla muhabirlik ilişkileri

⁹² Zöhrap İsmailov, **Azerbaycanda Yabancı Bankaların Durumu**, Bakü, 1998, s. 6.

⁹³ Azer Türk Bankasının Tanıtım Belgesi, Bakü, 1995.

ve şifre bağlantıları vardır. Bu itibarla dünyanın her ülkesine kolaylıkla transfer yapılabilirdi gibi her ülkeden de bankaya transfer yapılabilir.

Uluslararası işlemler: Banka, akreditif, belgeli tahsilât (Documentary collection) ve garanti mektupları işlemleri uluslararası standartlara uygun olarak yürütülmektedir. Söz konusu işlemler aynı gün tamamlanmaktadır. T. C. Ziraat Bankasının teyidi (Confirmasyon) ile bankaca verilen garanti mektupları bütün dünya bankalarının kabul görmektedir.

Kredi işlemleri: Azerbaycan kanunlarına göre kurulup faaliyette bulunan ve banka hesapları olan firmalara bankaca istenilen teminatı ödemeleri kaydıyla ticari krediler açılabilir ve teminat mektubu verilmektedir. Banka kredi konusunda sıkı bir politika uygulamakta, öncelikle Azerbaycan'da iş yapan Türk firmalarının, Azer-Türk ortaklığıyla kurulmuş işletmelerin ve Azerbaycan'da faaliyet gösteren yerel özel firmaların finansman ihtiyaçlarının giderilmesine özen göstermektedir.

Diğer işlem ve hizmetler: Banka, bankacılık sektörünün ülkenin ekonomik ve ticari faaliyetlerinde daha aktif bir hale gelmesi için ülke yararını göz önünde bulundurarak üzerine düşen görevi yerine getirmeye devam etmektedir. Ayrıca, müşterilere sunulan hizmetlerde kalite ve çeşitliliği artırmak üzere Otomatik Para Ödeme (ATM), kredi kartı, kiralık kasa, tüketici kredisi gibi işlemleri hizmete sokmak üzere başlatılmış olan çalışmalar devam etmektedir.

Banka müşterilerine verdiği çağdaş hizmet sağladığı emniyet ve güven nedeniyle hem aktiflerinde, hem de müşteri sayısında büyük artış kaydetmiştir.

b) Royal Bank of Baku

Royal Bank of Baku, 1993 yılında Türkiye (%37,5) ve Azerbaycan (%63,5) yatırımcıların ortaklığı ile kurulmuştur. Bankanın temel görevi, yatırım programını aktifleştirmek, ülke ekonomisine yabancı sermayenin girişini sağlamak ve Azerbaycan'da mali sektörün gelişmesine yardımcı olmak, şeklinde belirlenmiştir

Bankada müşterek müesseseler, %100 yabancı sermaye ile işletmeler, yabancı işletmelerin temsilcilikleri, anonim şirketler, holdingler, küçük işletmeler ve aynı zamanda tam ve dar mükellef kişilere hizmet sunar. Son yıllar banka uluslararası işlemlerini genişletmiş ve sonuçta muhabir ilişkilerini de genişletmeye de muvaffak olmuştur.

Royal Bank of Baku, BADP'nin daimi, Azerbaycan Cumhuriyetinin Ticaret ve Sanayi Odasının hakiki üyesidir.

c) CI Bank

CI Bank 28 Eylül 1996'da sermayesinin tamamı Türk iş adamlarına ait olmakla kurulmuştur ve bir yatırım bankasıdır. CI Bank, Dubai ve Türkiye'de temsilcilikleri bulunan güvenilir bir bankadır. Temel amacı, büyük hacimli sermaye sahibi kimseleri yatırımlarını Azerbaycan'a yöneltmeye teşvik etmektedir. Bunun için banka, yerel yasalar, vergi sistemi ve piyasa hakkında genel bilgi toplayarak onları analiz eder ve yatırımcıların doğru seçim yapmalarına yardımcı olur. Bankaların müşterilerine sunduğu hizmetler: mevduat işlemleri, kredi kartı, döviz işlemleri, akreditif işlemleri, mali müşavirlik, yatırım danışmanlığı vs.

d) Bay Bank

Bay Bank 1995 yılının 2 Ağustos' ta 1 milyon ABD Doları hacminde sermaye (%100 Türk sermayeli olmakla) ile kurulmuştur. Banka, döviz işlemleri dahil olmakla her tür bankacılık hizmetleri verir. Bankanın oluşturma amacı, kurucuların, vatandaşların ve işletmelerin tasarruflarını toplamak ve bunları ülkenin ekonomik kesiminin gelişmesi ve onların faaliyetlerini güçlendirilmesinde kullanmak, aynı zamanda uluslararası standartlara uygun bankacılığın Azerbaycan'da yaygınlaşmasına yardımcı olmaktır.⁹⁴

Bankanın kredi kaynakları aşağıdakilerden oluşur.⁹⁵

- Özsermaye ve kar yedekleri, sosyal fonlar
- Vadeli mevduat
- Vatandaşlardan toplanan (istenilen zaman çekilmek üzere) mevduatlar
- Diğer bankalardan toplanan krediler
- Diğer vasıtalar

⁹⁴ Baybankın 02.08.1995 Tarihli Tüzüğü, md. 1.

⁹⁵ Baybankın 02.08.1995 Tarihli Tüzüğü, md. 14.

Bankanın yapmakta olduğu işlemleri şöyle özetlenebilir:⁹⁶

- Yurt içi ve yurt dışında Manat ve yabancı paralar üzerinden muhabir hesaplar açmak
- Mevduat işlemleri
- Müşterilerine kredi, hesaplama, kasa, mali ve diğer banka hizmetlerinin tamamını komple şekilde sunmak
- Yabancı ekonomik işlemlere bağlı olan kredilendirime ve hesaplama işlemini sunmak

e) İş Bankası

İş Bankası 1 Aralık 1993 yılında Türkiye ve Azerbaycan iş adamları tarafından kurulmuştur. Sermayesinin %39,6'ı Türk, %60,4'ü ise Azerbaycan iş adamlarının aittir.

f) Koç Bank

Koç Bank 1 Ocak, 1999 yılı tarihinde Adliye Bakanlığının kaydından geçmiş ve Merkez Bankasına izin için başvuruda bulunmuştur. Bazı nedenler dolayısıyla Koç Bankın izni geciktirilmiş (aslında Merkez Bankası 3 ay süresinde başvurana kararı bildirmek zorundadır).

17 Ocak 2001'de Koç Bankın faaliyeti için Merkez Bankası tarafından izin verilmiştir. Bankanın sermayesi 5 milyon ABD Doları olup, %60'ı Türklerin, %20'si İskender Halilovun, %20'si ise Sehmdar Korporasyonudur. Uzmanların görüşüne göre Koç Bank Azerbaycan Uluslararası Bankası ile rekabet edebilecek durumdadır.

g) Universal Bank

Universal Bank, 1998 yılında sermayesinin yabancı ortaklara ait olmakla kurulmuştur. Sermayenin yabancı ortaklar arasında dağılımı şöyledir:

⁹⁶ Baybankın 02.08.1995 Tarihli Tüzüğü, md. 15-18.

Tablo 17. "Universal" Bankasının Yabancı Ortakları ve Sermaye İçindeki Pay

Ortağın Adı	Sermaye İçindeki Payı	
	Mln Manat	%
Vita Rus	26.360	054
Sentr Kniga	25.687	0.52
Bank Srvs	81.543	1.64
Holding Tembank	6.090	0.14
Toplam	139.680	0.84

Kaynak: Universal Bank Belgeleri, 1999.

Bankanın 2 şubesi mevcuttur: Garanti ve Universal Barda. Banka kendi faaliyetlerini, AMB'dan aldığı izin esasında sürdürmekte ve Azerbaycan Cumhuriyeti bankacılık sisteminde yer almaktadır.⁹⁷

Banka ABA'nın üyesidir. Toplam aktifleri 15 milyar Manatttan fazladır, kredi riskleri için karşılık fonu 80 milyon Manat hacmindedir, diğer fonları ise 1 milyon Manat'tan fazla olmaktadır. 1997 yılı sonu itibariyle banka 120 milyon Manat kar elde etmiştir. Hazırda mevduat tutarı 100 milyon Manata yakındır, gelecekte ise bu tutarı 5 kat daha artırmayı planlamaktadırlar

h) Melli İran Bankı

Melli İran Bankı İran İslam Cumhuriyetinin devlet bankasının Azerbaycan'daki şubesi olup, 1992 yılında kurulmuştur. Banka Azerbaycan'da kurulan ilk yabancı bankalardandır, %100 yabancı sermayelidir, muhabir banka sayısı 2000'den fazladır.

⁹⁷ Universal Bankasının 25.09.1995. Tarihli Yönetmenliği, md. 1.

i) Kafkas İnkişaf Bankası

07.04.1997 tarihinde 1.250.000 ABD Dolar sermaye ile kurulmuştur. Sermayesinin %15'6'sı Almanya, Gürcistan ve Rusya'ya aittir. Bankanın Sumgayıt Kentinde şubesi vardır. Bankanın temel amacı Kafkas'ta yerleşen devletlerin sosyal-ekonomik refahının gelişmesine yardımda bulunmaktır.

j) British Bank of The Middle East

BBME, Asya ve Pasifik Okyanus bölgesinde "Hong Kong" ve "Bank Honk Send", Avrupa'da "Middlend Bank" ve "Fast Direkt", ABD'de "Marin Middlend Bank", Brezilya'da "Banca HSBC Barimendus" ve Kanada'da "Hong Kong Banklarından" oluşan HSBC'nin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır. 1997 yılı sonunda BBME'nin 30 şubesinde toplam aktifleri 7,2 milyar ABD Doları oluşturur ki, bu da bankaya 129 milyon dolar kar getirmiştir.

Britanya'nın en büyük bankası olan HSBS Holdinge bağlı BBME 15 Ağustos 1996 yılında Bakü' de şubesini açmıştır. BBME Azerbaycan'daki şubesi özel ve tüzel kişilere her türlü banka hizmetlerini sunmaktadır. Uluslararası işlemler üzere ödemeler ve hizmetler HSBS'nin dünya ağı yoluyla gerçekleştirmektedir. BBME'nin Bakü şubei çeşitli işletmelere kredi açmakta ve kredi açarken işletmelerin güvenilirliğini, yönetimi ve mali durumunu ve biznes planı gibi göstergelerinin göz önüne almaktadır.⁹⁸

k) Most Bank

Most Bank 30 Kasım 1995'te sermayesinin tamamı Rusya'ya ait bir şekilde kurulmuştur. 01.09.1998 tarihinde toplam aktiflerinin tutarı 52.678 milyon Manat olmuştur.⁹⁹

l) UNITED Kredit Bank

United Kredit Bank, 30.04.1996 tarihinde sermayesinin %35,6'sı Rusya'ya, %64,4'ü ise Azerbaycan iş adamlarına ait olmak üzere kurulmuştur. Muhabir bankaları: Rosiyskiy Kredit Bank, Deutsche Bank, Mashregbank, BayBank.

⁹⁸ Hüseyinoğlu, A. Britanskiy Bank Blijnego Bostoka v Azerbaycan'e. Baku i Biznes 23.05.1995 s 19.

⁹⁹ Merkez Bankasını Belgeleri. 1999.

5. Yeniden Yapılanma Sürecinde Azerbaycan Bankacılık Sisteminin Türk Bankacılık Sistemi İle Karşılaştırılması

Türk Bankacılık sisteminin doğuşu ve yapılanma süreci Cumhuriyetin ilk yıllarından (1924) itibaren başlar. Türk bankacılık günümüzde ulaşmış olduğu boyut, banka sisteminin kuruluş aşamasında kendine verilen ekonomik misyon doğrudan ilişkilidir.

Bilindiği üzere yeni Türkiye devleti kurulurken, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan ekonomik çöküntü üzerinde ulusal ekonominin temelleri atılmıştır. Aynen Azerbaycan'da olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında Merkez bankası kurulmadığı için ulusal para bir yabancı banka olan Osmanlı Bankası tarafından basılmakta idi. Ülke ekonomisi tarıma dayalı, para kullanımı yaygın değil ve tasarruf bilinci yerleşmemiştir. Aynı zamanda ticaret ve az da olsa sanayi yabancıların (gayri müslimlerin) elinde bulunuyordu. Özel sektör olmadığı gibi sermaye birikimi de yoktu.

Bu şartlar altında yeni Türk devletinin ekonomik kalkınmasını (sanayileşmesi) sağlama ve halkın paralı ekonomiye geçişini hızlandıracak, tasarruf bilincinin yerleşmesinde bir "yatırım holdingi" şeklinde bankacılık modelinden yararlandı. Bu dönemde devlet sermayesi ve öncülüğünde kurulan Sumerbank, Etibank, Devlet Sanayi ve Yatırım Bankaları bankacılık faaliyetlerini ülke geneline yaymak ve ülke ekonomisi için gerekli olan sanayi teşviklerini kurmakla görevlendirildi.

Bu oluşum, günümüzde de Türk bankacılık sistemine damgasını vuran "Her türlü bankacılık" işlevini yerine getiren banka modelinin oluşmasına neden oldu. Gerçekten Türk bankacılık sistemi, Türkiye'de sanayinin kurulup gelişmesine ve halkın paralı ekonomiye geçişine büyük katkılarda bulundu.

1950'li yıllarından sonra kurulan özel sektör bankaları da aynı yöntemle çalışmalarını sürdürerek ticaret ve sanayi sermayesi ile banka sermayesinin birlikte hareket etmesi sonucu özel sektör yatırımlarının gelişmesine ortam hazırladı.

Ancak, 1970'li yılından sonra gerekli yasal düzenlemeler yapılmadığından Türk mali sisteminin bütününe egemen duruma gelen bankacılık sektörü, diğer piyasaların (sermaye piyasası) oluşumuna bilerek veya bilmeyerek engel oldu.

Türk bankacılık sisteminin özet tarihi gelişimi ve günümüzdeki etkileri dikkate alınarak Azerbaycan ekonomisi ve banka sistemi ile karşılaştırdığımızda benzer bazı durumlarla karşılaşılabilceği gibi Azerbaycan ekonomisine katkı yönünden aynı modelin uygulanabilirliği olasıdır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra sanayileşme sürecinin başlatılması ve özel sektörün gelişmesinin sağlanması yolunda bir ekonomi politikası gütmeye gereği duymaktadır. Ancak bu gelişme doğrudan devlet eliyle ve parasal desteğinde sanayi kuruluşların kurulması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Oysa bu aşamada Türkiye örneğinde olduğu gibi “yatırım holdingi” şeklinde örgütlenerek bankalar aracılığı ile sanayi tesislerini kurulması ve bunlar karlı duruma geçtikten sonra özel sektöre devredilmesi olanağı mevcut iken Azerbaycan banka sistemi içinde yer alan yabancı bankalar içinde özellikle dört Türkiye Cumhuriyeti bankalarıyla ortak kurulan bankalar aracılığı ile bu modelden yararlanmak olasıdır. Her ne kadar günümüzde Azerbaycan bankacılık sistemi içinde yer alan yabancı bankalar dahil tüm bankalar, Türkiye'deki gibi her türlü bankacılık işlevini yerine getiren ticaret bankacılığı modelinde örgütlenmiş ise de, yasal düzenlemelerle bu bankalara belirli görevler yürütülmesi ile ihtisas bankacılığı uygulaması başlatılması mümkündür. Bu amaçla Azerbaycan'a gelen yabancı sermayeli bankalara böyle bir görevin verilmesi yanında bankalar yasasında düzenlemelerin yapılması gerekli olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİNİN SORUNLARI ve YABANCI BANKALAR

1. Bankacılık Sisteminin Sorunları

Uzun yıllar Sovyetler Birliğinin siyasal ve ekonomik merkezi yönetiminde kaldıktan sonra bağımsızlığını kazanan ve ekonomini piyasa ekonomisine dayandırarak yeniden yapılanan Azerbaycan, çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Özellikle parasal sistemini yeniden düzenleyen ve mali yapıdaki kurumsallaşma düzeyini geliştirmeye çalışan Azerbaycan, bu konuda geçiş döneminde uyum sorunları da yaşamaktadır.

Bankacılık sistemine ait bu sorunlar, 2 temel başlık altında toparlamak mümkündür. Bunlar: Merkez bankacılığı ve banka sisteminin sorunları.

1.1. Merkez Bankasının Sorunları

Azerbaycan'da merkez bankacılığı daha tam yerleşmemiştir. Bunun ekonomik olmakla beraber bazı teknik ve politik nedenleri de vardır. En başta tabi ki, yetişmiş elaman ve deneyim yetersizliği bulunmaktadır. Planlı ekonomiden kalan bazı alışkanlıklar merkez bankasını görevlerini yapmasını engellemektedir. Ayrıca ekonomik istikrarın daha yakalanmaması, diğer mali kurumların yerleşmemesi, diğer kurumlara ilişkilerini belirleyen hukuki altyapının oluşmaması Merkez bankasının uygulamalarına yansımaktadır.

Makro ekonomik politikaların bir kolu olan para politikalarının işletilmesi, fiyat reformu ve istikrar politikasının temel araçları olan faiz ve döviz kuru politikalarının yönetimi, kredi dağılımı ve risk yönetimi kararlarının verilmesi konusunda rasyonel düzenlemelerin yapılmaması, merkez bankacılığının gelişmesine bağlı bulunmaktadır. Merkez bankaların iyi işlemesi aynı zamanda tüm mali sektörün iyi işlemesi demektir. Bu nedenle de Azerbaycan planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışan diğer ülkeler, merkez bankacılığın gelişmesini ihmal etmemelidir.

Yukarıda Azerbaycan'da mali sistemle ilgili çıkarılan kanunlardan söz edilmiştir. 1992'de bu kanunlardan ilki, "Merkez Bankası Hakkında Kanun" idi. Bu kanuna , 10 Haziran 1996'da değiştirilmiştir ve yeni kanun bu tarihten onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Eski kanunla yeni kanun arasında önemli sayılabilecek bazı değişiklikler söz konusu olmuştur. Yeni kanunun eski kanuna göre hiçbir üstünlüğünün olmadığını burada belirtmemizde yarar vardır. Hatta yeni kanunda bazı eksikliklere rastlamaktayız. Bu eksiklikler Merkez Bankasının ve bankacılık kesiminin işleyişini olumsuz etkilemiştir. Yeni kanunla Merkez bankasının sorumluluğu Milli meclisten alınmış ve yürütme organı olan Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır ki buda Merkez bankasının özerkliğini zedelemiştir. Merkez Bankasının iktidardan bağımsız hareket etmesi ve özerk bir yapıya sahip olmasının önemli bir olay olduğunu tüm uzmanlar tarafından vurgulanmaktadır. Çünkü, merkez bankacılığının iyi bir performans gösterebilmesi ancak banka idaresinin devletten bağımsız olmasına ve devletin kredi dağılımı ve tahsilâtına karışmasına bağlı bulunmaktadır. Maalesef Azerbaycan'da Merkez bankası tamamen iktidarın kontrolünde olup onun bir alt birimi olarak çalışmaktadır.

Yeni kanunla ayrıca, mevduatların sigortalanması ve "Mevduat Sigorta Fonu Hakkında" düzenlemeler getirilmiştir. Bu rağmen kanunun uygulanmasının bir türlü gerçekleştirilememesi Azerbaycan bankacılık sisteminde ciddi bir sorun olan güvensizliği daha da artırmaktadır. Yeni kanun Rusya'daki kanunlardan esinlenerek hazırlandığını söyleyebiliriz. Eski kanunda ise Azerbaycan'ın şartları göz önünde bulundurulmuş ve kanun bir ülkenin değil de, birkaç ülkenin kanunlarını inceleyerek hazırlanmıştır.

Azerbaycan Merkez Bankasının ülke düzeyinde örgütlenmesi ve muhabet hesaplar sisteminin geliştirilmesi halen söz konusu olmamıştır.¹⁰⁰

Bilindiği gibi Merkez Bankası, para piyasasını kontrol etmek amacıyla para politikası vasıtalarını kullanmaktadır. Azerbaycan'da çeşitli nedenlerden dolayı (örneğin, sermaye piyasasının yokluğundan olmadığı için açık piyasa işlemleri yapamamaktadır) bu araçlardan sadece ikisi – selektif kredi politikası ve karşılık oranları politikası – kullanılmaktadır.

¹⁰⁰ IMF, Azerbaycan Ekonomik Review. June,1999. s. 9.

Merkez bankasının bankaları denetiminde, özellikle devlet bankalarına karşı ayrıcalıkla davranması (özel uygulamaların yapılmaması veya hiçbir uygulamalarının yapılmamasına) rastlanmaktadır. Bu ise, haksız rekabet anlamına gelmektedir. Örneğin bankaların ödemeleri için Agrar Sanayi bankası ve Sanayi İnvestisya Bankasında hesap açma zorunluluğu ve Uluslar arası bankın döviz işlemlerinin yapması ve kontrol etmesi gibi. Devlet bankalarına tanınan bu yetkiler, Merkez Bankasının özerkliğini, para arzını kontrol etmesini engellemekle beraber, Merkez Bankasının bu bankaları denetlemesini de olanaksız kılmaktadır. Devletin idari birimleri arasında bankaların denetlenmesi konusunda çelişki vardır. Yürürlükteki mevzuata göre Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı tarafından denetlenmektedir. Aynı zamanda Merkez Bankası tüm bankaları denetlemekle yükümlüdür. Diğer taraftan Maliye Bakanlığı bir devlet bankası olan Uluslararası bankanın % 51 hissesine sahiptir. Dolayısıyla Uluslararası Bankasının denetimi konusunda Maliye Bakanlığı ile Merkez bankası arasında çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır.

1.2. Bankacılık Kesiminin Sorunları

Bankacılık kesimi, serbest piyasa ekonomisinin merkezinde yer almaktadır. Piyasa sisteminde önemli kurumlardan olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonlarıyla sermaye birikimini sağlanmasında ve bunları ülkenin kalkınmasına yönltilmesinde önemli görevler üstlenmektedirler. Ülke kalkınmasını sağlam yürütülmesi, bankacılık kesiminin sağlam olmasıyla direk alakalıdır.

Bağımsızlıktan önce Azerbaycan'daki bankacılık kesimi merkezi planlı ekonominin varlığı nedeniyle verimsiz bir yapı arz etmiş ve bu bağımsızlıktan sonrada kendi etkisini devam ettirmiştir.

Azerbaycan, yetmiş yıllık merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmeyi amaçlamış ve bu geçiş sürecini halen yaşamaya devam etmektedir. Bu sürecin ilk aşaması ise eski sistemin kurumlarını kaldırıp , piyasa sisteminin kurumlarını yerleştirilmesi oluşturmaktadır. Tabiki ki, bu da serbest piyasa sistemine geçmeyi en az kayıpla gerçekleştirecek yasal düzenlemelerim çıkarılmasıyla mümkün olacaktır. Mali yapı ile ilgili kanunların varlığı yanında onların uygulanması da çok önemlidir. 1996 yılında "Kıymetli Kağıtlar" ve "Fon Piyasası Hakkında Kanunun" çıkarılmasına rağmen Azerbaycan'da sermaye piyasası mevcut değildir (sermaye kurulması için çalışmalar halen devam etmektedir).

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra yaşadığı çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasal olgulardan dolayı ülke ekonomisi ciddi bir bunalıma sürüklenmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan yüksek enflasyon, ekonomik ambargo, Ermenistan ile yaşanan savaş, bir milyona yakın göçmen sorunları, üretim düşüklüğü, piyasa ekonomisine geçiş sıkıntıları, ülke para biriminin başlangıç da Ruble' ye bağımlı, özelleştirme sorunları, özel sektörün bulunmayışı, sermaye yetersizliği, yasal düzenlemedeki eksiklikler ve benzeri sorunlar bankacılık kesimini de etkilemiştir. 1995'ten sonra uluslararası finansal kuruluşların desteği ile de ekonomide ciddi atılımlar başlatılmıştır ve ülke ekonomisi rayına oturmaya başlamıştır. Bankacılık kesimi bundan olumlu etkilenmiştir. İMF, Merkez Bankasının döviz rezervlerini güçlendirmek amacıyla iki kez kredi kullandırmıştır. Dünya Bankası ise ekonomik sistemin yeniden yapılanması için Azerbaycan'a kredi ayırmıştır.

Yukarıda saydığımız ve bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan ekonomik sorunların çoğu henüz aşılmış sayılmaz ve bunlardan özellikle özelleştirmenin gecikmesi ve özel sektörün güçsüzlüğü bankacılık kesimini olumsuz etkilemektedir. Özelleştirmenin halen çok yetersiz düzeyde yürütülmesi, devlet ihtisas bankalarının özelleştirilmesi, sistemin etkin çalışmasını engellemektedir. (Maliye Bakanlığın yayınladığı malumata göre yakın günlerde Uluslararası bankanın %20 özelleştirilecek).

Azerbaycan bankacılık sisteminin özelliklerinden birinin rekabete kapalı olduğu daha önce vurgulamıştık. Sistem içinde çok büyük paya sahip olan dört devlet ihtisas bankası, rekabeti önlemekte ve bankacılık kesimini olumsuz etkilemektedir. Bu ise diğer bankaların gelişmesini ve dolayısıyla sistemin gelişmesine engel olmaktadır. Ayrıca sistemde var olan oligopolluğu ortadan kaldıra bilecek ve rekabeti artıracak faaliyetlerin önü yasayla tıkanmıştır. Bunlarda son düzenlemeye göre yabancı bankaların toplam sermayesi, sistemin toplam sermayesinin %30' nu aşamaz. Ülkenin bankacılık sistemini geliştirecek, ülkeye yeni bankacılık ürün ve hizmetlerini beraberinde getirecek yabancı bankalar Azerbaycan'a gelmesini önleyen bu uygulamalar sistemin geleceği acısında endişe verici bir durumdur. Ayrıca ülkede bulunan ve faaliyet gösteren yabancı bankalara uygulanan kısıtlamalar da sakıncalıdır. Yürürlükte olan mevzuata göre yabancı bankalar, BADP'da direk olarak işlem göremezler. Sadece Uluslararası banka aracılığıyla işlem yapabilirler.

Azerbaycan'da çek-senet sistemi, ipotek rehin hukuku, icra-iflas hukuku, laesing ve factoring gibi işlemlerin alt yapısı halen düzenlenmemiştir. Buda alınan kredilerin geri dönmesinde zorluklarla karşılaşmasına neden olmakta ve kredi borçlarının takibi güçlendirmektedir. Bugünkü bankacılık kesimi, tahsili gecikmiş krediler konusunda büyük sorun yaşamakta ve bunun önünün alınması için tedbirler alınmamaktadır.

Banka sermayeleri ile ilgili diğer bir sorun ise, sermayelerin çoğunun devlet veya devlet kuruluşlarına ait olmasıdır. Kamu kuruluşların bankalara ortak olması suiistimallerini de beraberinde getirmektedir. Sermaye yetersizliğinin bir diğer nedeni de halkın gelir düzeyinin düşük olması ve tasarruf olanağının bulunmamasıdır.

Banka sisteminin önemli problemlerinden bir diğeri ise, mevduatların toplanmasıdır. Azerbaycan'da mevduat işlemleri zayıf kalmıştır. Eski SSCB döneminde ahalinin tasarruf bankalarında kalmış mevduatları endeksleşmemesi, hem de çeşitli "hayırsever" cemiyetlerin ahalinin mevduatlarını benimsemesi, halkta tasarruf bankalarına karşı güvensizlik oluşmasına neden olmuştur. Hazırda mevduatın toplam tutarı GSMH'nin %1'den azını oluşturmaktadır . Mevduatların toplanmamasının bir çok sebepleri vardır. Bu sebeplerden en önemlisi ülkedeki mevduatlara garanti verilmemesidir. Garanti iki yolla olabilir, birincisi devlet direk olarak garanti verebilir. Bu sistem eski Sovyetler Birliğinde uygulanırdı. İkincisi ise mevduatların karşılıklı sigortalanması ile sağlanır. Sebeplerin bir diğeri ise, bireylerin bankada olan paralarını zamanında alamamaktadırlar, hesaptaki paraların transferim çok zaman almaktadır, müşterilere nakit olmayan hesaplaşma vasıtaları yok düzeydedir. Tüm bu nedenlerden dolayı tasarruflarını bankada değil elde, sandıkta tutmayı tercih ediyorlar. Son yıllarda yukarda belirtilen bu eksiklikleri kısmen de ortadan kaldırılması, durumu bir hayli değiştirmiştir, yani bankalara yatırılan mevduatların miktarı artma eğilimi göstermiş. Bunu tabloda görebiliriz.

Tablo 18. Mevduatların Banka Üzere Dağılımı.

Bankalar	01.01.1998		01.01.1999		01.06.1999	
	Milyon Manat	Toplam içindeki payı %	Milyon Manat	Toplam içindeki payı %	Milyon Manat	Toplam İçinde Payı %
Emanet Bankası	48397,4	79,5	51554,0	32,6	49061,6	25,6
Tarım Sanayi Bankası	2650,9	4,4	968,2	1,9	2906,6	1,5
Yatırım Sanayi Bankası	82,0	0,8	513,0	0,3	762,3	0,4
Uluslararası Banka	683,4	1,1	34316,8	21,7	50796,2	26,5
Özel Bankalar	8662,3	14,3	884,5	43,5	8837,3	46,1
Toplam	60896,0	100	158036,5	100	191903,0	100

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası 1999.

Bankalar verdikleri kredilerin geri dönmesi takip edememekte beraber bu kredilerin veriliş amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını da denetletememektedir. Bu da sorumsuz uygulamaları ve alınan kredilerin şahsı çıkarlar için kullanılması sonucu doğurmaktadır. Ayrıca bankalar kredi verirken teminat almamaktadırlar. Bankaların fon kaynaklarının çoğunluğunu Merkez Bankasından alınan krediler oluşturmaktadır.

Ülkedeki hem makro ekonomik göstergeler, hem de finansal sektörle ilgili veriler tek ağızdan açıklanmadığı için çok farklı istatistiksel verilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Buda diğer sektörlerde olduğu gibi bankacılık sisteminde de yaşanan gelişmelerin izlenmesi ve rasyonel olarak değerlendirilmesine engel olur.

1.3 Sermaye Piyasasının Yokluğundan Kaynaklanan Sorunlar

Serbest piyasa ekonomisine geçişte bankacılık kesimi ile birlikte diğer mali piyasaların geliştirilmesinin de büyük önemi vardır. Bu piyasaların varlığı, serbest piyasa ekonomisinin kısa sürede yerleşmesine ortam hazırlayacaktır. Bundan dolayı yürürlüğe konan sermaye piyasası kanunu önünde bulunan engellerin kaldırılması, kıymetli evraklar hukukunun tamamlanması ve menkul kıymetler borsasının kurulması gerekmektedir.

Sermaye piyasası orta ve uzun vadeli fon arz ve talebin karşılaştığı piyasalardır. Azerbaycan ekonomisi geçiş döneminde bu fonlara çok büyük ihtiyaç duymaktadır. Ülkede sermaye piyasasının yokluğu orta ve uzun vadeli fonlara ihtiyaç duyanları zor durumda bırakmaktadır.

Borsa tasarruflara hareketlik ve canlılık kazandırmaktadır. Borsanın kurulması bir takım sorunlara çözüm getirmekle birlikte finansal sektörün de canlanmasına neden olacaktır. Piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir ortamda ekonomideki tasarruf seviyesinin yükseltilmesi ve tasarrufların en verimli yatırım alanlarına kaydırılması şeklinde ortaya çıkan kaynak sorununun çözülebilmesi için etkin bir piyasa yapısının olması gerekmektedir.

2. Yabancı Sermayeli Bankaların Yapılanma Sürecindeki Rolü

Azerbaycan gibi yıllarca merkezi planlamaya dayalı bir ekonomik yapıdan piyasa ekonomisine geçişte en önemli sorun bilgi ve deneyim eksikliği yanında insan gücü açığıdır.

Bugün Azerbaycan ekonomisinin yaşadığı benzer yapılanma sürecini Türkiye ekonomisi 1980'li yıllarda yaşamıştır.

24 Ocak 1980 istikrar programının amacı ekonomiye canlılık kazandırmak ve Türk ekonomisinin dışa açılmasını hedeflemiştir. Türk bankacılık sisteminin dışa açılması yabancı bankaların ülkeye gelişiyle başlamıştır.

Türk bankacılık sektöründeki 24 Ocak modeline yönelik uygun zenginleşme, bilindiği gibi, para ve sermaye piyasasına çalışma koşullarından yana getirilen yenilikler yanında, özellikle yabancı banka sayısında artmayla kendisini göstermiştir. Sayıları 13'ü bulan ve çok uluslu şube bankacılığını Türk ekonomisine

kadar uzatan bu kuruluşlar, kendi yönetsel takdir hakları sonucu olduğu kadar, aynı zamanda da piyasa modeline tam anlamıyla açık, iç ve dış pazar konusunda çok değişik bir denge arayışları içinde bulunan bir ekonomik yapının bir uzantısı olarak kendilerini çok kolay yoldan Türk pazarında bulmuşlardır.¹⁰¹

Türkiye’de kurulan yabancı bankaların fonksiyonu, daha çok dış finansman ve yabancı döviz kaynağı sağlamaktadır. 1998 yılında Türkiye’de toplam 18 yabancı banka (şube 111) bulunmaktaydı. Bunlardan 7’si Türkiye’de kurulmuş olup, diğer 11’i ise Türkiye’de şube açan bankalardı.¹⁰²

Piyasa ekonomisine geçişte, bankacılık kesiminin etkinliği ve öncülüğü dikkate alındığında, yabancı sermayeli bankaların sisteme büyük bir ivme kazandırması beklenebilir. Bu durum iki yönlü kendisini gösterebilir. Birinci, ülkenin yabancı sermayeli bankalardan beklentileri; ikincisi ise yabancı sermayeli bankaların geliş nedenleri.

Azerbaycan bankacılık sisteminin yeniden yapılanma sürecinde karşılıklı beklentilerinin ve çıkarların örtüşmesini sağlayacak yasal düzenlemeleri gerçekleştirmek zorundadır.

2.1. Yabancı Sermayeli Bankaların Azerbaycan’a Geliş Nedenleri

Yabancı bankaların ev sahibi ülkeye gelişlerini kolaylaştıran , zorlaştıran yahut tamamen imkansız hale getiren en önemli faktörlerden biri mevzuatın içeriğidir.¹⁰³

Azerbaycan’da kurulacak olan bankacılık sistemin dışarıya açık olması hedeflenmiştir, yani Azerbaycan bankalarının yabancı ülkelerde şubelerinin ve muhabirlerinin olması, bu ülkelerinde Azerbaycan’da bankalarını kurabilmesi, yabancı vatandaşların banka kurabilmesi ve mevcut bankaların şubelerinin açabilmelerini amaçlanmıştır.¹⁰⁴

¹⁰¹ Faik. Y. Başbuğ, **Yabancı Bankalar Neler Götürüyor?, Banka ve Ekonomik Yorum Dergisi**, Sayı 9, 1985, s. 51.

¹⁰² Nur Keyder, **Para: Teori, Politika, Uygulama**, Geliştirilmiş 6. Baskı, Beta Dağıtım, Ankara, 1998, s.96.

¹⁰³ Nazim Ekrem, **Uluslar arası Bankacılık ve Türkiye Örneği**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1986, s. 184.

¹⁰⁴ **Azerbaycan Ülke Raporu**, TİKA Yayınları, Ankara, Haziran 1995, s. 31.

Fakat yabancı bankalara bazı şartlar konulmuştur ki, bunlardan yabancı bankanın toplam sermayesi, banka sistemindeki tüm bankaların toplam sermayesinin %30 aşamaz, yabancı sermayenin iştiraki ile kurulan banka veya şubelerde müdür veya müdür yardımcılarının birinin mutlak Azerbaycan vatandaşı olması gerekmektedir.

1992 yılında Azerbaycan'da "Yabancı Sermayenin Korunması Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu kanun Azerbaycan Cumhuriyetinin sınırları içerisinde yabancı yatırımlarının hukuki ve iktisadi prensiplerini belirler. Kanun, yabancı maddi ve mali kaynakların, önder teknolojinin, yönetim tecrübesinin ülkeye getirilmesinin teşvikine ve yabancı yatırımcıların haklarının korunmasına teminat vermektedir.

Azerbaycan sınırları içerisinde yabancı yatırımlar hukuki açıdan ve koşulsuz olarak korunmaktadır. Bu koruma ilgili yasalara göre yapılmaktadır. Aynı zamanda yabancı yatırımcılar, Azerbaycan'daki kanun değişikliklerinden dolayı tazminat almaktadırlar şöyle ki, Azerbaycan'da sonradan kabul edilmiş yasalar yatırım koşullarını kötüleştirdikte, yatırım yapıldığı dönemde yürürlükte olan kanunlar, 10 yıl süreyle geçerli olabilmektedir.

Yabancı yatırımlı müesseseler, sehmdar cemiyetler (anonim şirketler), limitet şirketler ve diğer ortaklık şeklinde oluşturulur. Azerbaycan'da yabancı sermayenin iştiraki ile müessesler (müşterek), tamamen yabancı yatırımcıya ait olan müessesler (yabancı müessesler) ve yabancı tüzel kişilerin temsilcilikleri oluşturulabilir.

Yukarda açıkladığımız sebeplerden dolayı yabancı sermayeli bankaların Azerbaycan'a gelmesi hukuki açıdan kolaylaştırılmış sayılır.

Yabancı bankaları Azerbaycan piyasasına çeken en önemli faktör, karlılıktır. Diğer bir deyimle Azerbaycan'da karlı bir ortamın doğmasıdır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasının iki faktör önemli olmuştur. Birincisi, Azerbaycan'da ekonomik ilişkilerde meydana gelen değişiklikler, diğeri ise Azerbaycan bankacılık sisteminin bu değişiklikler karşısında tutumudur.

Azerbaycan bankacılık sisteminin nitelik olarak artış gösteren bankacılık hizmetlerine yönelik talebi karşılamamaktadır. Azerbaycan bankalarının yetersiz

kalışı, yabancı bankaların rekabetten uzak bir ortamda büyük ölçekli kar elde etmelerini kolaylaştırmıştır.

Azerbaycan ekonomisinin de ortaya çıkan önemli değişikliklerin, ileride yeni iş imkanları potansiyeli içermesi de yabancı bankaların geliş nedenlerinin en önemlilerindendir.

2.2. Ülkenin Yabancı Sermayeli Bankalardan Beklentileri

Dünya ölçeğinde teşkilat veya şube ağının varlığı, ihracatın değişik piyasalarda pazarlamasını kolaylaştırır. Böyle bir avantaj etkin uluslararası bankacılık ağıdır. Uluslararası düzeyde faaliyette bulunan bankalar için dış ticaretin (ithalat ve ihracat) finansmanını, klasik bankacılık işlemleri haline gelmiştir. Azerbaycan büyümeye ve gelişmeye gayret ettiği bir dönemde, ihracatın artırılması, dış finansman kolaylıklarının çeşitlendirilmesi, ihracatın kolaylaştırılması ve dış ticarete uzmanlaşmanın teşvik edilmesi zorunludur. Bu sebepten de söz konusu alanda deneyimi ve imkanları geniş olan uluslararası bankalara açma izni vermesi şaşırtılacak bir durum değildir.

Uluslararası bankalar, uluslararası para ve sermaye piyasalarında (eurocurrency and eurobond markets) faaliyet göstermektedirler. Bu piyasalardaki bağlantıları dolayısıyla, yabancı bankalar büyük ölçekli fon aktara bilirler.¹⁰⁵ İç kaynakların yetersizliği ile karşı karşıya bulunan Azerbaycan ekonomisi için yabancı bankalar bu sorunu çözebilecek kuruluşlar olarak bilinmektedir.

Uluslararası düzeyde banka-firma ilişkisi dikkate alındığında, yabancı bir bankanın Azerbaycan ekonomisinde faaliyete başlaması, sunduğu danışmanlık ve yönetim hizmetinden dolayı, bağlantısı olan veya olmayan banka dışı firmaların yatırımlarının Azerbaycan ekonomisine yönelmesini teşvik edebilir. Çünkü, uluslararası düzeyde iş yapan kişi veya firmalar, kararlarını büyük ölçüde dünyanın her yanında birlikte faaliyette bulundukları bankaların öneri ve bilgileri ışığında olmaktadır. Yabancı bankaların bu fonksiyonları nedeniyle de Azerbaycan ekonomisinin yatırım ihtiyaçlarını kısmen de olsa karşılaya bilme imkanına ve gücüne sahiptir. Azerbaycan banka içindeki mevcut sorunları kısa dönemde etkin bir şekilde çözmek son derece güçtür. Sorunlara, hakim olan iktisadi felsefe

¹⁰⁵ Nazim Ekrem, **Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1986, s. 190.

doğrultusunda daha tutarlı bulunmuştur. Yabancı bankalar güçleri, teknikleri, tecrübeleri ve uluslararası bağlantıları yoluyla bu sorunları çözümlerken, etkileşim içinde Azerbaycan bankalarının da bu mentaliteye ulaşabileceği düşüncesi yabancı bankaların gelişlerini kolaylaştırmanın bir diğer nedenini oluşturmaktadır.

Yüksek maliyetli ve modern teknolojik gelişme ve yönetim anlayışından kısmen uzak bir yapıda faaliyet gösteren Azerbaycan banka sistemi, bu sorunları halletmiş büyük ölçekli yabancı bankaların gelişyle istenilen yapı değişikliğine piyasa ekonomisi kuralları içinde geçmesi, şüphesiz daha uygundur. Bunun nedenidir ki, yürürlükteki yasalar, yabancı bankaların şube açmasına izin vermesi yanında, yabancılarla ortak banka kurulmasına ve yabancılarının Azerbaycan bankalarına ortak olmasına izin verilmektedir.

2.3. Yabancı Sermayeli Bankaların Azerbaycan Bankacılık Sistemindeki Rolü

Ülke ekonomisinin yabancı sermayeye ihtiyacı olduğu kadar bankacılık sisteminin de yabancı bankalara ihtiyacı vardır. Bağımsızlığına kavuştuktan sonra Azerbaycan'a gelen yabancı bankaların sayısı sürekli artış göstermiştir. Azerbaycan'a gelen yabancı sermayeli bankaların çoğunluğu Türk kökenli bankalardır. Şu an Azerbaycan'da faaliyette bulunan on iki yabancı bankadan, altısı Türk sermayeli bankalardır. Bunlardan ikisi %100 Türk sermayeli, dördü ise ortaklaşa kurulan bankalardır. Türk bankalarının Azerbaycan'da banka kurması, ülke bankacılığının gelişmesi açısından daha etkili olacaktır. Bunun nedeni Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kültürel, dil ve ulus yakınlığıdır. Son yıllarda Azerbaycan ve Türkiye arasında dış ticaretin gelişmesiyle bu bankaların Azerbaycan bankacılık sistemindeki rolü artmıştır. Türk bankalarının faaliyetleri daha çok dış ticaretin finansmanında ortaya çıkmaktadır.

Ülkeye gelen diğer yabancı bankaların amacı da çok Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğal kaynaklarından yararlanmaktır. Bundan dolayı yabancı bankalar yatırımlarını sadece petrol sanayisine yöneltmektedirler, dolayısıyla diğer sektörlerle yeteri kadar önem verilmemektedir. Yabancı bankaların yatırımlarını diğer sektörlerle yönetilmesi için, devletin bu sektörleri de yatırımlar için avantajlı duruma getirmesi gerekir.

Bağımsızlığının ilk on yılında yabancı bankacılık alanında olumlu gelişmeler olsa da (yabancı bankaların Azerbaycan'da banka kurmasına ilişkin yasanın çıkması, yabancı sermayenin teşviki vb.) yabancı bankaların Azerbaycan bankacılık sistemindeki rolü zayıf kalmıştır. Bunun nedeni yabancı bankaların sadece tek bir sektöre (petrol sektörüne) yönelmesidir. Bankaların mevduat toplama ve bunları ekonomiye kazandırma işlemi ise, Azerbaycan'da ister ulusal bankalar isterse yabancı bankaların faaliyetlerinin çok az kısmını kapsamaktadır. Bugün Azerbaycan'da kişi başına Milli gelir 500 – 550 amerikan doları, aylık ücret ise 35 amerikan doları olduğunu dikkate alırsak, mevduat toplama işlemlerinin neden bu kadar zayıf kaldığını anlamamız pek zor olmayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Azerbaycan'da bankacılık sisteminin etkin ve verimli çalışma düzenine getirilmesi için öncelikle ülkede ki ekonomik reformların acilen ve planlı olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir:

- Para – kredi ilişkilerinin liberalleşmesi
- Verimsiz çalışan bankaların yeniden yapılandırılması
- Banka faaliyeti üzerinde devlet denetimini etkinleştirilmesi (çünkü , bir bankanın iflası bankada hesabı olan tüm şirketlerin iflasına yol açabilir)
- Ülkenin teknolojik açıdan yenilenmesi için gerekli yabancı sermayeyi teşvik etmek ve yabancı sermayenin ülkeye girişini önleyen çeşitli engelleri ortadan kaldırmak.

Merkez Bankasının, şu anda aktif olarak sürdürdüğü aracı rolünü zaman içinde Türkiye'deki gibi bir bankalararası para piyasasına (Interbank) bırakmalıdır. Bankalara Merkez Bankası tarafından verilen düşük faizli kısa süreli krediler durdurulmalı, cari piyasa faizi üzerinden kredi verilmelidir.

Bankalar sadece Merkez bankası nezdinde cari hesap açmalı ve bankalar arası borç alacak işlemleri bu hesap vasıtasıyla gerçekleştirilmeli. Devlet bankalarından Agrar Sanayi, Sanayi Investieya ve Uluslararası Bankada hesap açtırma uygulamalarına son verilmelidir. Çünkü bu uygulamalar gereksiz kaydı para oluşumuna neden olmakta ve Merkez Bankasının para piyasasını kontrol etmesini engellemektedir.

Karşılık oranlarının hesaplama şekilleri değiştirilmelidir, bu oran her ayın ilk günündeki toplam mevduat üzerinden değil, daha kısa dönemlerde ortalama mevduat üzerinden hesaplanmalıdır. Bu da Merkez Bankasının daha objektif bilgi edinmesine yardımcı olabilecektir.

Merkez Bankası hükümetin isteği ile sürekli olarak bütçe açıklarını finanse etmeye son vermelidir. Finanse işlemleri sermaye piyasasının aracılığı vasıtasıyla (hazine bonoları, devlet tahvilleri vs.) yapılmalıdır. Yani, etkin ve verimli çalışan sermaye piyasası acilen oluşturulmalıdır.

Bankaların fon kaynaklarının en önemlilerinden biri de mevduattır. Azerbaycan'da bankaların esas fon kaynakları Merkez Bankasından sağlanan kredilerdi. Bankacılığın gelişmesi için ülkedeki "yastık altında yatan paraların" ekonomiye kazandırılması gerekir. Mevduatların artması, söz konusu kurumlara da güvenin artması ve bu kurumların verimli çalışması ile ilgilidir. Azerbaycan'da sigorta kurumlarının yeterli düzeyde oluşmadığı için, devlet öncülüğünde mevduatların sigorta fonu yaratılıp ve mevduatların sigortalanması acilen başlatılmalıdır.

Birinci bölümde bankaların tanımlanmasını yaparken, bankaların iki önemli faaliyetlerinden söz edilmiştir. Bunlardan biri mevduat toplamak, diğeri ise toplanan bu paraların ekonomiye kazandırılmasıdır. Azerbaycan'da kredi faaliyeti çok yavaş ilerlemektedir. Ülkede hem bankacılığın hem de genel olarak ekonominin gelişmesi için kredilerin, toplam kredilerin içinde ise uzun vadeli kredilerin artırılması gerekmektedir. Bu faaliyetlerin özellikle özel bankalar arasında yayılmasını sağlanmalıdır.

Devlet ihtisas bankaların özelleştirilmesi tamamlanmalı ve devlet banka olarak piyasadan çekilmelidir. Piyasada sadece Merkez Bankası kontrol mekanizmasına sahip olmalıdır. Merkez Bankasının özerk yapısını ve yönetimini güçlendirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalı, bankalar ve Merkez Bankası üzerinde iktidarın etkinliğini azaltacak önlemler alınmalıdır.

Azerbaycan'da bankacılık sisteminin ciddi sorunlarından biri olan rekabete kapalı yapının ortadan kaldırılması için devlet bankalarının özelleştirilmesinin yanı sıra ülkeye yabancı sermayeli bankaların gelmesinin kolaylaştırılması ve teşviki gerekir. Bunun sayesinde dünya tecrübesi ve teknolojisi Azerbaycan'a gelecek ve rekabet ortamının doğuşu mümkün olacaktır. Özellikle Türk bankalarının Azerbaycan'da banka kurmaları veya şube açmaları, bankacılığın daha kısa sürede gelişmesini sağlayacaktır. Yabancı bankaların sadece petrol sektörüne değil de, ekonominin diğer sektörlerine yatırımlarının yönlendirilmesini sağlanmalıdır. Şu an Azerbaycan'da yapılan özelleştirmede yabancı yatırımcıların da aktif rol alması için gerekli ortam hazırlanmalıdır. Yabancı bankaların ülkeye gelişi ve teşviki için yasal düzenlemelerde değişiklikler yaparken yerel bankaların durumunu göz önünde tutulması gerekiyor ve bankacılık sektörünün tamamen yabancı bankalara terk edilmesine yol verilmemelidir. Düzenlemeler yapılırken hem yerel, hem de yabancı bankaların hakları göz önünde bulundurulmalıdır.

Ekonomik yapı içinde piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve etkinleştirilmesinde, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında olduğu gibi bazı bankaların yatırım bankaları şeklinde ihtisas bankları haline dönüştürülmesi veya Azerbaycan'a gelen veya gelecek olan yabancı bankaların daha sonra özel sektöre devredilmesi ya da Azerbaycan'da özel sektörle ortaklaşa sanayi tesisleri kurulacak şekilde yasal düzenlemeler ve teşvik uygulanmalıdır. Bu yolla hem bankacılık gelişmesi hem de gelecek yabancı sermaye yoluyla özel sektörün güçlendirilerek piyasa ekonomisine etkinlik kazandırılması sağlanmalıdır. Böyle bir uygulama aynı zamanda Azerbaycan'da sermaye piyasasının gelişmesine de yardımcı olabilir.

Ekonominin gelişmesi ve etkinliğinin devamı için gereksinimleri karşılayacak modern ödemeler sistemine gerek vardır. Azerbaycan'da halen "Perestroyka" döneminden kalma ödemeler sistemi kısmen yürürlükte kalmakla beraber buna aykırı olacak ödeme teknikleri gerçekleştirilmektedir. Bu boşluk acilen doldurulmalıdır: bankalar, Merkez Bankasında hesap açmalı ve ödemeler tek bir yerden gerçekleştirilmelidir. Bunun hayata geçirilmesi için sistemin modern teçhizatlarla donatılması gerekmektedir.

Ülkedeki ödemeler sisteminin yasayla netleşmemiş olması, çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Ayrıca, takas teknikleri ve takas merkezlerinin kurulması hakkında yasal düzenlemelerde boşluklar vardır. Bu kurumların olmaması, fon akımlarını yavaşlatmakta ödemelerin karışık bir şekilde yapılmasına yol açmaktadır. Bu sorunun çözülmesi için acilen bölgesel takas merkezleri kurulmalıdır.

Bilindiği gibi BADP, 26 Temmuz 1993' de faaliyete başlamasına rağmen aktif yapıya sahip değildir. BADP'nın gelişmesi, finansal sektörde daha yararlı hale gelmesi için bazı tedbirler alınmalıdır:

- Döviz piyasası serbestleştirilmelidir. Tüm ticari bankalar (devlet ve yabancı sermayeli bankalar) eşit haklara sahip bir şekilde borsada işlem yapabilmeli, ayrıca büyük ölçekli şirketler de borsaya katılabilmelidirler
- Döviz alım satım kurallarının belirlenmesinde esnek davranılması, hatta bunun belirlenmesinde büyük ölçekli bankaların da katılması sağlanılmalıdır.

Yukarıda sunulan önlemlerin mümkün olduğu kadar çabuk gerçekleştirilmesi sonucunda, Azerbaycan'ın çağdaş bir banka sistemine sahip olacağını umuyoruz.

Kitaplar

- AKDİŞ, Muhammed, **Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar**, Gafkaz Üniversitesi Yayınları, Bakü, 1995.
- AKDİŞ, Muhammet, **Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar**, Bakü, 1995.
- AKGÜC, Öztin, **100 Soruda Türkiye Bankacılığı**, Gerçek Yayın Evi, 1987.
- AKTAN C, Çoşkun, UTKULU Utku ve TOĞAY Selahettin, **Nasıl bir para Sistemi?**, İMKB, 1998.
- ALAHVERDİYEY, A, **Muasir Kerdi Sisteminde Emanet Bankasının Rolü ve Yeri**, Azerbaycan İlimler Akademisi Yayınları, Bakü ,1998.
- ALİYEY, İ, H ve İBADOV. K, **Azerbaycan İktisadiyatı**, Ağrıdağ Yayınevi, 1999
- AMİRBEKOV, Fikret, **Bakinskaya Mejbankovskaya Birja**, Bakü, 1998.
- BAŞBUĞ, Faik.Y, **Yabancı Bankalar Neler Götürüyor, Banka ve Ekonomik Yorumlar**, 1985.
- EYYÜPGİLLER, Servet, **Bankacılığa Giriş**, Ankara, 1985.
- GUJARATI Domar N., **Basic Econometries, Third Edition**, Mc Graw Hill, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- HÜSEYİNOĞLU, A, **Britanskiy Bank Blijnego Vostoka v Azerbaydjane**, Bakü, 1995.
- İŞİĞİÇOK, Erkan, **Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi, Türkiyede Para Arzı Ve Enflasyon Üzerine Amprik Bir Çalışma**, Bursa, 1994.
- İBRAHİMOV, Zöhrap ve ATİK, Kerimov, **Denejno - Kreditnaya Sistema Azerbaydjana. AZ. GOS . İN**, Bakü, 1997.
- İSMOİLOV, Zöhrap, **Azerbaycan'da Xarici Bankların Veziyeti**, Bakü 1995.
- KASIM FREN, **Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Bankacılık**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1996.

KEYDER, Nur, **Para: Teori, Politika, Uygulama**, Geliştirilmiş 6. Baskı, Ankara, 1998.

MAMEDOV, Saleh, **Banka İşi**, Bakü, 1997.

MEMEDLİ, Cavid, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Döneminde Azerbaycan Ekonomisi**, Bakü, 1998

MUSAEV, Musa, **Azerbaycan 21. Esirin Astanasında**, Azerbaycan İlimler Akademisi Yayınları, Bakü, 1999.

MÜFTÜOĞLU, Muharrem **Banka ve Muhasebe**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, TBB, 1989.

NURYEV, Z, **Tolko u Silnih Bankov Mojet Bit Silnaya Assosasiya**, Bakü 1998.

ÖCAL, Tezer ve ÖMER, Faruk Çolak, **Para Bank**, Ankara. İmye Kitap Evi. 1988.

PARASIZ, İlker. **Para Bank ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi Yayıncılığı, 6. Baskı, Bursa, 1997.

SADIKLAR,C. Teyyar, **Kalkınma Yolunda Japonya Örneği ve Türkiye**. Ankara.1971

ULUDAĞ, İlhan, **SSCB'deki Türk Cumhuriyetleri Sosyo-Ekonomik Analizi ve Türkiye ile İlişkileri**, İTO, İstanbul, 1996.

WOODY, Kothelen, **Sovet Banking and Finansing**. 1999.

Diğer Kaynaklar

11. 02. 1992 Tarihli ve 566 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

14. 04. 1998.Tarihli ve 23 Sayılı, Azerbaycan Cumhuriyeti Banka ve Banka Faaliyeti Hakkında Kanun, md 3.

27. 06. 1994. Tarihli ve 25 No'lu Bakanlar Kurulu Kararı.

Azer - Türk Bankın Tanıtım Belgesi, Bakü, 1995.

Azerbaycan Bankalar Birliği Yönetmeliği, md. 2.

Azerbaycan Bankalar Birliği, 25. 02. 1991 Tarihli Yönetmeliği, md. 3

Azerbaycan Cumhuriyeti, **Azerbaycan Ekonomisi**, Bakü - Asya Üniversitesi. Ağrıdağ Yayınevi , Bakü, 1998 .

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Verileri, 2000.

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi. **Ülkenin Sosyal Ekonomik VeziyetiHakkında**, 1996.

Azerbaycan Merkez Bankası Belgeleri, 1992.

Azerbaycan Merkez Bankası Belgeleri, 1993.

Azerbaycan Merkez Bankası Belgeleri, 1996.

Azerbaycan Merkez Bankası Belgeleri, 1999.

Azerbaycan Merkez Bankası Raporları, 1997.

Azerbaycan Merkez Bankası Yönetmeliği, md. 8.

Azerbaycan Merkez Bankası, **Kredi Kuruluşlarının, Onların Şubelerinin Lisensiyalaştırılması ve Faaliyetlerinin Teşkilî Kayıtları**, 1996.

Azerbaycan Merkez Bankasının Yönetmenliği, md. 162.

Azerbaycan Respublikası **1994 yılı Pul - Kredi Siyasetinin Lahiyesi**, 1994.

Azerbaycan Ülke Raporu, TİKA Yayınları, 1995.

Azerbaycan, **Türk Cumhuriyetleri Yayınları Dizisi**, Sahay Yayınları, 1995.

Baybankın, 02. 08. 1995 Tarihli Tüzüğü, md 1 - 4.

GHATAK, Subrata, Chris Milner,Utku Utkulu, "Trade Liberalisation and Endogenous Growth: Some Evidence For Turkey", **Economics Of Planning** ,28: 147- 167, Netherland, 1995.

İMF, **Azerbaijan Economic Review**, Washington, June, 1994.

İMF, **Azerbaijan Economic Review**, Washington, May, 1993.

İMF, **Azerbaijan Economic Review**, Washington, Aprel, 1993.

İMF, **Azerbaijan Economic Review**, Washington, March,1993.

İMF, **Azerbaijan Economic Review**, Washington, May, 1992.

İMF, **Azerbaijan Economic Review**, Washington, September, 1994.

OĞAN, Sinan, Azerbaycan Ülke Raporu, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, 1999.

T.C. Bakü Büyükelçiliği, Ekonomik Müşavirliği, **Azerbaycan Ülke Raporu**. Bakü, 1998.

Universal Bankın 25.08.1995.Tarihli Yönetmenliği, Md 1.

UTKULU, Utku, "How To Estimate Long – Run Relationships İn Economics: An Overview Of Recent Developments", **D E Ü İ İ B F Dergisi**, Cilt 12, sayı II, 1997.

VARIŞ, Meral, **BDT’de Finansal Sistemin Dünü ve Bugünü**, BDT ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Yayınları. 1995.

WORLD Bank , **Azerbaijan Ekonomik Memorandum**, Washington, Julu 1993.

EK 1

Yıllar		CPENDEKS	MONEY	LNCPENDEKS	LN MONEY
1995	I	100	491,16	4,60	6,19
	II	114,3	632,53	4,73	6,44
	III	117,26	755,78	4,76	6,62
	IV	127,19	858,38	4,84	6,75
1996	I	137,46	839,92	4,92	6,73
	II	141,71	865,64	4,95	6,76
	III	143,84	983,37	4,96	6,89
	IV	146,47	1119,74	4,98	7,02
1997	I	151,70	1042,45	5,02	6,94
	II	152,37	1086,69	5,02	6,99
	III	146,42	1222,04	4,98	7,10
	IV	149,16	1524,08	5,00	7,32
1998	I	151,27	1371,96	5,01	7,22
	II	151,60	1437,11	5,02	7,27
	III	148,87	1290,89	5,00	7,16
	IV	143,81	1134,47	4,96	7,03
1999	I	136,70	1000,14	4,91	6,90
	II	136,25	1007,95	4,91	6,91
	III	134,84	1154,07	4,90	7,05
	IV	136,59	1357,35	4,91	7,21

Veriler 1995:1-1999:4 aralığını kapsar.

CPENDEKS:1995:1=100 TÜFE Fiyat Endeksi

LNCPENDEKS=log(CPENDEKS)

MONEY:Para Arzı

LN MONEY=log(MONEY)